

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ฉบับสมบูรณ์

โครงการการวิจัย

“การพัฒนาแนวทางการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วมของ อบต.ปางมะผ้า ชุมชนภาคี ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

โดย

นายจำรูญ วงศ์จันทร์ และคณะวิจัย

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

กรกฎาคม 2560

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
ฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย “การพัฒนาแนวทางการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วมของ อบต.ปางมะผ้า ชุมชนภาคี ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน”

คณะผู้วิจัย

นายจำรูญ วงศ์จันทร์ - หัวหน้าโครงการ (นักวิจัย)

ผู้ช่วยนักวิจัย

1. นายศรชัย	ไพโรนดิธรรม	4. นายเจริญ	งามสุภา
2. นายสรศักดิ์	ยาเขต	5. นายคงศักดิ์	จิตไผ่ธรรม
3. นายเกษม	เกิดทวีกิจ		

ทีมวิจัยร่วม

1. นายนิศย์	กัมปนาทจิตกุล	2. นายพิบูลย์ศักดิ์	ทรัพย์ผ่องใส
3. นายกานชนก	นะนอง	4. นางสาวสุวรรณี	ทรัพย์มหาคุณ
5. นายบุญเลิศ	รักษ์สัตย์สัญญา	6. นายอินสม	เดชะ
7. นายอุทัย	บันดาลทอง	8. นายยาอื้อ	วิเชียรผาแดง
9. นายจิระศักดิ์	พัฒน์วโรทัย	10. นายกำพล	สำเภาไผ่สาร
11. นางสาวอริสา	ไพโรนดิธรรม	12. นายจารึก	สุขเรือนทอง
13. นายพงษ์ศักดิ์	ธารทองพนา	14. นายจำสอ	นิติศาธรรม
15. นางสาววรรณิ	บุญกิติ		

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป” กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่เน้นการให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ไขปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่นโดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้นจุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุม เสวนา พูดคุยถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้นสิ่งสำคัญคือประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัย อยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จ และอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่น ๆ หรือพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่เกี่ยวข้อง” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้นกระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจึงเป็นงานวิจัยอีกแบบหนึ่งที่ไม่ยึดติดกับระเบียบแบบแผนทางวิชาการมากนัก แต่เป็นการสร้างความรู้ในตัวคนท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระเบียบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้เป็น เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่งพบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกันก็พบว่าการเขียนรายงานเป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจแก่นักวิจัยเป็นอย่างมาก ดังนั้นด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงได้ปรับรูปแบบการเขียนรายงานวิจัยให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่าผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัยโดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้ให้นักวิจัยมีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ซึ่งทำหน้าที่เป็นพี่เลี้ยงโครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหาหรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัย สู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นอาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการโดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บทสรุปผู้บริหาร

โครงการวิจัย “การพัฒนาแนวทางการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วมของ อบต.ปางมะผ้า ชุมชนภาคี ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน” เกิดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน กับ อบต.ปางมะผ้าและชุมชนในพื้นที่ตำบลปางมะผ้า โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ร่วมกับชุมชน/บุคลากรใน อบต.และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดทำแผนเพื่อให้สามารถยกระดับคุณภาพของแผนพัฒนาให้สอดคล้องกับสถานการณ์และบริบทแวดล้อม

ขอบเขตพื้นที่ที่กำหนดพื้นที่เพื่อการศึกษาข้อมูลเชิงลึกไว้ 4 ชุมชนโดยคำนึงถึงความครอบคลุมในเรื่องของชาติพันธุ์ ซึ่งประกอบด้วย 1.)ชุมชนบ้านแม่ละนาเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่มีศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน และมีทรัพยากรทางธรรมชาติที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ ถ้ำแม่ละนา ถ้ำปะการัง ฯ 2.)ชุมชนบ้านจำโป้เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ดำ(มุเซอดำ)และมีศักยภาพด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน 3.)ชุมชนบ้านบ่อไกรเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลาหู่ดำ(มุเซอดำ) มีศักยภาพด้านการค้าขายและมีตลาดชุมชนที่สร้างรายได้หลักให้กับชุมชน 4.)ชุมชนบ้านปางเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่และปะโอ เป็นชุมชนที่อยู่ติดชายแดนมีการค้าขายและทำธุรกิจกับกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ภายใต้การนำของพลโทเจ้ายอดศึกบนดอยไตแลง

การกำหนดกรอบ/ประเด็นในการศึกษาได้กำหนดให้ครอบคลุมห่วงโซ่ในระบบอาหาร ซึ่งประกอบด้วย 4 ห่วงโซ่ หรือ 4 ระบบ คือ 1.ระบบทรัพยากร 2.ระบบการผลิต 3.ระบบเศรษฐกิจ 4.ระบบบริโภคและสุขภาพ การศึกษาในแต่ละห่วงโซ่เพื่อให้เห็นสถานการณ์และการเปลี่ยนแปลง ทั้งสถานการณ์ที่เป็นจุดแข็งหรือเป็นศักยภาพ และให้เห็นสถานการณ์ที่เป็นปัญหาหรือข้อจำกัด แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การกำหนดหรือออกแบบการจัดการในแต่ละด้าน ซึ่งพบว่าสิ่งที่ชุมชนจะสามารถจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นนั้นจำเป็นจะต้องอาศัยความร่วมมือจากภาคีต่างๆ บางเรื่องที่เกินกว่าความสามารถชุมชนท้องถิ่นต้องร่วมกับชุมชน เช่น เรื่องการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรและการอนุรักษ์พื้นที่ผืนป่า แต่บางเรื่องชุมชนก็สามารถดำเนินการได้ด้วยตนเองหรือร่วมมือกันในลักษณะเครือข่าย เช่น เรื่องการผลิตและเรื่องตลาด ซึ่งในช่วงของการดำเนินการวิจัย ทีมวิจัยและชุมชนได้ร่วมกันทดลองทางในการผลิตและทำการเก็บข้อมูลการใช้น้ำในพืชแต่ละชนิดที่ทำการทดลอง

จากผลการทดลองพบว่าหากมีการกักเก็บน้ำในปริมาณที่เหมาะสมและมีการบริหารจัดการที่ดีควบคู่กับการเลือกชนิดพืชให้เหมาะสมเกษตรกรจะสามารถทำการผลิตพืชหลังฤดูฝนเพื่อเป็นอาหารและเสริมรายได้ให้กับครอบครัวได้ แต่ก็ยังพบปัญหาในเรื่องการลงทุนเพราะเกษตรกรส่วนใหญ่มีหนี้สินรายได้ในแต่ละฤดูแทบไม่พอใช้นี้ต้นทุนการผลิต ดังนั้นถ้าท้องถิ่นมีแผนสนับสนุนกลุ่มเกษตรกรอย่างเป็นระบบ ทั้งเรื่องระบบน้ำ การอนุรักษ์พื้นที่ผืนป่า การกำหนดรูปแบบการใช้ที่ดินให้เหมาะสม และการส่งเสริมการผลิตและตลาดสินค้าอาหารปลอดภัยหรือปลอดสารพิษ โดยในกระบวนการสนับสนุนต้องมีการดำเนินการอย่างต่อเนื่องมีแผนที่ชัดเจนมีวิธีการที่ดี และมีเครื่องมือในการประเมินผลที่มีประสิทธิภาพ

ถ้าทำได้เช่นนี้พื้นที่ของตำบลปางมะผ้าก็จะมีระบบการผลิตที่มีความหลากหลาย ตามลักษณะทางนิเวศน์ และวัฒนธรรมที่เป็นตัวกำหนด ปัญหาเรื่องของการปลูกพืชเชิงเดี่ยวรุกพื้นที่ป่า ปัญหาเรื่องสารเคมีทางการเกษตร ปัญหาเรื่องราคาผลผลิตและต้นทุนก็จะลดน้อยลงหรือหมดไป ซึ่งสิ่งนี้คือเกษตรกรและชุมชนตำบลปางมะผ้าสามารถจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นได้อย่างมีส่วนร่วมนั่นเอง

ซึ่งทีมวิจัยและผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนคาดหวังว่าข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยจะเป็นประโยชน์ต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาในพื้นที่ตำบลปางมะผ้า

จำรูญ วงศ์จันทร์

กรกฎาคม 2560

สารบัญ

	หน้า
บอกเล่าเพื่อความเข้าใจ	
บทสรุปผู้บริหาร	
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 บริบททั่วไป	11
2.1 บริบทตำบลปางมะผ้า	11
2.2 บริบทชุมชนพื้นที่วิจัย 4 ชุมชน	18
2.2.1 บ้านแม่ละนา(ไทใหญ่)	18
2.2.2 บ้านจำโป้(มูเซอ)	30
2.2.3 บ้านบ่อไคร้(มูเซอ)	35
2.2.4 บ้านปางคาม(ไทใหญ่/ปะโอ)	43
บทที่ 3 วิธีการดำเนินงานวิจัย	
3.1 กระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย	47
3.2 กระบวนการดำเนินการวิจัยระยะที่ 1	49
3.3 กระบวนการดำเนินการวิจัยระยะที่ 2	53
บทที่ 4 ผลการดำเนินงานวิจัย	
4.1 สถานการณ์ด้านระบบอาหารท้องถิ่นระดับชุมชน	57
4.1.1 ชุมชนแม่ละนา	57
4.1.2 ชุมชนจำโป้	64
4.1.3 ชุมชนบ่อไคร้	72
4.1.4 ชุมชนปางคาม	79
4.2 การวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดในการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นของตำบลปางมะผ้า	
4.2.1ระบบทรัพยากร	85
4.2.2ระบบการผลิต	86
4.2.3ระบบเศรษฐกิจ	87
4.3 แนวทางที่เอื้อต่อการจัดการตนเองด้านระบบอาหารบนฐานนิเวศน์วัฒนธรรม	
4.3.1ข้อเสนอแนวทางในการจัดการระบบทรัพยากร	89
4.3.2ข้อเสนอแนวทางในการจัดการระบบผลิต	89

	หน้า
4.3.3 ข้อเสนอแนะทางในการจัดการระบบเศรษฐกิจ	90
4.3.4 ข้อเสนอแนะทางการจัดการระบบบริโภคและสุขภาพ	91
4.4 การทดสอบทดลองเพื่อค้นหาแนวทางในการจัดการตนเอง	
4.4.1 การจัดการน้ำเพื่อการผลิตในฤดูแล้ง	91
4.4.2 การเรียนรู้เทคนิค/วิธีเพื่อการลดละเลิกสารเคมี	
(1) การเพาะเลี้ยงจุลินทรีย์(เชื้อราขาว)	95
(2) การเพาะเลี้ยงเชื้อไตรโคเดอร์ม่า	96
(3) การผลิตปุ๋ยหมักจากมูลสัตว์	97
(4) การผลิตน้ำหมักในโตรเจนจากมูลวัว	98
(5) จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง	98
(6) การเพิ่มประสิทธิภาพในการเก็บมูลวัว	100
4.4.3 การทดลองปลูกพืชในระบบเกษตรอินทรีย์	
(1) การเตรียมแปลง	102
(2) การทดลองปลูกผักกาดขาวดั่ง	104
(3) การทดลองปลูกผักคะน้าฮ่องกง	105
(4) การทดลองปลูกผักสลัด	106
(5) การทดลองปลูกพืชผักอื่นๆ	107
บทที่ 5 สรุปผลการดำเนินงาน	
5.1 สรุปผลการดำเนินงาน	
5.1.1 ศักยภาพในการจัดการระบบอาหารของชุมชน	
(1) ระบบทรัพยากร	109
(2) ระบบการผลิต	109
(3) ระบบเศรษฐกิจ	110
(4) ระบบบริโภคและสุขภาพ	110
5.1.2 ข้อจำกัดในการจัดการระบบอาหารของชุมชน	
(1) ระบบทรัพยากร	110
(2) ระบบการผลิต	111
(3) ระบบเศรษฐกิจ	111
(4) ระบบบริโภคและสุขภาพ	111
5.2 ข้อเสนอแนะทางในการจัดการระบบอาหารของชุมชน	

	หน้า
5.2.1 ข้อเสนอต่อท้องถิ่น	
(1)ระบบทรัพยากร	112
(2)ระบบการผลิต	112
(3)ระบบเศรษฐกิจ	113
(4)ระบบบริโภคและสุขภาพ	113
5.2.2 ข้อเสนอต่อชุมชน	
(1)ระบบทรัพยากร	114
(2)ระบบการผลิต	114
(3)ระบบเศรษฐกิจ	114
(4)ระบบบริโภคและสุขภาพ	114
5.3 สรุปบทเรียนด้านการพัฒนาศักยภาพของทีมวิจัยและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง	114

บทที่ 1

บทนำ

1. หลักการและเหตุผล

ตำบลปางมะผ้า ตั้งอยู่ห่างจากอำเภอปางมะผ้า 18 กิโลเมตร ห่างจากเมืองแม่ฮ่องสอน ประมาณ 65 กิโลเมตร มีหมู่บ้านหลัก 11 หมู่บ้าน หมู่บ้านบริวาร 3 หมู่บ้าน รวมทั้งสิ้น 14 หมู่บ้าน ประชากร รวมกัน 3,916 คน (30 ธันวาคม 2556) ประกอบด้วย 3 ชาติพันธุ์หลัก ได้แก่ ไทใหญ่ ลาหู่ดำ ลาหู่แดง และ ปะโอ ตามลำดับ มีเนื้อที่ประมาณ 123,750 ไร่¹ นำเพื่อการอุปโภคบริโภคส่วนใหญ่จะเป็นระบบประปา หมู่บ้าน/ ประปาภูเขา จำนวน 14 แห่ง ฝายน้ำล้นคอนกรีต จำนวน 3 แห่ง และบ่อน้ำตื้น จำนวน 60 บ่อ อาชีพหลักของคนตำบลปางมะผ้า ได้แก่ การทำไร่ (ข้าวโพด ถั่วแดง ข้าว) ทำสวน (กาแฟ ชา ไม้ผลเมืองหนาว งาม) และการเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ วัว หมูดำ ควาย และไก่ ส่วนการทำงานนั้นเพื่อการบริโภคในครัวเรือนเป็นหลักและส่วนใหญ่เพียงพอต่อการบริโภคตลอดปี อาชีพรองได้แก่ การรับจ้าง (ส่วนใหญ่จะไปทำนอกพื้นที่) และการเก็บหาของป่า¹

จากการประเมินห่วงโซ่ระบบอาหารท้องถิ่น²ของตำบลปางมะผ้า ซึ่งประกอบด้วย ทั้ง 4 ห่วงโซ่ ตั้งแต่ ฐานทรัพยากร (ดิน-น้ำ-ป่า) ฐานการผลิตและการแปรรูป (พืช สัตว์) ฐานการตลาด การขนส่ง (เศรษฐกิจชุมชน-รายได้) และฐานการบริโภค และสุขภาพ โดยการศึกษาเอกสารมือสอง การใช้เครื่องมือประเมินสถานะความมั่นคงด้านอาหาร³ และเวทีพัฒนาโครงการ พบว่า ห่วงโซ่ที่ 1 ฐานทรัพยากร (ดิน-น้ำ-ป่า) มีความเสี่ยงและความเปราะบาง ที่มาจากเงื่อนไขด้านที่ตั้ง ที่อยู่ในเขตป่าเป็นส่วนใหญ่ จึงขาดสิทธิตามกฎหมายในการใช้ที่ดิน ภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นที่สูงและเทือกเขาหินปูน ดินจึงขาดความอุดมสมบูรณ์ไม่เหมาะกับการปลูกพืช มีที่ราบระหว่างหุบเขาเพียงเล็กน้อยสำหรับทำการเกษตร และยังมีปัญหาเรื่องน้ำโดยเฉพาะในฤดูแล้ง และยังมีความเสี่ยงจากปัจจัยภายใน ได้แก่ มีการบุกรุกป่าเพื่อปลูกพืชข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ทำให้อาหารจากป่าและน้ำลดลงและปนเปื้อนสารเคมีเกษตร แต่ฐานทรัพยากรเหล่านี้กลับมีศักยภาพและทุนเดิมด้านการท่องเที่ยว เช่น ความหลากหลายวิถีวัฒนธรรมชาติพันธุ์พื้นที่สูง มีถ้ำจำนวนมาก เช่น ถ้ำแม่ละนา ถ้ำปะการัง ถ้ำปางคาม ฯลฯ และมีช่องทางชายแดนพม่า (บ้านปางคาม และบ้านไม้ลั่น) ซึ่งอยู่ใกล้กับเมืองล่อเกอในประเทศพม่า เป็นต้น

ห่วงโซ่ที่ 2 การผลิต และการแปรรูป รวมถึงการสร้างมูลค่าเพิ่ม จากข้อจำกัดด้านพื้นที่และที่ตั้ง ทำให้มีความเสี่ยงและความเปราะบาง ด้านการผลิตสูง เพราะจำนวนประชากรเพิ่มขึ้นแต่พื้นที่การผลิตยังเท่าเดิม การผลิตไม่ได้เป็นที่พึ่งทางรายได้อีกต่อไป ชุมชนต้องออกไปรับจ้างทั้งในและนอกพื้นที่ ขาดแรงงานเกษตร ทำให้มีการใช้ยาฆ่าหญ้าเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ อีกทั้งยังขาดความรู้ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อ

¹ ปรับปรุงจาก “แผนพัฒนาสามปี (พ.ศ. 2558-60) อบต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

² นิยามศัพท์

³ นิยามศัพท์

สร้างมูลค่าเพิ่ม และการหาช่องทางการตลาด ทำให้ขาดอำนาจการต่อรองด้านการเกษตรโดยสิ้นเชิง และที่สำคัญที่สุดคือ ระบบพืชไร่เงินสดที่เกษตรกรส่วนใหญ่ปลูก (ถั่วแดง ข้าวโพดฯ) เป็นระบบเกษตรเคมีทั้งหมด ทำให้เกิดการปนเปื้อนของสารเคมีเกษตรโดยเฉพาะยาฆ่าหญ้าตลอดห่วงโซ่การผลิต และยังแย่งชิงพื้นที่เลี้ยงสัตว์ใหญ่ เช่น วัว ควาย ซึ่งสัตว์มักจะเป็นฝ่ายที่ต้องล่าถอย หรือหมดไป เช่น พื้นที่บ้านบ่อไคร้ และเริ่มลดลงทุกชุมชน ทำให้ขาดความสมดุลของระบบเกษตรของคนบนพื้นที่สูง ที่ต้องหลากหลาย (มี 5 ระบบ คือ ระบบนา ไร่ สวน สัตว์ และป่า) จึงจะอยู่รอดได้อย่างยั่งยืน⁴

นอกจากนี้ยังมี **ความเสี่ยงด้านภัยพิบัติ** ซึ่งมีความถี่และรุนแรงขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เช่น ในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน ที่ผ่านมา เกิดวาตภัยใน 5 หมู่บ้าน ความเสียหายมูลค่ากว่าแสนบาท⁵ นอกจากนี้ยังมีภัยแล้งที่บ้านลูกข้าวหลาม โรคแมลง ศัตรูพืชระบาด (หนู เพลี้ย) ฤดูกาลเปลี่ยนแปลงทำให้ปลูกพืชล่าช้า อีกทั้งความเสี่ยงด้านการผลิตพืชอาหาร ให้แก่พืชเชิงเดี่ยว และคนทำอาชีพเกษตรลดลง ลูกหลานไม่สืบทอด นอกจากนี้ยังมีความเสี่ยงด้านนโยบายที่ชัดเจนคือเรื่องประกันราคาข้าวโพดที่ทำให้เกษตรกรปลูกมากขึ้นแต่ขายไม่ได้ในราคาประกัน รวมถึงนโยบายเรื่องที่ดินในเขตป่า ที่ทำให้เกษตรกรขาดสิทธิในที่ดินทำกิน ฯลฯ

ห่วงโซ่ที่ 3 การตลาดและการขนส่ง พบว่า **มีความเสี่ยงสูง** โดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชเศรษฐกิจ ที่มีความอ่อนไหวด้านราคา เช่น ถั่วแดงและข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ กรณีถั่วแดงที่เป็นพืชความหวังของชุมชน มีการปลูกมากใน 9 หมู่บ้าน ปลูกมากที่บ้านปางคาม ไม้ลัน ผาเผือก ห้วยเอื้ะ ยาป่าแห่น ฯลฯ ผลผลิตปี 2557 มีประมาณ 300 ตัน แต่ราคาขายต่ำมาก ถึงละ 200-300 บาท ลดลงอย่างมากจากปี 2556 ที่ขายได้ถึงละ 700-800 บาท กรณีข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ปลูกมากใน 6 หมู่บ้าน ที่บ้านผาเผือก ห้วยเอื้ะ บ่อไคร้ ยาป่าแห่น ฯลฯ ผลผลิตปี 2557 มีประมาณ 1,000 ตัน ราคาขายกก.ละ 7 บาท สูงขึ้นจากปี 2556 (ที่ขายได้ กก.ละ 3 บาท) แต่ก็มีผลผลิตต่อไร่ลดลงมาก ทำให้เกษตรกรตั้งขายพื้นที่รุกเข้าไปในเขตป่า หรือในพื้นที่ปลูกข้าวไร่บางส่วน

ห่วงโซ่ที่ 4 ด้านบริโภคและสุขภาพ พบว่า **มีความเสี่ยงและความเปราะบางสูง** เนื่องจากสัดส่วนที่มาของอาหารมาจากการซื้อมากกว่าร้อยละ 60 ได้มาจากการผลิตเองร้อยละ 30 ที่เหลือร้อยละ 10 เก็บหาได้จากธรรมชาติ และการแลกเปลี่ยนแบ่งปัน⁶ ซึ่งอาหารที่ได้มาจากการซื้อนั้นมีความไม่ปลอดภัยสูง จากการสุ่มตรวจอาหารในท้องตลาด พบว่ามีสิ่งปนเปื้อนถึงร้อยละ 80 และผลจากการตรวจเลือด 7 หมู่บ้าน จำนวน 282 คน พบว่า ปลอดภัย จำนวน 64 คน คิดเป็นร้อยละ 22.70 % มีความเสี่ยง จำนวน 108 คน คิดเป็นร้อยละ 38.30 % ไม่ปลอดภัย จำนวน 110 คน คิดเป็นร้อยละ 39.00⁷

⁴ ปรับปรุงจากเวทีพัฒนาโครงการครั้งที่ 1 วันที่ 2-3 เมษายน 2558

⁵ อบต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า

⁶ เวทีพัฒนาโครงการ ครั้งที่ 2 วันที่ 6 เมษายน 2558 ณ อบต.ปางมะผ้า

⁷ รายงานจาก รพ.สต.บ้านแม่ละนา, 25-30 กรกฎาคม 2556

จากเงื่อนไข ข้อจำกัดดังกล่าว ตำบลปางมะผ้าจึงเป็นพื้นที่ที่ได้รับความสนใจจากหน่วยงานโครงการต่าง ๆ ที่เข้ามาพัฒนาในพื้นที่ เช่น โครงการไทยเยอรมัน (ลดการปลูกฝิ่น ปลูกพืชทดแทนธนาคารข้าว และสิทธิชุมชน) กองทุน SIF (ทุนกิจกรรมเครือข่ายชาวไทยภูเขาปางมะผ้า) พอช. (ผ่านเครือข่ายเกษตรทางเลือก) ผู้ว่า CEO (ธนาคารอาหารชุมชน) การผลิตพืชปลอดภัย (งบบฯ กลุ่มจังหวัด) สสส. (เมืองสุขภาวะ) และ สกว. โครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น จำนวน 4 โครงการ (CBT 3 หมู่บ้าน, สมุนไพร 2 หมู่บ้าน, ตลาดไม้ผลเมืองหนาว-บ้านผาเจริญ และการเลี้ยงสัตว์อย่างยั่งยืน-บ้านแม่ละนา) และงานวิจัยจากนักวิชาการ เช่น เรื่อง ถ้ำ ถ้ำกล้วยไม้ ปลาในถ้ำ วัว-ควาย และกลไกการจัดการความรู้ลุ่มน้ำของ-น้ำตาง เป็นต้น

ผลจากงานดังกล่าวทำให้ได้ความรู้ที่ชัดเจนในเรื่องที่ศึกษาพัฒนา เกิดคน กลุ่ม และเครือข่าย ที่ถือว่าเป็น “ศักยภาพและทุนเดิม” ในพื้นที่ ที่พร้อมจะได้รับการพัฒนาต่อยอดได้ แยกเป็น ด้านพืชที่มีศักยภาพด้านการตลาดและการใช้พื้นที่อย่างยั่งยืน ได้แก่ กาแฟและชา ที่เป็นพืชแบบวนเกษตร กาแฟมีพื้นที่ปลูกใน 6 หมู่บ้าน ได้แก่ ผาเจริญ แม่ละนา ปางคาม ปางคามน้อย บ่อไคร้ และจาโบ ตามลำดับ ในปี 2557 มีผลผลิตส่งตลาดประมาณ 35 ตัน (สารกาแฟ) โดยมีบ้านผาเจริญเป็นศูนย์กลางในการส่งขาย แต่บ้านอื่น ๆ ส่วนใหญ่จะขายเป็นลักษณะผลสด (เชอรี่) เพราะยังขาดความรู้ในการแปรรูป หรือเพิ่มมูลค่าผลผลิต และขาดการจัดการศึกษาร่วมกับแบบเครือข่ายอย่างเป็นระบบ (ชาติประสบปัญหาคล้ายกัน) ด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นได้สร้างทั้งความรู้ คนรู้ กลุ่ม และเครือข่าย CBT และได้รับการสนับสนุนจากหลายภาคส่วนต่อเนื่องมา เช่น UNDP (การเตรียมความพร้อมของชุมชน) ภาครัฐ (การพัฒนาศักยภาพ การประชาสัมพันธ์) มีหมู่บ้านที่ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง 2 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านจาโบและบ้านแม่ละนา มีการพัฒนาบ้างแล้ว 3 หมู่บ้าน ได้แก่ ผาเจริญ บ่อไคร้ และลูกข้าวลาม บ้านที่มีศักยภาพแต่ยังไม่ได้รับการพัฒนา 5 หมู่บ้าน ได้แก่ ปางคาม น้ำจาง ยาป่าแหน ผาเผือก และปางคามน้อย แม้ว่าการบริหารจัดการเครือข่ายการท่องเที่ยวฯ จะมีระเบียบของกลุ่ม แต่ขาดความต่อเนื่องในการบริหารจัดการร่วมกัน ตัวโครงสร้างกลไกมีการเปลี่ยนแปลง การสืบทอดยังมีปัญหา การประชาสัมพันธ์มีน้อย และการขยายงานสู่หมู่บ้านที่มีศักยภาพดังกล่าว ยังช้าอยู่ ศักยภาพอีกด้านคือเรื่อง ตลาดชุมชนของบ้านบ่อไคร้และบ้านลูกข้าวลาม ริมถนนสาย 1095 ซึ่งชาวบ้านภูมิใจว่า เป็นทางออกในการกระจายผลผลิตและสินค้าชุมชนอย่างแท้จริง ที่น่าจะมีการพัฒนารูปแบบที่เอื้อให้หลายหมู่บ้านมีการจัดการในลักษณะ “เศรษฐกิจชุมชน” ของตำบลต่อไปได้

การจัดการแบบมีส่วนร่วมข้างต้นนี้ สอดคล้องกับงานตามบทบาทหน้าที่ของ อบต.ปางมะผ้า ซึ่งมีบุคลากร ทั้งฝ่ายบริหาร ฝ่ายแผน และสำนักปลัด ที่สนใจเรื่องนี้ มีแหล่งงบประมาณที่พร้อมจะสนับสนุนงานบางส่วน อบต.ตั้งอยู่ที่บ้านแม่ละนาที่เป็นศูนย์กลางของทุกหมู่บ้าน และอบต.ยังมีฐานในการเชื่อมร้อยภาคีเครือข่ายในการทำงานร่วมกันอยู่แล้ว ซึ่งที่ผ่านมา อบต.ใช้กระบวนการ “แผนชุมชน” เป็นหลักในกระบวนการจัดทำแผนตำบล แต่ในทางปฏิบัติยังไม่เป็นที่พอใจของคนทำงานมากนักเพราะมีอุปสรรคในการลงพื้นที่ ภาษา และเวลาที่ไม่ตรงกัน ทำให้แผนที่ได้จากชุมชนในกระบวนการประชาคม

แผนขาดคุณภาพ และไม่ครอบคลุมทุกด้าน (ส่วนใหญ่จะเป็นโครงสร้างพื้นฐาน) ดังนั้นทางทีม อบต.จึงอยากพัฒนาระบบการจัดการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม โดยใช้ประเด็น “การศึกษาระบบอาหารท้องถิ่นตำบลปางมะผ้า” ที่ใหญ่พอ และมีเนื้อหาครอบคลุมยุทธศาสตร์การพัฒนาตำบลทั้ง 7 ด้านในการขับเคลื่อนงานให้เกิดรูปธรรมการจัดการตนเองบนฐานความรู้ และเกิดกลไกเฝ้าระวังในประเด็นที่เป็นความเสี่ยงต่อการจัดการระบบอาหารท้องถิ่นของตำบลปางมะผ้าต่อไป

2. คำถามวิจัย

“แนวทางการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมระหว่าง อบต.ปางมะผ้า ชุมชน และภาคี เป็นอย่างไร”

3. วัตถุประสงค์

- 1) เพื่อศึกษาบริบทที่เกี่ยวข้องและปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อการจัดการตนเองด้านระบบอาหาร
- 2) เพื่อศึกษาความเสี่ยงและความเปราะบาง ศักยภาพและทุนเดิมของระบบอาหารท้องถิ่นระดับชุมชน เชื่อมสู่ระดับตำบลปางมะผ้า
- 3) เพื่อศึกษาแนวทางที่เอื้อต่อการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นบนฐานนิเวศน์วัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน
- 4) เพื่อพัฒนาศักยภาพผู้เกี่ยวข้องในการออกแบบกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมสู่การยกระดับคุณภาพแผนชุมชนตำบลปางมะผ้า

4. ขอบเขตการวิจัย

4.1 ขอบเขตพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย

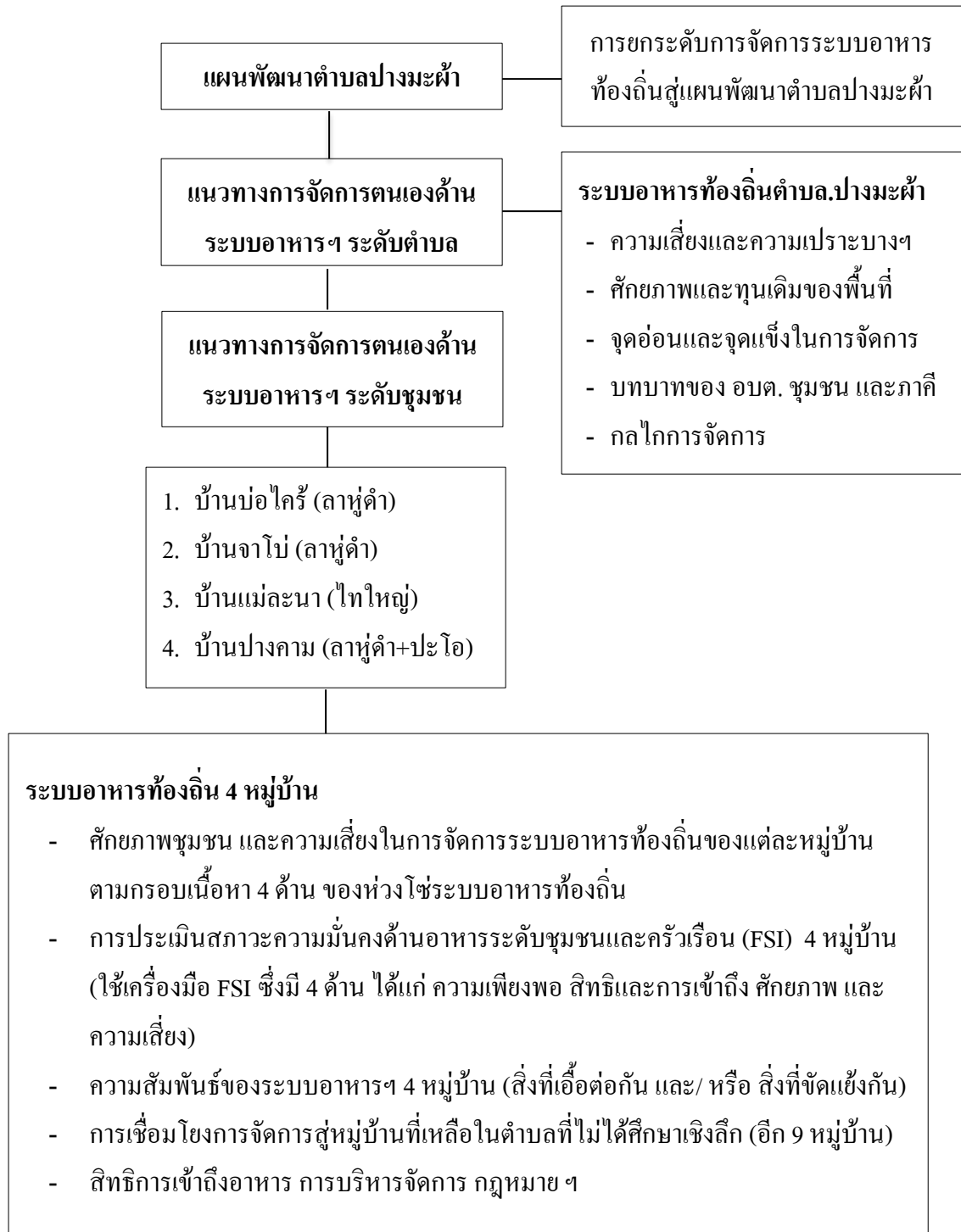
จำนวน 4 ชุมชน ได้แก่ บ้านบ่อไคร้ (ใกล้ถนน มูเซอดำ ทำตลาด) บ้านจำโป้ (ถนนผ่าน มูเซอดำ CBT) บ้านแม่ละนา (ห่างถนน 7 กม. ไทใหญ่ ที่ตั้ง อบต.) และบ้านปางคาม (ติดพม่า ห่างถนน 25 กม. ไทใหญ่+มูเซอแดง+ปะโอ เด็กเยาวชน)

4.2 ขอบเขตเชิงประเด็นศึกษาวิจัย

- 1) ระดับชุมชนศึกษาสถานการณ์ด้านระบบอาหารท้องถิ่นตามกรอบห่วงโซ่ระบบอาหาร และการประเมินสถานะความมั่นคงอาหารวิเคราะห์ความเชื่อมโยงของข้อมูลระหว่างหมู่บ้านที่ศึกษาเชิงลึก และขยายการเรียนรู้สู่หมู่บ้านอื่น ๆ อีก 9 หมู่บ้าน
- 2) ระดับตำบล วิเคราะห์สถานการณ์ความเสี่ยงและความเปราะบาง ศักยภาพและทุนเดิมของพื้นที่ จุดอ่อนและจุดแข็งในการจัดการ บทบาทของ อบต. ชุมชน และภาคี กลไกการจัดการ
- 3) ศึกษาแนวทางที่เอื้อ (ผ่านการทดลองปฏิบัติ) ต่อการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นบนฐานนิเวศน์วัฒนธรรมท้องถิ่น ทั้งระดับชุมชนและตำบล

- 4) ศึกษาการออกแบบกระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมสู่การยกระดับแผนชุมชน ต.ปางมะผ้า
- 5) ศึกษาเรื่อง สิทธิ กลไกหรือการบริหารจัดการของเครือข่ายชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้องของพื้นที่ปางมะผ้า

กรอบแนวคิดงานวิจัย

5. ระยะเวลาการดำเนินงาน

1 ปี 6 เดือน (18 เดือน) ระหว่างเดือนกรกฎาคม 2557-ธันวาคม 2559

ช่วงที่ 1 เป็นเวลา 8 เดือน (กรกฎาคม 2558 – กุมภาพันธ์ 2559)

ช่วงที่ 2 เป็นเวลา 10 เดือน (มีนาคม 2559 – ธันวาคม 2559)

6. งบประมาณ

จำนวน 313,200 บาท จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

7. ขั้นตอนและวิธีการดำเนินโครงการ

ระยะที่ 1

- 1) เวทีสร้างความเข้าใจกระบวนการดำเนินงานระดับตำบล
- 2) เวทีสร้างความเข้าใจกระบวนการดำเนินงานระดับชุมชน (4 ชุมชน)
- 3) เวทีออกแบบการดำเนินงานและออกแบบเครื่องมือในการศึกษา
- 4) ศึกษาสถานการณ์ด้านระบบอาหารท้องถิ่นตามกรอบห่วงโซ่ระบบอาหาร และการประเมินสถานะความมั่นคงอาหาร (4 ชุมชน)
- 5) ศึกษาแนวทางในการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นระดับชุมชนและตำบล
- 6) วิเคราะห์/ จัดหมวดหมู่ข้อมูลเพื่อดูความครบถ้วนสมบูรณ์
- 7) ประมวลความรู้เพื่อกำหนดแผนปฏิบัติการในระยะที่ 2
- 8) จัดเวทีคืนข้อมูลแก่ชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง
- 9) ประชุมทีมวิจัย
- 10) จัดทำรายงานความก้าวหน้า
- 11) ร่วมเวทีนำเสนอรายงานความก้าวหน้าในระดับจังหวัด

ระยะที่ 2 กิจกรรมปฏิบัติการเพื่อหาแนวทางในการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นระดับชุมชนและตำบล (10 เดือน : มีค.-ธค.59)

- 12) ประชุมทีมวิจัย
- 13) เวทีสร้างความเข้าใจร่วมกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องก่อนดำเนินการในระยะที่ 2
- 14) ปฏิบัติการเพื่อทดสอบทดลองตามประเด็นที่กำหนดจากการศึกษาในระยะที่ 1
- 15) สรุปบทเรียนและประเมินผลกระบวนการดำเนินงาน
- 16) ประมวลความรู้ เพื่อจัดทำข้อเสนอสู่การจัดทำแผนระดับชุมชนและระดับตำบล
- 17) จัดเวทีนำเสนอข้อมูลกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง พร้อมรับฟังความคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพื่อผลักดันสู่แผน (อปค.)
- 18) จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์

8. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

ผลเชิงวิจัย

- 1) ความรู้เกี่ยวกับบริบทที่เกี่ยวข้องและปัจจัยแวดล้อมที่มีผลต่อการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่น ต.ปางมะผ้า และ 4 ชุมชนเป้าหมาย
- 2) ความรู้เกี่ยวกับแนวทางการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่น บนฐานนิเวศวัฒนธรรมท้องถิ่นของชุมชน และตำบล
- 3) ความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทำงานกับ อบต.ปางมะผ้าผ่านการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น
- 4) ความรู้เรื่อง สิทธิ กลไกหรือการบริหารจัดการของเครือข่ายชุมชนและภาคีที่เกี่ยวข้องของพื้นที่ปางมะผ้า

ผลเชิงพัฒนา

- 1) การยกระดับแผนชุมชนตำบลปางมะผ้าที่ครอบคลุมแผนด้านระบบอาหารท้องถิ่น
- 2) พื้นที่รูปธรรมการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นระดับชุมชนและตำบล
- 3) กลไกเฝ้าระวังความมั่นคงด้านอาหาร ตำบลปางมะผ้า

9. ผู้ดำเนินการวิจัย

9.1 หัวหน้าโครงการ

นายจำรูญ วงศ์จันทร์ รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า

9.2 ผู้ช่วยนักวิจัย

- 1) นายศรชัย ไพรเนติธรรม ประธานกลุ่ม CBT บ้านจำโบ
- 2) นายสรศักดิ์ ยาเขต เจ้าพนักงานสาธารณสุข ชำนาญงาน
- 3) นายเกษม เกิดทวีกิจ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านปางคาม
- 4) นายเจริญ งามสุภา ส.อบต.บ้านบ่อไกร
- 5) นายคงศักดิ์ จิตไผ่ธรรม ผู้ช่วยพนักงานพัฒนาชุมชน อบต.ปางมะผ้า

9.3 ทีมวิจัย

บ้าน	ที่	ชื่อ-สกุล	สถานะในพื้นที่
แม่ละนา	1	นายนิศย์ กัมปนาทวิจิตกุล	ส.อบต.
	2	นายแกนชนก นະນອງ	เยาวชน
	3	นายพิบูลย์ศักดิ์ ทรัพย์ผ่องใส	รองประธานกลุ่ม CBT บ้านแม่ละนา
ปางคาม	4	นายบุญเลิศ รัชต์สัจจ์สัญญา	ผู้ใหญ่บ้าน
	5	น.ส.สุวรรณี ทรัพย์มหาคุณ	สมาชิกกลุ่มจิตอาสา
	6	นายอินสม เตชะ	ประธานกลุ่มจิตอาสา

บ้าน	ที่	ชื่อ-สกุล	สถานะในพื้นที่
	7	นายยาอื้อ เขียวผาแดง	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านน้ำจาง
จำโป้	8	นายอุทัย บันดาลทอง	ผู้ใหญ่บ้าน
	9	นายจิระศักดิ์ พัฒนวิโรทัย	ส.อบต.
	10	นายกำพล สำเภาโอพาร	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
	11	น.ส.อริสา ไพเรนดิธรรม	เยาวชน
บ่อไคร้	12	นายจารึก สุขเรือนทอง	ผู้ใหญ่บ้าน บ้านบ่อไคร้
	13	นายพงษ์ศักดิ์ ธารทองพนา	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านบ่อไคร้
	14	นายจำลอง นิธิธาดารธรรม	ส.อบต.

9.4 ที่ปรึกษา

- 1) นายชรินทร์ จรรยาไพโรจิตร กำนันตำบลปางมะผ้า
- 2) นายปัญญา สำเภาโอพาร นายกองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า
- 3) นายโสภณ ทุนยี่ หัวหน้าสำนักปลัด อบต.ปางมะผ้า
- 4) นายวรวิทย์ รัตนไพวัลย์ ผอ.รพ.สต. ปางมะผ้า
- 5) นายทรงศักดิ์ ปัญญา วชช.ปางมะผ้า / ขุนยวม

ประวัติทีมวิจัย

ชื่อนักวิจัย นายจำรูญ วงศ์จันทร์ เลขประจำตัวประชาชน 3 – 5801 – 00057 – 53 – 5

เกิด 1 มกราคม 2506 ปัจจุบันอายุ 52 ปี (ณ ปี 2558)

ที่อยู่ 15 หมู่ 1 ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน 58150

เบอร์โทร 094 – 7363519

การศึกษา มัธยมศึกษาปีที่ 6

ประสบการณ์ที่ผ่านมา

- ผู้ก่อตั้งกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนบ้านแม่ละนา
- ประธานกลุ่มท่องเที่ยวโดยชุมชนจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- ผู้ช่วยนักวิจัยโครงการกลไกการจัดการความรู้
- อาสาสมัครโครงการฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรมจังหวัดแม่ฮ่องสอน
- คณะกรรมการทรัพยากรลุ่มน้ำจังหวัด
- อดีตเจ้าหน้าที่โครงการลุ่มน้ำลางและพัฒนาคุณภาพชีวิต

การทำงานปัจจุบัน

- รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า

10. ปฏิทินการดำเนินงานกิจกรรม

ระยะที่ 1 ช่วงเวลา กรกฎาคม 2558 – กุมภาพันธ์ 2559 (8 เดือน)

ที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา (ก.ค. 58-ก.พ. 59)							
		ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.
1	เวทีสร้างความเข้าใจกระบวนการดำเนินงานระดับตำบล	*							
2	เวทีสร้างความเข้าใจกระบวนการดำเนินงานระดับชุมชน (4 ชุมชน)	*							
3	เวทีออกแบบการดำเนินงานและออกแบบเครื่องมือในการศึกษา	*	*						
4	ศึกษาดูงานการดำเนินงานด้านระบบอาหารท้องถิ่นตามกรอบห่วงโซ่ระบบอาหาร และการประเมินสถานะความมั่นคงอาหาร (4 ชุมชน)		*	*	*				
5	ศึกษาแนวทางในการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นระดับชุมชนและตำบล		*	*	*				
6	วิเคราะห์/จัดหมวดหมู่ข้อมูลเพื่อดูความครบถ้วนสมบูรณ์				*	*			
7	ประมวลความรู้เพื่อกำหนดแผนปฏิบัติการใน ระยะที่ 2					*	*		
8	จัดเวทีคืนข้อมูลแก่ชุมชนและผู้เกี่ยวข้อง							*	
9	ประชุมทีมวิจัย	*	*	*	*	*	*	*	*
10	จัดทำรายงานความก้าวหน้า							*	*
11	ร่วมเวทีนำเสนอรายงานความก้าวหน้า								*

ระยะที่ 2 ช่วงเวลา มีนาคม – ธันวาคม 2559 (10 เดือน)

ที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา (2559)									
		มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
12	ประชุมทีมวิจัย	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
13	เวทีสร้างความเข้าใจซ้ำกับทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องก่อนดำเนินการในระยะที่ 2	*									
14	ปฏิบัติการเพื่อทดสอบทดลองแนวทางฯ ที่ได้จากระยะที่ 1				*	*	*	*	*	*	
15	สรุปบทเรียนและประเมินผล								*	*	

ที่	กิจกรรม	ช่วงเวลา (2559)									
		มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
	กระบวนการดำเนินงาน										
16	ประมวลความรู้เพื่อจัดทำ ข้อเสนอสู่การจัดทำแผนระดับ ชุมชนและระดับตำบล								*	*	*
17	จัดเวทีนำเสนอข้อมูลกับทุกภาค ส่วนที่เกี่ยวข้อง พร้อมรับฟัง ความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ เพื่อผลักดันสู่แผน (อบค.)									*	
18	จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์									*	*

บทที่ 2
บริบทชุมชนและบริบทที่เกี่ยวข้อง

2.1 บริบททั่วไป

2.1.1 ตำบลปางมะผ้า

สภาพทั่วไป

1) ประวัติและลักษณะที่ตั้ง

องค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ.2537 เมื่อวันที่ 23 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2540 อยู่ในเขตการปกครองของตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของที่ว่าการอำเภอปางมะผ้า ระยะห่างจากอำเภอประมาณ 18 กิโลเมตร ตำบลปางมะผ้ามีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ จดกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า
ทิศใต้ จดกับตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า
อำเภอเมือง

ทิศตะวันออก จดกับตำบลถ้ำลอด ตำบลสบป่อง อำเภอปางมะผ้า

ทิศตะวันตก จดกับตำบลนาปู่ป้อม อำเภอปางมะผ้า

ที่มา : <https://th.wikipedia.org/wiki>

2) พื้นที่

องค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า มีพื้นที่ประมาณ 198 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 123,750 ไร่

3) ภูมิประเทศ

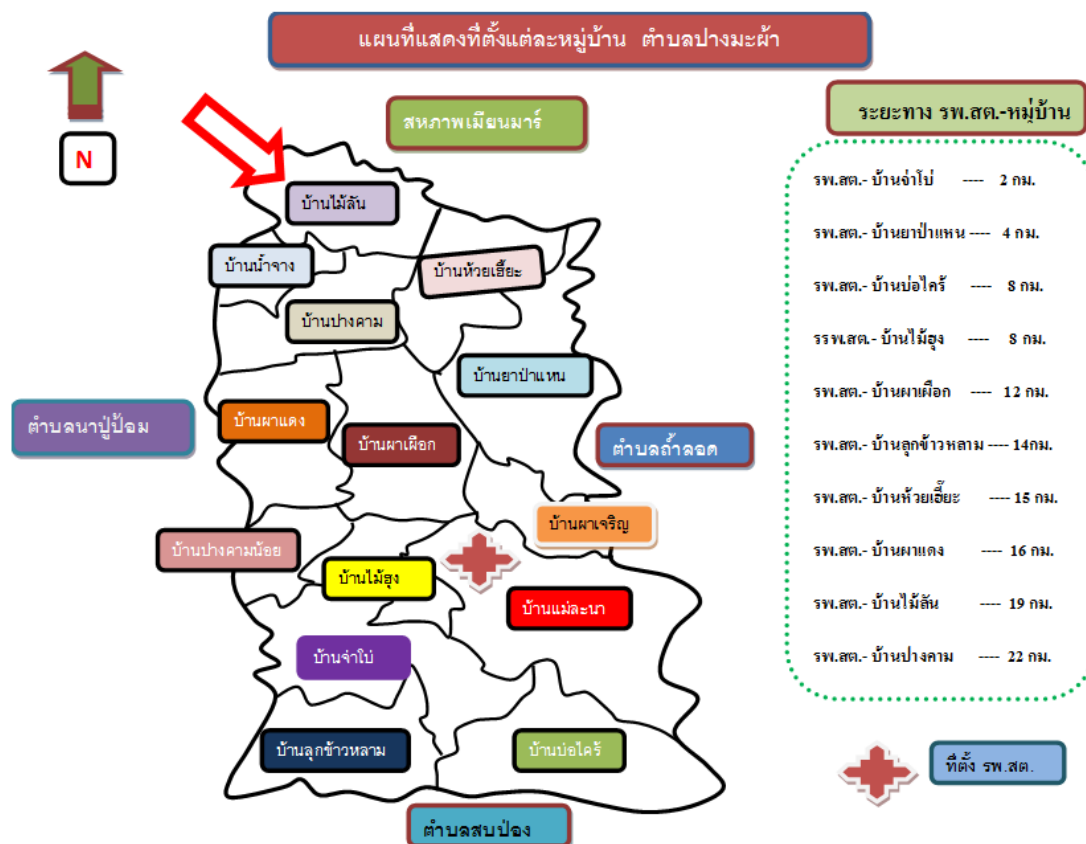
เกือบทั้งหมดของพื้นที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า เป็นภูเขาสูงและป่าไม้อันอุดมสมบูรณ์ มีที่ราบระหว่างภูเขาเพียงเล็กน้อย ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและทำกิน ภูเขาส่วนใหญ่เป็นภูเขาหินปูน จึงมีถ้ำที่สวยงามมากมาย

4) จำนวนหมู่บ้าน

องค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า มีพื้นที่รับผิดชอบ 11 หมู่บ้านหลักและ 3 หมู่บ้านบริวาร รวมทั้งหมด 14 หมู่บ้าน ได้แก่

- หมู่ที่ 1 บ้านแม่ละนา
หมู่ที่ 2 บ้านปางคาม หมู่บ้านบริวารบ้านน้ำจาง
หมู่ที่ 3 บ้านไม้สูง หมู่บ้านบริวารบ้านปางคามน้อย
หมู่ที่ 4 บ้านจำโป๊ะ
หมู่ที่ 5 บ้านยาป่าแหน หมู่บ้านบริวารบ้านผาเจริญ
หมู่ที่ 6 บ้านผาแดง
หมู่ที่ 7 บ้านไม้ลั่น
หมู่ที่ 8 บ้านห้วยเฮี้ยะ
หมู่ที่ 9 บ้านลูกข้าวหลาม
หมู่ที่ 10 บ้านผาเผือก
หมู่ที่ 11 บ้านบ่อไคร้

แผนที่ โดยสังเขปแสดงพื้นที่รับผิดชอบ รพ.สต.บ้านแม่ละนา

ที่มา โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล ต.ปางมะผ้า อ.ปางมะผ้า จ.แม่ฮ่องสอน

ประชากร มีทั้งสิ้น 3,859 คน แยกเป็นชาย 1,997 คน หญิง 1,862 คน มีความหนาแน่นเฉลี่ย 20.28 คน/ตารางกิโลเมตร

ตารางที่ 2-1 จำนวนประชากรตำบลปางมะผ้า (แยกหมู่บ้าน)

หมู่ที่	หมู่บ้าน	จำนวนครัวเรือน	ชาย	หญิง	รวม
1	บ้านแม่ละนา	140	330	314	644
2	บ้านปางคาม	93	226	182	408
2	บ้านน้ำจาง (บ้านบริวาร)	34	75	79	154
3	บ้านไม้สูง	46	47	43	90
3	บ้านปางคามน้อย (บ้านบริวาร)	46	80	85	165
4	บ้านจำโบ้	55	146	103	249
5	บ้านยาป่าแหน	87	251	225	476
5	บ้านผาเจริญ (บ้านบริวาร)	16	25	35	60
6	บ้านผาแดง	14	60	47	107
7	บ้านไม้ลั่น	78	169	183	352
8	บ้านห้วยเฮี้ยะ	54	119	105	224
9	บ้านลูกข้าวหลาม	98	205	217	422
10	บ้านผาเผือก	54	101	99	200
11	บ้านบ่อไคร้	76	163	145	308
รวม		891	1,997	1,862	3,859

5) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน

การคมนาคมขนส่ง มีถนนติดต่อกับอำเภอจำนวน 2 เส้นทาง

- เส้นทางที่ 1 เป็นเส้นทางหลักที่ประชาชนนิยมใช้เดินทางและค้าขายคือ ทางหลวงแผ่นดิน จากบ้านปางคาม – บ้านแม่ละนา – อำเภอปางมะผ้า ระยะทางรวม 40 กิโลเมตร (เป็นลูกรัง 25 กิโลเมตร ลาดยาง 15 กิโลเมตร)
- เส้นทางที่ 2 จากหมู่บ้านแม่ละนา – ตำบลถ้ำลอด – อำเภอปางมะผ้า ระยะทาง 18 กิโลเมตร (เป็นลูกรัง 8 กิโลเมตร ทางคอนกรีตเสริมไม้ไผ่ 9 กิโลเมตร ทางลาดยาง 1 กิโลเมตร)

การไฟฟ้า ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า มีหมู่บ้านที่มีไฟฟ้าใช้แล้ว จำนวน 11 หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านแม่ละนา บ้านจำโบ้ บ้านลูกข้าวหลาม บ้านบ่อไคร้ บ้านยาป่าแหน บ้านผาเจริญ บ้านห้วยเฮี้ยะ บ้านผาเผือก บ้านไม้สูง บ้านปางคามน้อย จำนวน 2 หมู่บ้าน ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ได้แก่ บ้านน้ำจางและบ้านผาแดง นอกจากนี้ในหมู่บ้านบางส่วนมีโซลาร์เซลล์ และโซลาร์โฮม

การประปา มีประปาหมู่บ้าน/ภูเขา จำนวน 14 แห่ง นอกจากนี้ มีฝายน้ำล้นคอนกรีต จำนวน 3 แห่ง และบ่อน้ำตื้น จำนวน 60 บ่อ

การสื่อสารและโทรคมนาคม มีไปรษณีย์อนุญาตเอกชน จำนวน 1 แห่ง และตู้โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 11 แห่ง

การใช้ที่ดิน ที่ดินส่วนใหญ่เป็นที่ดินเขตป่าสงวน ประชาชนใช้ที่ดินในการทำเกษตรกรรม และเลี้ยงสัตว์

6) สภาพทางเศรษฐกิจ

พื้นที่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม

- อาชีพหลัก ได้แก่ ทำไร่ ทำนา และเลี้ยงสัตว์ เช่น สุกร และโคพันธุ์พื้นเมือง
- อาชีพรอง ได้แก่ รับจ้างทั่วไป และเก็บของป่า

ธุรกิจในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า ได้แก่

- ปิมน้ำมันชนิดหลอดแก้ว จำนวน 4 แห่ง
- โรงสีข้าวขนาดเล็ก (8-15 แรงม้า) จำนวน 28 แห่ง
- ร้านค้าขายของชำ จำนวน 30 แห่ง
- โรงกลั่นสุรา จำนวน 1 แห่ง

จากข้อมูลรายงานรายได้เฉลี่ยครัวเรือนที่องค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า ได้ทำการสำรวจในปี 2558 พบว่า จากจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 891 ครัวเรือน มีรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ครัวเรือนละ 123,265 บาท/ปี ส่วนรายจ่ายนั้นอยู่ที่ครัวเรือนละ 58,659 บาท/ปี

ตารางที่ 2-2 รายได้ครัวเรือนตำบลปางมะผ้า

แหล่งรายได้ (บาท/ปี)				รายได้ครัวเรือนเฉลี่ย (บาท/ปี)
อาชีพหลัก	อาชีพรอง	ปลูก/เลี้ยง/เก็บหา	อื่นๆ	
55,479	22,782	25,955	19,049	123,265

ตารางที่ 2-3 รายจ่ายครัวเรือนตำบลปางมะผ้า

ประเภทรายจ่าย (บาท/ปี)				รายจ่ายครัวเรือนเฉลี่ย (บาท/ปี)
ต้นทุนการผลิต	อุปโภค/บริโภคที่จำเป็น	อุปโภค/บริโภคที่ไม่จำเป็น	ชำระหนี้สิน	
13,114	24,579	9,585	11,380	58,659

7) ด้านสังคม

ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม

- ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ รองลงมาคือ นับถือผี และศาสนาคริสต์
- งานประเพณีที่สำคัญได้แก่ ประเพณีต่างซอมต๋อ (ถวายข้าวมธุปายาส) ประเพณีปอยส่างลอง (งานบรรพชาสามเณร) ประเพณีกินวอ (ทำบุญปีใหม่ชาวมูเซอ) ประเพณีฉลองปีใหม่ (เขาะจาเลอ)

การศึกษา ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า มีสถานศึกษาดังนี้

- โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน 2 โรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนบ้านแม่ละนาและโรงเรียนบ้านปางคาม
- โรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 6 โรงเรียน (ใน 6 หมู่บ้าน) ได้แก่ บ้านแม่ละนา บ้านยาป่าแหน บ้านปางคาม บ้านผาแดง บ้านจำโบ้ และบ้านห้วยเฮี้ยะ
- ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 7 ศูนย์ (ใน 7 หมู่บ้าน) ได้แก่ บ้านปางคาม บ้านน้ำจาง บ้านไม้ลัน บ้านบ่อไค้ บ้านลูกข้าวหลาม บ้านแม่ละนา และบ้านผาเผือก
- ศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน (กศน.) จำนวน 6 ศูนย์ ได้แก่ บ้านลูกข้าวหลาม บ้านผาเผือก บ้านบ่อไค้ บ้านน้ำจาง บ้านปางคามน้อย และบ้านแม่ละนา
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ บ้านแม่ละนา บ้านลูกข้าวหลาม บ้านจำโบ้ และ บ้านบ่อไค้

สถาบันและองค์กรทางศาสนา

มีวัดจำนวน 4 แห่ง ได้แก่ วัดบ้านแม่ละนา วัดบ้านไม้ลัน วัดบ้านไม้สูง และ วัดบ้านปางคาม

สาธารณสุข

- โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล จำนวน 1 แห่ง ที่บ้านแม่ละนา
- ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ศสมช.) จำนวน 11 แห่ง
- อัตราการมีและการใช้ส้วมราดน้ำ คิดเป็นร้อยละ 83.64 เปอร์เซนต์

ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่

- ถ้ำ เช่น ถ้ำแม่ละนา ถ้ำเพชร ถ้ำปะการัง ถ้ำผาเผือก
- ป่าไม้
- ห้วย หนอง คลอง บึง ฯลฯ

ด้านการเมืองการบริหาร มีองค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 1 แห่ง อบต.ปางมะผ้า

8) ข้อมูลสุขภาพของประชาชนตำบลปางมะผ้า

พื้นที่รับผิดชอบโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล บ้านแม่ละนา

ผู้ให้ข้อมูล นายวรวิทย์ รัตนไพวัลย์ ผู้อำนวยการ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล บ้านแม่ละนา

ตารางที่ 2-4 ข้อมูลด้านสุขภาพ ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า

ลำดับที่	ข้อมูล	จำนวน		
		ชาย	หญิง	รวม
1	<u>ข้อมูลทั่วไป</u> จำนวนและรายชื่อประชากรจำแนกตาม กลุ่มเป้าหมายของกองทุนฯ 5 กลุ่ม ดังนี้ 1.1 แม่และเด็ก - หญิงตั้งครรภ์ - - หญิงหลังคลอด - - เด็กแรกเกิด 27		78 41 27	78 41 54
	1.2 ผู้ป่วยเรื้อรัง - เบาหวาน 21 - ความดันโลหิตสูง 89 - มะเร็ง - - หัวใจ 10 1.3 ผู้ที่มีปัญหาสุขภาพอื่นๆ - โรคลมชัก 13 - โรคถุงลมโป่งพอง 4		41 129 3 14 8 9	62 218 3 24 21 13
1	<u>ข้อมูลด้านสุขภาพของประชากร</u> การเจ็บป่วย 1.1 ผู้ป่วยนอก (จำแนกรายโรค) 1.2 ข้อมูลการระบาดของโรค ปี 2558	4,694 112	7,569 177	12,263 289
2	<u>ข้อมูลสุขภาพทางอารมณ์และสังคมในหมู่บ้าน</u> 2.1 สุขภาพจิต 2.2 การติดยาเสพติด	3 9	5 2	8 11

ตารางที่ 2-5 จำนวนประชากรแยกตามกลุ่มอายุ ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า

ช่วงกลุ่มอายุ	ชาย	หญิง	รวม
อายุต่ำกว่า 1 ปี	30	29	59
1-4 ปี	124	119	243

ช่วงกลุ่มอายุ	ชาย	หญิง	รวม
5-9 ปี	229	193	422
10-14 ปี	275	259	534
15-19 ปี	236	238	474
20-24 ปี	195	230	425
25-29 ปี	249	256	505
30-34 ปี	224	244	468
35-39ปี	200	188	388
40-44 ปี	142	142	284
45-49 ปี	143	153	296
50-54 ปี	143	106	249
55-59 ปี	94	86	180
60-64 ปี	80	70	150
65-69ปี	45	48	93
70 ปีขึ้นไป	62	70	132
รวม	2,471	2,431	4,902

ตารางที่ 2-6 อันดับโรค ตามรายงานทางระบาดวิทยา ของ รพสต.บ้านแม่ละนา อำเภอปางมะผ้า

อันดับที่	ชื่อโรค
1	อุจจาระร่วง
2	ไข้หรือไข้ไม่ทราบชื่อ
3	โรคตาแดง
4	อาหารเป็นพิษ
5	ปอดบวม
6	มือเท้าปาก
7	โรคปัด
8	อีสุกอีใส
9	คางทูม

โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล บ้านแม่ละนา รับผิดชอบจำนวน 14 หมู่บ้าน ประกอบด้วย ¹

¹ ข้อมูลจาก อบต.ปางมะผ้า

หมู่ที่ 1 บ้านแม่ละนา หมู่ที่ 2 บ้านปางคาม หมู่บ้านบริวารบ้านน้ำจาง
หมู่ที่ 3 บ้านไม้สูง หมู่บ้านบริวารบ้านปางคามน้อย หมู่ที่ 4 บ้านจำโบ
หมู่ที่ 5 บ้านยาป่าแหน หมู่บ้านบริวารบ้านผาเจริญ หมู่ที่ 6 บ้านผาแดง
หมู่ที่ 7 บ้านไม้ล้น หมู่ที่ 8 บ้านห้วยเฮี้ยะ หมู่ที่ 9 บ้านลูกข้าวหลาม
หมู่ที่ 10 บ้านผาเผือก หมู่ที่ 11 บ้านบ่อไคร้

2.1.2 บ้านแม่ละนา

1) ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

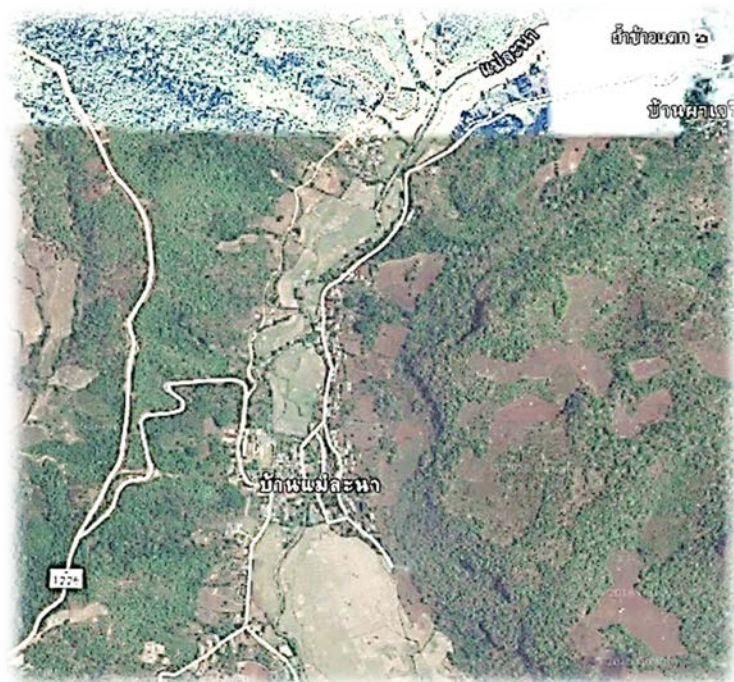
บ้านแม่ละนา เดิมชื่อ “แม่ถัดนา” เนื่องจากมีแม่น้ำไหลผ่านทุ่งนา และหมู่บ้าน ต่อมา มีการออกเสียงเพี้ยนจนกลายเป็นแม่ละนา บ้านแม่ละนามีอายุมากกว่า 200 ปี โดยคนในชุมชนเล่าว่า ในสมัยก่อนบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์และมีสัตว์ป่าชุกชุม เช่น เสือ กวาง หมูป่า ช้างป่า วัวแดง และสัตว์อื่น ๆ นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่ที่มีน้ำที่เหมาะสมในการตั้งที่อยู่อาศัยและทำการเกษตร เมื่อ นายฮ้อยสาม ซึ่งเป็นคนพม่าได้มาทำการสำรวจพื้นที่บริเวณนี้และเห็นว่ามีความอุดมสมบูรณ์ จึงได้ทำการถางพื้นที่บริเวณนี้ โดยใช้ช้างในการชักลากไม้ใหญ่ในพื้นที่ จนน้ำบริเวณนี้ลดลง และได้ใช้พื้นดินบริเวณนี้ปรับเปลี่ยนเป็นที่นาและปลูกสร้างกระท่อมเป็นที่อยู่อาศัยซึ่งแม่น้ำที่ไหลผ่านก็เกิดการเปลี่ยนทิศทางน้ำใหม่ เป็นร่องน้ำแม่ละนาในปัจจุบัน ประชากรในหมู่บ้านแม่ละนาจึงเป็นชาวไทยใหญ่ที่อพยพมาจากประเทศพม่า หมู่บ้านแม่ละนามีผู้นำซึ่งได้รับการคัดเลือกจากคนในหมู่บ้านโดยดูว่าเป็นคนที่มีความเป็นกลางและสามารถช่วยเหลือคนอื่นได้ โดยจากอดีตจนถึงปัจจุบันบ้านแม่ละนามีกำนันทั้งหมด 7 คน คือ

(1) กำนันครองสว่าง	ดำรงตำแหน่งครบวาระ	60 ปี
(2) กำนันสว่าง	ดำรงตำแหน่งครบวาระ	60 ปี
(3) กำนันดี	ดำรงตำแหน่งครบวาระ	60 ปี
(4) กำนันโป่งยะ ลืออ่อน	ดำรงตำแหน่งครบวาระ	60 ปี
(5) กำนันทุน หิรัญโกเมนทร์	ดำรงตำแหน่งไม่ครบวาระ	
(6) กำนันสวัสดิ์ อยู่สมบัติ	ดำรงตำแหน่งไม่ครบวาระ	
(7) กำนันพรหมชัย คำเขียว	ดำรงตำแหน่งไม่ครบวาระ	
(8) ชรินทร์ จรรยาไพจิตร	ดำรงตำแหน่งในปัจจุบัน	

บ้านแม่ละนามีวัดเกิดขึ้นในหมู่บ้านตั้งแต่เริ่มการตั้งหมู่บ้าน และหากมีการมรณภาพของเจ้าอาวาส กำนันจะเป็นผู้นิมนต์พระรูปใหม่เพื่อมาเป็นเจ้าอาวาสหรืออยู่จำวัดแทน จนได้มีการก่อสร้างวัดอย่างถาวรขึ้นในปี พ.ศ. 2424 จึงเชื่อได้ว่า ชาวไทยใหญ่ในหมู่บ้านแม่ละนาอยู่คู่กับพุทธศาสนามานานแล้ว

เมื่อมีการแบ่งการปกครอง
อำเภอปางมะผ้าในปัจจุบันออก
และได้ยกเป็นกิ่งอำเภอ ดังนั้นบ้าน
แม่ละนาจึงเปลี่ยนมาขึ้นกับกิ่ง
อำเภอปางมะผ้า และต่อมาจึง
เปลี่ยนเป็นอำเภอปางมะผ้าใน
ปัจจุบัน เนื่องจากพื้นที่แถบนี้อยู่
ติดชายแดนพม่า จึงมีทั้งทหารพล
ร่ม และตำรวจตระเวนชายแดนเข้า
มาอยู่เพื่อเสริมสร้างความปลอดภัย
และหมู่บ้านได้รับประกาศเป็น
หมู่บ้านอาสาป้องกันตนเอง
(อพป.) ในปี พ.ศ. 2527

ทางราชการได้ทำการแยกอำเภอเมืองบางส่วนคือ พื้นที่ส่วนที่เป็น

2) ที่ตั้งและการเดินทาง

บ้านแม่ละนาตั้งอยู่ทางด้านทิศเหนือของอำเภอปางมะผ้า การเดินทางจากตัวอำเภอสามารถเข้าถึง
บ้านแม่ละนาได้สองทางคือ เส้นทางที่ 1 ใช้ทางหลวงหมายเลข 1095 จากตัวอำเภอปางมะผ้า-แม่ฮ่องสอน
ประมาณ 12 กิโลเมตร แยกขวาใช้เส้นทาง 1226 ผ่านบ้านจำโป้ แล้วแยกขวาลงบ้านแม่ละนา ระยะทางจาก
แยกทางหลวง 1095 ถึงบ้านแม่ละนา 6 กิโลเมตร

อาณาเขตของบ้านแม่ละนา ทิศเหนือติดกับบ้านไม้สูง ทิศใต้ติดกับบ้านบ่อไค้ ทิศตะวันออกติด
กับบ้านผาเจริญและบ้านยาป่าแห่น ทิศตะวันตกติดกับบ้านจำโป้

ลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบในหุบเขาและที่ลาดชันเชิงเขา มีลำห้วยแม่ละนาไหลผ่านกลาง
หมู่บ้านจากทิศเหนือจรดทิศใต้ สองฝั่งของลำห้วยเป็นที่ราบซึ่งชาวบ้านสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยรวมพื้นที่
ประมาณ 200 ไร่เศษ ถัดจากที่อยู่อาศัย
เป็นที่นารวมพื้นที่ประมาณ 900 ไร่เศษ
บริเวณที่สูงและที่ดอนเชิงเขาเป็นพื้นที่ที่
ชาวบ้านใช้สำหรับปลูกข้าว/ พืชไร่/ ทำไร
ชา/ กาแฟ เลี้ยงวัว-ควาย และทำสวนแบบ
ผสมผสาน รวมพื้นที่ประมาณ 840 ไร่

ด้วยลักษณะภูมิประเทศที่เป็น
ภูเขาหินปูนจึงทำให้มีถ้ำที่สวยงามเหมาะแก่การท่องเที่ยวหลายแห่ง เช่น ถ้ำแม่ละนา เป็นถ้ำที่มีความยาวถึง
14 กิโลเมตรและมีน้ำจากลำห้วยแม่ละนาไหลผ่านทะลุถ้ำ ภายในถ้ำยังมีหินงอกหินย้อยและมีปลาน้ำจืด
ต่างๆ ให้นักท่องเที่ยวได้ชมตลอดเส้นทาง

ถ้ำเพชร มีความยาวประมาณ 600 เมตร ถ้ำเพชรมีความหลากหลายทางธรรมชาติ มีหินงอกหินย้อยที่มีอายุมาอย่างยาวนานนับร้อยๆ ปี ภายในถ้ำมีหินงอกหินย้อยลงมากลายเพชรซึ่งมีแสงอันเกิดจากน้ำที่ไหลหยดย้อยจึงเกิดเป็นแสงและก่อตัวเป็นภาพรูปต่างๆ เช่น คล้ายเพชรมีแสงระยิบระยับ เป็นรูปแสงเทียน เป็นรูปตุ๊กตา เป็นที่สะดุดตาแก่ผู้มาเที่ยวชมและมีรูปแบบหลากหลายเกินพรรณนา สิ่งเหล่านี้สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ ถึงระบบนิเวศอันคงความเป็นธรรมชาติไว้ได้เป็นอย่างดี

ถ้ำปะการัง เป็นถ้ำหนึ่งที่มีความสวยงามไม่แพ้กับถ้ำอื่นๆ และมีความแตกต่างโดดเด่นเฉพาะตัว เช่น หินงอกหินย้อยมีรูปทรงคล้ายกับปะการังในทะเลและในแต่ละจุดมีความโดดเด่นที่แตกต่างกันอย่างงดงามเกิดแสงระยิบระยับสะดุดตาต่อผู้พบเห็นอันเกิดจากธรรมชาติปรุงแต่ง ถ้ำปะการังมีความยาวประมาณ 500 เมตร เป็นถ้ำที่ไม่ยากแก่การเที่ยวชม ปากถ้ำมีบันไดเดินลง และใช้แสงสว่างจากไฟฉาย

ถ้ำผีแมน เป็นถ้ำที่มีโรงผีแมนหรือโรงศพของคนสมัยโบราณที่ได้สร้างเอาไว้ โรงผีแมนแห่งนี้มีอายุไม่ต่ำกว่า 700 – 1,000 ปี บางโรงที่เกิดชำรุดไปบ้างตามอายุไขและความชื้นของถ้ำ แต่ก็พอมีให้เห็นอยู่ ถ้ำผีแมนแห่งนี้มี 2 ชื่อ คือ ถ้ำผีแมนหรือถ้ำข้าวแตก ซึ่งนอกจากมีโรงผีแมนแล้วภายในถ้ำก็มีหินงอกหินย้อย อันเกิดจากการก่อตัวของน้ำและความหนาวเย็นหรือความสมบูรณ์ของธรรมชาติจึงเกิดสิ่งหลากหลาย เช่น หินย้อยที่มีรูปร่างคล้ายดอกไม้ชนิดหนึ่ง คนไทยใหญ่เรียกว่า “ข้าวแตก” ในถ้ำยังมีเสาหินเป็นเหมือนรูปสัตว์ หรือรูปตุ๊กตาแบบต่างๆ

ถ้ำทั้ง 3 นี้ สามารถเข้าเที่ยวได้ทุกฤดูกาล

3) สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

ประชากร

หมู่บ้านแม่ละนามีประชากรเป็นชาวไทยใหญ่อาศัยอยู่ในพื้นที่บริเวณนี้มากกว่า 200 ปี ทำให้คนที่อยู่ในปัจจุบันส่วนมากเป็นคนที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษดั้งเดิม และมีบางคนที่ได้อพยพมาจากประเทศพม่าระหว่างที่มีการสู้รบตามแนวชายแดน ปัจจุบันหมู่บ้านแม่ละนามีประชากรทั้งสิ้น 644 คน 140 ครัวเรือน

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

โดยทั่วไปบ้านเรือนของชนเผ่าไตในอดีตก็จะอยู่กันอย่างเรียบง่าย คือ ส่วนมากจะเอาไม้ไผ่มาทำฝาหรือเสื่อ แต่เสาก็จะเอาไม้เนื้อแข็งทำเหมือนกันและจะมีเป็นส่วนน้อยที่จะเอาไม้เนื้อแข็งทำบ้านเพราะสาเหตุมาจากสภาพการณบ้านเมือง ที่ต้องโยกย้ายบ่อย ๆ มิได้อู่กับที่

ส่วนลักษณะการสร้างนั้น ก่อนการสร้างถือได้ว่ามีขั้นตอนพอสมควร กล่าวคือ ดินให้หมอผีหรือผู้อาวุโสให้อธิษฐานกล่าวบวงสรวงก่อนนำเสาลงดิน ต้องดูฤกษ์ยามต้องทำก่อนเอาไม้ขนุน, เงิน, ถั่ว, จี่ช้าง, จี่ม้า, ลงขันหลุม เสาใช้น้ำส้มป่อยพรมก่อนเอาผ้าขาวผ้าแดงเอาหนาม 7 อย่าง เอายอดไม้ที่เป็นเลืศ 7 อย่าง ผูกไว้ที่เสาก่อนนำลงดินและไม้ที่จะเอามาใส่บ้านต้องดูลักษณะไม้ ถ้าไม้ที่ไม่เป็นสิริมงคลก็จะไม่เอามาทำบ้าน

การสร้างบ้านในอดีต ต้องมีครอบครัวก่อนถึงจะสร้างบ้านตัวเอง และเป็นคนที่บรรลุนิติภาวะ
คุ้มครองครอบครัวตัวเองได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับผู้เป็นพ่อแม่และผู้รู้ในชุมชนนั้น ๆ คนเฒ่าคนแก่ ชอบสถานที่ราบ
กว้าง มีป่าอุดมสมบูรณ์ คือ พืชพันธุ์ มีแหล่งน้ำตลอดฤดูกาล ชอบทำนา ทำสวน

การสร้างบ้าน เจ้าของบ้านต้องเตรียมอุปกรณ์เอาไว้ พอได้ฤกษ์ยามแล้วคนในหมู่บ้านก็จะช่วยกัน
สร้าง ไม่ว่าญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน และเจ้าของบ้านก็จะเลี้ยงข้าวตามฐานะ ซึ่งจะมีการหมุนเวียน
แลกเปลี่ยนช่วยเหลือกันเช่นนี้จนกลายเป็นวัฒนธรรม แต่ในปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงตามระบบสมัยใหม่
การปลูกสร้างบ้านเรือนมีการสร้างให้ทันสมัยมากขึ้นและเป็นรูปทรงสากลนิยม คือมีลักษณะเหมือนบ้าน
ของผู้มีฐานะทั่วไปในทุกสังคม เครื่องมือที่ใช้มีความทันสมัยมากขึ้น และสะดวกในการใช้ ประหยัด
แรงงานในการก่อสร้าง และต้องมีการจ้างแรงงานในการก่อสร้างพร้อมทั้งมีทุนในการปลูกสร้างค่อนข้าง
สูง อีกทั้งต้องมีค่าตอบแทนเป็นเงิน ให้ผู้มาช่วยก่อสร้างบ้าน

การศึกษา

การศึกษาในระบบ บ้านแม่ละนา มีโรงเรียนในสังกัดประถมศึกษา 1 แห่ง ซึ่งมีก่อตั้งขึ้นในสมัยที่
ตำรวจพลร่มค่ายนเรศวร หัวหิน ได้เดินทางมาสำรวจหมู่บ้านแม่ละนาในเดือนกุมภาพันธ์ ปี พ.ศ. 2501 และ
ได้มีการตั้งศูนย์รวมชายแดน (ศ.ช.) ขึ้น ซึ่งมีหน้าที่หาข่าวและพัฒนาหมู่บ้าน ครั้งแรกมีตำรวจพลร่มมา
ประจำ 6 นาย และเห็นว่าที่บ้านแม่ละนาไม่มีโรงเรียน จึงได้ขออนุมัติทางค่ายจัดตั้งโรงเรียนขึ้นในปี พ.ศ.
2503 และให้ชื่อว่า “โรงเรียนนเรศวรอุปถัมภ์ 3 “ เปิดทำการสอนได้ 8 ปี โดยที่ตำรวจพลร่มเป็นผู้สอน
เอง

ปี พ.ศ. 2509 ทางราชการจึงได้โอนให้อยู่ในความรับผิดชอบของ ต.ช.ด. อำเภอแม่ริม จังหวัด
เชียงใหม่ ดังนั้นค่ายแม่ริมจึงได้ส่ง ต.ช.ด.มาสอนแทนพลร่มที่ย้ายไป และเปลี่ยนชื่อเป็น “โรงเรียน
ชายแดนที่ 74 “

ปี พ.ศ. 2514 กองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดน เขต 5 สร้างโรงเรียนให้เสร็จและได้โอน
โรงเรียนให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดแม่ฮ่องสอนและได้ตั้งชื่อเป็น “โรงเรียนบ้านแม่ละนา”

ปี พ.ศ. 2535 โรงเรียนบ้านแม่ละนามีการปฏิรูปการศึกษา มีการเรียนการสอนถึงชั้นมัธยมศึกษา (ม.
3) มีการอบรมในด้านการศึกษานอกระบบพร้อมทั้งการฝึกอาชีพให้กับผู้ที่มีความสนใจด้วย

ในส่วน of ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กมีการก่อตั้งศูนย์ขึ้นในปี พ.ศ. 2536 จากการสนับสนุนงบประมาณ
ของสำนักงานพัฒนาชุมชน

การศึกษานอกระบบ

ในปี พ.ศ. 2538 มีการสร้างห้องสมุดเพื่อเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และเป็นศูนย์การศึกษานอก
โรงเรียน

สาธารณูปโภค

หมู่บ้านแม่ละนามีระบบสาธารณูปโภคที่ค่อนข้างสมบูรณ์ โดยมีการตัดถนนผ่านหมู่บ้านตั้งแต่
พื้นที่บริเวณนี้เป็นพื้นที่การสู้รบ และมีไฟฟ้าใช้ทุกครัวเรือน มีระบบน้ำประปาภูเขาและระบบประปาของ

กรมพัฒนาชุมชน มีโทรศัพท์สาธารณะในหมู่บ้าน มีไปรษณีย์สาขาของตำบลและมีสถานีอนามัยในชุมชน
เอง นอกจากนี้ยังมีคลองส่งน้ำเพื่อทำการเกษตรอีกด้วย

ศาสนา วัฒนธรรม ประเพณี

ชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ และมีวัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน ซึ่งวัดได้มีก่อสร้างอย่าง
ถาวร เมื่อปี พ.ศ. 2424 และมีเจ้าอาวาสทั้งหมดถึงปัจจุบัน 5 รูป คือ

1. พระโสทรินทร์ พ.ศ. 2483 – 2490
2. พระวิสา วิสาโร พ.ศ. 2491 – 2527
3. พระมูหรีงดี พ.ศ. 2527 – 2528
4. พระอำพร จตฺตาโร พ.ศ. 2529 – 2532
5. พระย่นนะ โชติปัญโญ พ.ศ. 2533 – ปัจจุบัน

ชาวบ้านมีความเชื่อและเคร่งครัดในเรื่องศาสนามาก ซึ่งเห็นได้จากการที่ชาวบ้านได้มีการทำบุญ
เป็นประจำทุกวัน ชาวบ้านมีการอนุรักษ์วัฒนธรรมและประเพณีซึ่งส่วนใหญ่เป็นของชาวไทยใหญ่ โดยมี
การถือปฏิบัติ ดังนี้

เดือน 1 หรือเดือนเจ้ง คือเดือนมกราคม ไม่มีการประกอบพิธีกรรม

เดือน 2 หรือเดือนก่า คือเดือนกุมภาพันธ์ มีการเลี้ยงศาลเจ้าเมือง เพื่อบอกกล่าวในการทำกิจ
กรรมด้านการเกษตรที่ผ่านมา

เดือน 3 หรือเดือนมีนาคม จะมีการทำขนมข้าวหย่ากู่ (ข้าวเหนียวแดง) นำไปถวายวัดและ
เป็นประเพณีขอขมาคนแก่ในหมู่บ้าน

เดือน 4 หรือเดือนเมษายน เป็นเดือนที่ถือว่ามีฤกษ์ดี สามารถทำพิธีมงคลได้ โดยการนำผัก
ส้มป่อยมาทำเป็นน้ำที่ให้ความเป็นสิริมงคล

เดือน 5 หรือเดือนพฤษภาคม มีประเพณีกันตอ และทำข้าวมูลห่อซึ่งทำจากแป้งผสมน้ำอ้อย
ห่อด้วยใบตอง ใช้ในการขอขมาคนแก่ในหมู่บ้าน

เดือน 6 หรือเดือนมิถุนายน มีประเพณีปอยหาน้ำหรือปอยจ่าตี้ หรืองานก่อกองทราย
ซึ่งเป็นการทำบุญที่วัด

เดือน 7 หรือเดือนกรกฎาคม ทำการเลี้ยงศาลเจ้าเมือง เพื่อบอกกล่าวก่อนการทำนา

เดือน 8 หรือเดือนสิงหาคม มีประเพณีต่างซอมต่อหละ หรือการเข้าพรรษา มีการถวายข้าว
มะตูมถวายพระ

เดือน 9 – 10 หรือเดือนกันยายนและตุลาคม ไม่มีการประกอบพิธีกรรมเพราะอยู่ในช่วงเข้าพรรษา

เดือน 11 หรือเดือนพฤศจิกายน มีประเพณีแข่งสง่างปุด หรือจองพารา

เดือน 12 หรือเดือนธันวาคม มีงานประเพณีดับไฟเทียนหรือปอยอ่องจ๊อบ

นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่ชาวบ้านถือปฏิบัติต่อมา คือ

ข้าวทอง – ข้าววัด ตั้งขึ้นในสมัยก้านันต์ต่างเจ่น ก่อนนั้นพระจะเป็นผู้อุปถัมภ์ชาวบ้านที่ยากจน ไม่มีอาหารเพียงพอในครอบครัว และในหมู่บ้านก็ยังไม่มีย่านค้าที่จำหน่ายสินค้า พระต้องเป็นผู้ไปซื้อน้ำมัน เกลือ และของใช้จำเป็นอื่น ๆ มาไว้ที่วัดเพื่อให้ชาวบ้านได้มาซื้อ เงินที่ได้มาก็นำกลับมาใช้จ่ายภายในวัด หลังจากพระมรณภาพไป ก้านันต์ต่างเจ่นจึงได้นิมนต์พระรูปใหม่มาที่วัดและได้ทำการตกลงกับชาวบ้านไว้ว่า ให้ชาวบ้านที่เก็บเกี่ยวข้าวได้แบ่งมาให้วัด เป็นการจัดหาทุนมาให้วัดโดยที่วัดจะนำไปทำอะไรก็ได้ เช่น การนำไปจัดซื้อของใช้จำเป็นมาไว้เพื่อขายให้ชาวบ้าน แต่หลังจากนั้นไม่ปรากฏว่ามีการจัดซื้อสินค้ามาไว้ที่วัด แต่มีการแบ่งข้าวที่ได้จากการเก็บเกี่ยวไปถวายวัดสืบมา

การเลี้ยงศาลกลางบ้าน (เข่งวานปะริก) จะมีการจัดเลี้ยงปีละครั้ง เป็นการสวดกลางบ้าน ซึ่งจัดในเดือน 7 (เดือนนับของคนไต) ในวันเสาร์ 15 ค่ำ มีเจเร เป็นคนกล่าวนำและมีการทำเทียนร่วมกัน โดยชาวบ้านจะทำการรวบรวมเงิน หรือวัสดุต่าง ๆ เพื่อซื้อขี้ผึ้งและด้ายมาใช้ในการทำเทียน 4 มุมเมือง (กลางหมู่บ้าน) โดยการนิมนต์พระสงฆ์มาสวด ซึ่งมีพื้น 3 – 7 ท่อน ไม้เกี้ยว 3 – 7 อัน การसानตาแหลว และมีการนำหม้อคามาทำเป็นเชือกประมาณ 7 ใบ นำหนาม 7 อย่างมาใส่ในหม้อต้มน้ำส้มป่อย ประมาณ 1 ขัน และนำหินกลางน้ำมาอีกประมาณ 1 ขัน ใหม 1 ม้วน สาวให้ยาว ๆ นำไปไว้กลางพิธี เพื่อให้พระสวดและเมื่อเสร็จพิธี นำกลับบ้านพร้อมทำการขับไล่สิ่งที่ไม่ดีให้ออกจากบ้าน

พิธีสู่ขวัญควาย เป็นการขอมาควายก่อนการที่จะมีการนำไปทำนาเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล โดยการเตรียมอุปกรณ์ทำนา เช่น ไถ แอก นำมาวางและพรมด้วยน้ำส้มป่อย หลังจากทำนาเสร็จทำน้ำส้มป่อยสู่ขวัญให้ควายอีกครั้ง

ประเพณีตีกลองยาว ภาษาถิ่นเรียกว่า ไท่ก้องกันยาว กลองดังกล่าวประกอบด้วย กลองยาว 1 ใบ ฉาบ 1 ใบ ฆ้องใหญ่ 1 ฆ้องเล็ก 1 นิยมตีในเทศกาลงานบุญต่าง ๆ

ประเพณีบรรพชาสามเณร หรือ ปอยต่างลอง จะมีการทำในฤดูร้อน เพื่อให้เด็กที่ปิดภาคเรียนได้เข้าศึกษาธรรมะ ซึ่งในการทำพิธีจะมีการร้องเพลงไทใหญ่ ภาษาถิ่นเรียก เฮ็ดความไต อยู่ด้วย และนอกจากนี้ยังจะได้เห็นการแต่งตัวแบบไทใหญ่ในงานด้วย

การตีกลองมองเซิง ประกอบด้วย กลอง 2 หน้า ฉาบ ฆ้อง ฆ้องใหญ่ ฆ้องกลาง ฆ้องเล็ก นิยมตีในงานเทศกาล

* หมายเหตุ

สลา หมายถึง หมอสมุนไพร

หมอเมือง หมายถึง ผู้นำในการประกอบพิธีทางศาสนา

เจเร หมายถึง เป็นตัวแทนทำพิธีในทางศาสนา ต้องมีการเชิญโดยการนำดอกไม้ เทียนและข้าวตอกเพื่อให้มาประกอบพิธี

องค์กรชุมชนและกลุ่มทางสังคม

ในหมู่บ้านมีการจัดระเบียบชุมชนและมีการจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ ดังนี้

1. ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของกรมพัฒนาชุมชน ในครั้งแรกชาวบ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านได้ตั้งขึ้นตามคำแนะนำของพัฒนาชุมชนในวันที่ 2 พฤษภาคม 2536 เนื่องจากเห็นว่าในหมู่บ้านมีเด็กก่อนวัยเรียนจำนวนหนึ่ง ซึ่งจะต้องมีการดูแล จึงใช้อาคารเอนกประสงค์หมู่บ้านเป็นที่ทำการดูแล นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนค่าตอบแทนผู้ดูแลเด็กจำนวน 5,000 บาทจากอดีต ส.ส.แม่ฮ่องสอน คุณจำลอง รุ่งเรือง ในปี พ.ศ. 2537 มีการจัดสร้างอาคารศูนย์เด็กเล็กชั่วคราวขึ้น ในปี พ.ศ. 2538 ทางพัฒนาชุมชน ได้สนับสนุนการซ่อมแซมศูนย์ และมีการเปิดใช้อย่างเป็นทางการเมื่อวันที่ 10 มีนาคม พ.ศ. 2538

2. โรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ อยู่ในสังกัดของกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ มีครู 1 คน

กลุ่มทางสังคมและองค์กรชุมชนในหมู่บ้าน มีดังนี้

กลุ่มแม่บ้าน มีการรวมกลุ่มกันในปี พ.ศ. 2517 โดยได้รับการสนับสนุนในเกิดการรวมตัวกันจากโครงการไทย – เยอรมัน ที่มีการเข้าไปปฏิบัติงานในบริเวณหมู่บ้านแถบนี้ เพื่อให้แม่บ้านมีงานทำ มีอาชีพเสริม เพิ่มรายได้ให้แก่ครอบครัวและชุมชน และเป็นการสอนให้เกิดการทำกิจกรรมต่าง ๆ ปัจจุบันมีนาง ชุณี คำเขียว เป็นประธานกลุ่ม และจัดให้มีกิจกรรมดังนี้

1. **การทำอาหาร** เนื่องจากเห็นว่าหากมีการประชุม อบรบ สัมมนาขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านไม่มีรายได้ จึงมีการสอนกลุ่มแม่บ้านให้สามารถทำอาหารได้อย่างหลากหลาย หรือเป็นการทำอาหารเพื่อต้อนรับนักท่องเที่ยว รายได้จากการจัดงานหักจากงบประมาณที่ได้รับในแต่ละครั้งเข้ารวมเป็นเงินกองทุนในกลุ่ม 10 % ปัจจุบันกลุ่มแม่บ้านมีเงินทุนส่วนกลางในกลุ่มประมาณ 10,000 บาท

2. **การทำถั่วเน่าแผ่น** เป็นการรวมตัวกันแปรรูปถั่วเหลืองที่มีอยู่เป็นจำนวนมากในชุมชน เป็นการถนอมอาหารให้สามารถเก็บรักษาไว้ได้นาน ปัจจุบันหยุดการแปรรูปและมีประธานกลุ่มคือ ประธานกลุ่มแม่บ้านหลัก

3. **การเย็บมุ้ง** มีการรวมตัวจัดตั้งเป็นกลุ่มเมื่อปี พ.ศ. 2534 เดิมมีสมาชิก 15 คน การจัดตั้งเป็นกลุ่มเริ่มจากกองมาลาเรียให้มีการเย็บมุ้งไว้ใช้ในการป้องกันยุง ก่อนมีการเรียนการสอนมีข้อตกลงร่วมกันว่า กองมาลาเรียจะเป็นผู้จัดหาทุนให้ และสมาชิกหรือผู้ที่ต้องการเข้าเป็นสมาชิกในกลุ่มจะต้องสามารถใช้จักรเย็บผ้าได้ การรวมกลุ่มครั้งแรกจะต้องมีค่าเข้าหุ้นคนละ 10 บาท แต่จะไม่มีผลประโยชน์เพราะเงินส่วนนี้จะนำมาใช้เป็นทุนในการจัดซื้ออุปกรณ์ต่อไป

ในครั้งแรกทางกองมาลาเรียได้ให้ทุนจำนวน 4,000 บาท และได้รับจักรเย็บผ้าจากหน่วยงานอื่น ๆ อีกจำนวน 8 หลัง อุปกรณ์ที่ใช้คือ ผ้าเย็บมุ้งจะต้องมีการเดินทางไปซื้อที่จังหวัดเชียงใหม่ นอกจากนี้ในครั้งแรกกลุ่มยังมีการเปิดให้กู้ยืมเงิน แต่เกิดปัญหาคือ ผู้ยืมไม่สามารถส่งคืนได้ตามกำหนด ทำให้ในปัจจุบันในกลุ่มไม่มีการเปิดให้กู้ยืมเงิน

ปัญหาที่ตามมาหลังจากที่มีการส่งเสริมมีการเย็บมุ้งขายคือ ไม่มีตลาดรองรับ และทางหน่วยงานที่สนับสนุนในครั้งแรกก็ไม่ได้สนใจที่จะหาตลาดให้ ปัจจุบันมีสมาชิกที่ทำกรเย็บมุ้ง 5 คน และการเย็บในกลุ่มตกลงกันว่าผู้เย็บจะได้ค่าเย็บคิดเป็นหลัง เช่น มุ้งหลังเล็กขนาด 3 – 4 ฟุต จะได้ 15 บาท หลังใหญ่ 5 –

6 ฟุต จะได้ 25 บาท ปัจจุบันมีการเย็บมุ้งเพียงปีละครั้ง คือในช่วงกลางปี และเย็บเพียง 40 – 50 หลัง เพื่อขายภายในหมู่บ้านเท่านั้น มีผู้ดูแลคือ คุณดวงนภา คำเขียว

กลุ่มผู้เลี้ยงสุกร

มีการจัดตั้งกลุ่มจากการส่งเสริมของพัฒนาชุมชนในปี พ.ศ. 2537 มีสมาชิกทั้งหมด 32 คน เริ่มแรกมีทุน 23,250 บาท เป็นการรวมกลุ่มเพื่อกู้ยืมเงินใช้ในทางการเกษตร มีระยะเวลาการให้กู้ 1 ปี และต้องมีการหมุนเวียนกันกู้ ผู้กู้ยืมไม่สามารถจะกู้ติดต่อกันได้

กลุ่มการทำข้าวซ้อมมือ

ได้รับการส่งเสริมจากกรมพัฒนาชุมชน ในปี พ.ศ. 2542 มีการรวมกลุ่มกันเพื่อเป็นการส่งเสริมรายได้ให้แก่ชุมชน โดยมีการรวมหุ้นกันคนละ 20 บาท ปัญหาที่เกิดขึ้นคือ ต้นทุนในการจัดซื้อข้าวเพื่อมาทำข้าวซ้อมมือมีราคาสูง ไม่สามารถเก็บรักษาข้าวได้นาน ไม่มีตลาดรองรับผลผลิต ทำให้การผลิตข้าวซ้อมมือไม่ประสบผลสำเร็จและทางกลุ่มยังเห็นว่าการผลิตข้าวซ้อมมือทำให้เกิดการลงทุนที่สูงเกินไป เพราะเมื่อไม่มีตลาดรองรับทำให้ชาวบ้านต้องนำผลผลิตที่ได้กลับมาขายให้กลุ่มผู้เลี้ยงสุกรในราคาต่ำกว่าต้นทุน

กลุ่มทำไม้กวาด

จะมีการรวมกลุ่มกันในช่วงที่หมู่บ้านทำไม้กวาดมีจำนวนมากคือ ในช่วงฤดูแล้งและเป็นช่วงที่อยู่นอกฤดูการผลิตทางการเกษตร เดิมมีการผลิตเพื่อขาย เนื่องจากปัจจุบันทุกหมู่บ้านสามารถทำการผลิตได้เอง ตลาดรองรับจึงน้อยลง ราคาไม้กวาดถูก จึงมีการผลิตเพื่อใช้ในครัวเรือนเท่านั้น

กลุ่มผู้ใช้น้ำ

ได้มีการจัดตั้งกลุ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2537 ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 40 ราย ซึ่งได้มีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งกลุ่ม ดังนี้

1. อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
2. ส่งเสริมและให้การศึกษาการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างชาญฉลาด
3. ส่งเสริมกิจกรรมต่อเนื่องด้านอาชีพและประโยชน์จากแหล่งน้ำ

นอกจากนี้ยังมีองค์กรที่เกี่ยวข้องกับโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็กอยู่ 3 องค์กรหลักคือ

1. กลุ่มผู้นำการใช้น้ำ
2. กลุ่มผู้ใช้น้ำ
3. หน่วยส่งเสริมกิจกรรมต่อเนื่องเบ็ดเสร็จระดับตำบล (นสบ.)

กลุ่มผู้นำการใช้น้ำ ซึ่งมีตำบลละ 1 กลุ่ม มีหน้าที่คือ

1. ฝึกอบรมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง
2. เผยแพร่รณรงค์ประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง
3. ช่วยเหลือหน่วยงานที่มีการก่อสร้าง
4. ดำเนินงานอื่นตามที่ได้รับมอบหมาย

กลุ่มผู้ใช้น้ำ คือกลุ่มราษฎรที่ประกอบอาชีพสาขาต่าง ๆ ที่ได้รับประโยชน์จากโครงการพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก เช่น การประมง เลี้ยงสัตว์ ปลุกพืช ทำนา และผู้ที่สนใจ หน่วยส่งเสริมกิจกรรมต่อเนื่องเปิดเสรีระดับตำบล (นสบ.) ได้แก่ ปลัดอำเภอ เกษตรตำบล พัฒนาตำบล สาธารณสุขตำบล และหน่วยงานเจ้าของโครงการ ทั้งนี้ ในปี พ.ศ. 2538 ยังได้รับเงินกองทุนจากพัฒนาชุมชน เพื่อให้สมาชิกผู้ในการประกอบอาชีพเฉพาะกลุ่ม เช่น เกษตร เลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

กลุ่มธนาคารข้าว

ชาวบ้านมีการจัดตั้งกลุ่มในปี พ.ศ. 2529 โดยมีเกษตรตำบลเข้ามาสนับสนุน โดยรูปแบบกลุ่ม คือ มีการปล่อยกู้เงินจากกองทุนส่วนกลางและมีการให้กู้ยืมพันธุ์ข้าวเพื่อใช้ทั้งในด้านการเกษตรหรือในปีที่ข้าวให้ผลผลิตต่ำ ทำให้ชาวบ้านเกิดการขาดแคลน โดยทั่วไปมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อเป็นการบริการประชาชนในหมู่บ้าน
2. เพื่อสงเคราะห์คนยากไร้ เช่น คนแก่ที่ไม่มีลูกหลานคอยดูแล หรือ คนยากจนขาดแคลนที่ทำกินและไม่สามารถผลิตข้าวเพื่อบริโภคได้ตลอดปี

ทั้งนี้ จะมีคณะกรรมการผู้ดูแลในกลุ่มธนาคารข้าว 3 คน ประกอบด้วย ประธาน เลขาหรือเหรัญญิก และกรรมการ ปัจจุบันมีประธาน คือ นายชลิต ภาควัยสัจดีกุล สมาชิกทั้งหมด 113 ครอบครัว มีเงินกองทุนกลุ่ม 15,788 บาท เพื่อใช้ในการปล่อยกู้ และจะมีการปล่อยกู้ในเดือนมิถุนายนพร้อมการส่งเงินคืนในเวลาเดียวกัน และพร้อมกันนี้ยังได้รับการสนับสนุนจัดซื้อพันธุ์ข้าวจากองค์การบริหารส่วนตำบลอีก 5,700 กิโลกรัม

กลุ่มฌาปนกิจศพ

จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2538 โดยในครั้งแรกมีการคิดร่วมกันว่า เมื่อมีคนในหมู่บ้านเสียชีวิต เจ้าของงานจะต้องมีการจ่ายค่าใช้จ่ายสูงและมีการกู้เงินเพื่อใช้ในการจัดงาน จึงมีแนวคิดที่ว่า หากมีคนเสียชีวิตที่บ้านหลังใดหลังหนึ่ง ชาวบ้านควรมีการช่วยเหลือโดยการจัดผ่านเป็นเงินกองทุนช่วยเหลือการจัดงานศพ ซึ่งจะมีการเก็บเงินครอบครัวละ 20 บาท และเงินอื่นตามเห็นสมควรของชาวบ้าน การเก็บเงินจะมีการเรียกเก็บเป็นคຸ້ມ โดยในแต่ละคຸ້ມจะมีประธานคຸ້ມเป็นผู้รวบรวมส่งต่อให้แก่ประธานกลุ่ม

กลุ่มเยาวชน

มีการก่อตั้งกลุ่มด้วยการสนับสนุนจากพัฒนาชุมชนในปี พ.ศ. 2529 โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนครั้งแรก 18,600 บาท มีสมาชิก 51 คน มีการจัดประชุม 2 – 3 เดือน ต่อครั้ง หรือแล้วแต่โอกาสของงาน เช่น งานเยาวชนต่อต้านยาเสพติด ก็จะมีการประชุมเพื่อจัดทำนักกีฬาหรือวางแผนการทำงาน และงานอื่นๆ ส่วนในเรื่องทุนในกลุ่มมีการตกลงกันเห็นควรจัดให้กู้ยืมเพื่อทำการเลี้ยงสุกร โดยสมาชิกสามารถกู้ยืมไปได้ปีละครั้ง และจะต้องจ่ายดอกเบี้ยอัตราร้อยละ 1 บาทต่อปี การให้กู้สามารถกู้ได้ไม่เกินคนละ 2,000 บาท ต้องมีผู้ค้ำประกันคือสมาชิกในกลุ่มด้วยกันสามารถค้ำประกันได้

กลุ่มโครงการกองทุนอาหารหมู่บ้าน

มีการรวมกลุ่มกันในวันที่ 16 สิงหาคม พ.ศ. 2538 ปัจจุบันมีสมาชิก 23 คน ประธานกลุ่ม คือ คุณดวงภา คำเขียว สมาชิกภายในกลุ่มไม่จำกัดว่าจะต้องเป็นแม่บ้านหรือกลุ่มพ่อบ้าน รับสมาชิกที่สนใจในการเข้าร่วมกลุ่ม กิจกรรมภายในกลุ่มเป็นการปล่อยเงินกู้ให้แก่สมาชิกเพื่อใช้ทางการเกษตร

กลุ่มผู้นำเที่ยว

การท่องเที่ยวในหมู่บ้านแม่ละนาได้ถูกจัดขึ้นอย่างไม่เป็นทางการมานานแล้ว โดยที่จะมีนักท่องเที่ยวเข้าไปเที่ยวชมสถานที่ท่องเที่ยวในหมู่บ้าน เช่น ถ้ำต่าง ๆ และมีการเข้าไปพักที่ Guest House บริเวณหมู่บ้าน โดยที่ชาวบ้านเองมิได้มีส่วนร่วมในการจัดการเรื่องการท่องเที่ยวแต่อย่างใด การนำเที่ยวในสมัยนั้นคือ ให้คนที่ชำนาญทางเท่านั้นเป็นคนนำนักท่องเที่ยวไปยังถ้ำ และหากมีนักท่องเที่ยวคนใดสนใจก็จะมีการจัดให้ไกด์เป็นผู้หาชาวบ้านให้ และในเรื่องของสถานที่ท่องเที่ยวที่ชาวบ้านเองก็ยังไม่สามารถเข้าไปสำรวจหรือไม่สามารถรู้ได้ว่าถ้ำที่อยู่ภายในบริเวณหมู่บ้านมีความสวยงามหรือมีสิ่งใดบ้าง นั่นเป็นเพราะความเชื่อของคนในชุมชนว่า ภายในถ้ำมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผีร้ายอาศัยอยู่ หากผู้ใดเข้าไปข้างในเมื่อกลับออกมาจะต้องเกิดเรื่องไม่ดีขึ้นหรืออาจจะไม่สามารถกลับออกมาจากถ้ำได้ จนกระทั่งมีพระธุดงค์ชื่อ อาจารย์สวัสดิ์ ได้ธุดงค์มาจำพรรษาและได้ค้นพบถ้ำ ในปี พ.ศ. 2537 จึงได้พาชาวบ้านเข้าไปสำรวจด้านใน จึงพบว่าภายในถ้ำมีความสวยงามของหินงอกหินย้อยและมีหินไข่มุกอยู่ด้วย หลังจากนั้นจึงมีการตั้งชื่อถ้ำโดยพระสวัสดิ์ตั้งชื่อให้ถ้ำแรก คือ ถ้ำข้าวแตก เนื่องจากภายในถ้ำมีหินที่มีลักษณะเหมือนข้าวตอก (ข้าวแตก) อยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังมีถ้ำอื่น ๆ คือ ถ้ำปะการัง ถ้ำเพชร ถ้ำไข่มุก และถ้ำแม่ละนา การตั้งชื่อเป็นไปตามลักษณะภายในของแต่ละถ้ำนั้น ถ้ำแม่ละนาเชื่อว่าจะมีความยาวที่สุดในเอเชีย ซึ่งยาวถึง 14 กิโลเมตร และมีแม่น้ำแม่ละนาไหลผ่านตลอดถ้ำ

ประธานดำเนินงานกลุ่มผู้นำเที่ยวในปัจจุบัน คือ นายเทียนทอง พงษ์จักร โดยมีการแบ่งการ

จัดการท่องเที่ยวเป็น 2 รูปแบบ คือ Home stay และการนำเที่ยวสถานที่ท่องเที่ยว แบ่งตามลักษณะดังนี้

1. พักค้างคืน
2. อาหารโดยฝีมือชาวบ้าน
3. วิถีชีวิตชาวไทใหญ่
4. ภูมิปัญญาชาวบ้าน

5. การรักษาทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

6. เกษตรแบบพึ่งตนเอง

ด้านการปกครอง

บ้านแม่ละนาเป็นหมู่บ้านตาม พรบ. ลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ. 2457 ผู้นำชุมชนในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน/ กำนัน นายชรินทร์ จรรยาไพจิตร อายุ 44 ปี โทรศัพท์ 08-48033354

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

นายชาติ ปานสอน อายุ 40 ปี โทรศัพท์ 089-8549577

นาย สุบิน ชนสารทวีคุณ อายุ 50 ปี โทรศัพท์ 089-5548639

นางอารี ฐิตินันท์วุฒิกุล อายุ 33 ปี โทรศัพท์ 085-7242573

แพทย์ประจำหมู่บ้าน

นายสมพงษ์ หิรัญโกเมนทร์ อายุ 48 ปี โทรศัพท์ 085-7154120

สมาชิก อบต. มี 2 คน

1. นายนิตร กัมปนาทสิริกุล โทรศัพท์ 081-0209829

2. นางอรพิน สุธรรม โทรศัพท์ 087-1809721

กรรมการหมู่บ้าน ประกอบด้วย

1. นายชรินทร์ จรรยาไพจิตร ตำแหน่ง กำนันตำบลปางมะผ้า

2. นายจำรูญ วงศ์จันทร์ ตำแหน่ง รองนายก อบต.

3. นายสุบิน ชนสารทวีคุณ ตำแหน่ง สารวัตรกำนัน

4. นายชาติ ปานสอน ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน

5. นายสมบุรณ์ จานงค์ ตำแหน่ง อบต. โ

6. นายปานหล่ ทะวีวงศ์ ตำแหน่ง ประธานผู้อาวุโส

7. นางยุพิน ชยศักดิ์สิทธิ์ ตำแหน่ง อสม.

8. นายสมพงษ์ หิรัญโกเมนทร์ ตำแหน่ง แพทย์ประจำตำบล

9. นายฐิ์ สมุทรจินดา ตำแหน่ง กรรมการ

กรรมการกองทุนหมู่บ้าน (กทบ.) ประกอบด้วย

1. นายสุบิน ชนสารทวีคุณ ตำแหน่ง ประธานกองทุน

2. นายสงกรานต์ จันทร์เขียว ตำแหน่ง รองประธาน

3. นายนิตร กัมปนาทวิจิตรกุล ตำแหน่ง รองประธาน

4. นายวรวิทย์ คีรีเกิดเกียรติ ตำแหน่ง เภรณูญิก

5. นางจัน วงศ์จันทร์ ตำแหน่ง กรรมการ

6. นายประเสริฐ ชนะภัย ตำแหน่ง กรรมการ

7. นางจินดา ภาควัสดุภัณฑ์	ตำแหน่ง	กรรมการ
8. นายโอภาส ภาควัสดุภัณฑ์	ตำแหน่ง	กรรมการ
9. นางสาวอารี จิตินันท์	ตำแหน่ง	กรรมการ
10. นางอัญชลี วงศ์จันทร์	ตำแหน่ง	กรรมการ
11. น.ส. วรชนี บุญกิติ	ตำแหน่ง	เลขานุการ
12. นางอิงอร สุธรรม	ตำแหน่ง	กรรมการ
13. นางเจนนิภา กัมปนาทสิริกุล	ตำแหน่ง	กรรมการ
14. นางเพชร หิรัญโกเมนทร์	ตำแหน่ง	กรรมการ
15. นางอรชร จิตินันท์	ตำแหน่ง	กรรมการ

อาสาสมัครสาธารณสุข ประกอบด้วย

1. นายสมพงษ์ หิรัญโกเมนทร์	5. นางพอใจ คีรีเกิดเกียรติ
2. นางยุพิน ชยศักดิ์สิทธิ์	6. นางไอลดา คีรีเกิดเกียรติ
3. น.ส. ศศิธร แก้วสกุลเดช	7. น.ส.ลาวัลย์ ธนุส
4. นางขวัญใจ ปานสอน	8. นางจินดา ภาควัสดุภัณฑ์

คณะกรรมการพัฒนาสตรี ประกอบด้วย

1. นางทองใบ จรรยาไพจิตร	ตำแหน่ง	ประธาน
2. นางขวัญใจ ปานสอน	ตำแหน่ง	รองประธาน
3. นางสาววรชนี บุญกิติ	ตำแหน่ง	เลขานุการ
4. นางจินดา ภาควัสดุภัณฑ์	ตำแหน่ง	เหรัญญิก
5. นางอิงอร สุธรรม	ตำแหน่ง	กรรมการ
6. นางสาวอารี จิตินันท์	ตำแหน่ง	กรรมการ
7. นางไอลดา คีรีเกิดเกียรติ	ตำแหน่ง	กรรมการ
8. นางจัน วงศ์จันทร์	ตำแหน่ง	กรรมการ
9. นางสุพัตรา บุญกิติ	ตำแหน่ง	กรรมการ
10. นางอัญชลี วงศ์จันทร์	ตำแหน่ง	กรรมการ
11. นางอรพิน สุธรรม	ตำแหน่ง	ประชาสัมพันธ์

ปราชญ์ชาวบ้าน (ผู้มีความสามารถทางด้านศิลปวัฒนธรรม, ภูมิปัญญาท้องถิ่น) ประกอบด้วย

1. นายหยั่นนะ แก้วสกุลเดช	ความสามารถด้าน	กาถาอาคม
2. นายหนั่นดา โชติเจริญยิ่งยง	ความสามารถด้าน	กาถาอาคม

ผู้มีความสามารถในการผลิตสินค้าท้องถิ่น (ประเภทอาหารแปรรูป, จักสาน, เครื่องดื่ม, ผ้า, เครื่องใช้, เครื่องประดับ, สมุนไพร) ในหมู่บ้าน ประกอบด้วย

1. นางปิ่น กุมลา ความสามารถด้าน จักสาน , ทอผ้า
2. นายหั่นนะ แก้วสกุลเดช ความสามารถด้าน สมุนไพร , จัดสวน
3. นายตณะ ความสามารถด้าน จัดสวน
4. นายดี ความสามารถด้าน ยาสมุนไพร

4) การประกอบอาชีพ

1. เกษตรกรรมจำนวน 165 ครัวเรือนได้
 - ปลูกพืชจำนวน 120 ครัวเรือน ข้าว ถั่วลิสงข้าวโพด เผือก งาม
 - เลี้ยงสัตว์จำนวน 100 ครัวเรือน
2. ค้าขาย จำนวน 6 ครัวเรือน
3. รับจ้าง จำนวน 20 ครัวเรือน

2.1.3 บ้านจำโป้

1) ประวัติศาสตร์ชุมชน

ชุมชนจำโป้ ย้ายถิ่นฐานครั้งแรกมาจาก หมู่ที่ 1 บ้านแม่ห้วยยี่ ป่าโหล และบ้านปทุมบางส่วน มาตั้งหมู่บ้านอยู่บริเวณห้วยยาว (ชาวบ้านเรียกป่าลูกข้าวหลาม) ซึ่งอยู่ทางทิศเหนือของชุมชนจำโป้ในปัจจุบัน สาเหตุการย้ายเนื่องจากประสบกับปัญหาการเจ็บป่วย มีการแพร่ระบาดของเชื้อมาลาเรีย เมื่อย้ายมาอยู่ห้วยยาวก็ยังคงประสบกับปัญหาดังกล่าวอีก จึงได้โยกย้ายอีกครั้งหนึ่ง โดยครั้งนี้ได้แยกย้ายไปอยู่ตามชุมชนต่าง ๆ ได้แก่ ชุมชนบ่อไคร้ ชุมชนลูกข้าวหลาม ชุมชนน้ำโป่ง ตองผา และชุมชนจำโป้ ซึ่งมีนายจำโป้ ไพเรนดิธรรมเป็นผู้นำ ตั้งเป็นชุมชนจำโป้ เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2521

ต่อมากลุ่มที่ย้ายไปอยู่ที่ตองผา ได้แยกออกเป็น 2 กลุ่ม โดยกลุ่มแรกย้ายไปอยู่ที่ชุมชนปางคามน้อย และกลุ่มที่สองได้มาสมทบที่บ้านจำโป้ ส่วนที่ย้ายไปอยู่ที่ชุมชนห้วยน้ำโป่งนั้น แยกไปเพียงปีเดียวก็ย้ายกลับมาสมทบกับชุมชนจำโป้ ขณะนั้นการปกครองขึ้นอยู่กับหมู่บ้านแม่ละนา หมู่ที่ 1 และผู้นำชุมชนก็ยังคงเป็นนายจำโป้ ไพเรนดิธรรม

ปี พ.ศ. 2532 หมู่บ้านจำโป้ ได้รับการยกฐานะให้เป็นหมู่บ้านทางการ หมู่ที่ 4 และมีนายจำไคแซ ไพเรนดิธรรม ซึ่งเป็นลูกชายผู้นำหมู่บ้านคน

เดิม เป็นผู้ใหญ่บ้าน นายจำโป ไพเรนดิธรรม เป็นผู้นำธรรมชาติที่สามารถรวมใจของชาวบ้านได้ ถึงแม้ว่าหมู่บ้านจะมีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการปกครองตามโครงสร้างทางราชการ นายจำโป ก็ยังเป็นທີ່ปรึกษาของชุมชนอยู่ การปกครองจะใช้วิธีการปรึกษาร่วมกันของทุก ๆ ฝ่าย โดยมีผู้นำธรรมชาติ ผู้นำทางการ และผู้นำทางศาสนา (แกลุป่า) เป็นที่ปรึกษาทางศาสนา และเนื่องจากคนในชุมชนมีความเกี่ยวข้องกันเป็นญาติกันทั้งหมด จึงมีความเป็นชุมชนสูง

2) เส้นทางคมนาคม และการติดต่อกับภายนอก

ที่ตั้งหมู่บ้านจำโปอยู่บนเนินไหล่เขา และมีทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1225 ตัดผ่านกลางหมู่บ้าน ลักษณะเป็นบ้านนอกแต่การสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณสองข้างถนน มีสภาพทางภูมิศาสตร์ ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านผาแดง
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านบ่อไคร้
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับบ้านแม่ละนา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านลูกข้าวหลาม

3) สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

ประชากร บ้านจำโป เป็นชุมชนชาวลาหู่เชเล หรือมุเซอคำ มีประชากรทั้งสิ้น 47 หลังคาเรือน 55 ครอบครัว ประชากรรวม 249 คน

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน ลักษณะเหมือนหมู่บ้านบ่อไคร้ เป็นรูปแบบดั้งเดิม ในอดีตชาวลาหู่เชเล ไม่มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเป็นหลักแหล่ง มักอาศัยอยู่บนภูเขาสูง ไม่ชอบอยู่ในที่ราบ เพราะชาวลาหู่มีความเชื่อว่าการอยู่บริเวณที่ราบใกล้แหล่งน้ำจะมีไข้มาลาเรียชุกชุม ประกอบกับไม่มีความชำนาญในการทำนา แต่มีความสามารถในการทำไร่เลื่อนลอย เพราะฉะนั้นการตั้งหมู่บ้านจะต้องควรมีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์หรือไม่ เนื่องจากชาวลาหู่ชอบเปิดป่าใหม่ในการทำไร่ เมื่อพื้นที่ป่าบริเวณนั้นหมดหรือเห็นว่าขาดความสมบูรณ์ ก็จะย้ายหมู่บ้านไปตั้งบริเวณที่สมบูรณ์กว่าเพื่อจะได้ทำไร่ต่อไป

ลักษณะของบ้านในสมัยก่อน เป็นบ้านที่ไม่มั่นคงถาวร เนื่องจากการย้ายที่อยู่บ่อยครั้ง การสร้างบ้านจึงเป็นลักษณะสามารถรื้อถอนได้หรือสามารถทิ้งได้ง่าย ใช้วัสดุธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น ระยะเวลาในการใช้ประโยชน์สั้น เช่น ลักษณะบ้านเป็นอาคารต่ำยกสูงจากพื้นประมาณ 1.50 เมตร ฝาและฝาบ้านทำจากไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยหญ้าคาหรือ ตองก้อ มีอาคาร 2 หลังติดกัน มีห้องครัวอยู่ในบ้าน เตาไฟใช้หินสามก้อนและมีร้านเหนือเตาไฟ เพื่อเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดและถนอมอาหาร

รูปแบบปัจจุบัน มีความแตกต่างจากในอดีตมาก เนื่องจากการเคลื่อนย้ายหมู่บ้านและที่ทำกิน ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาลที่กำหนดเขตพื้นที่อยู่อาศัยของชาวเขา และจำกัดพื้นที่ทำกิน นโยบายด้านการปราบปรามยาเสพติด และส่งเสริมอาชีพเกษตรแผนใหม่ให้ชาวเขา มีการนำไฟฟ้าเข้าหาชุมชน สร้างระบบประปาและถนนเพื่อใช้ในการคมนาคมที่สะดวกขึ้น เมื่อต้องอยู่กับที่ลักษณะในการก่อสร้างบ้านเรือนจึงแตกต่างจากในอดีต มีการนำวัสดุที่มั่นคงแข็งแรงมาใช้และมีอายุการใช้งานยาวนาน

ชาวบ้านปลูกสร้างบ้านด้วยไม้ 1-2 ชั้น หลังคามุงด้วยสังกะสี กระเบื้อง มีหน้าต่าง เสาขนาดใหญ่ ลักษณะเป็นบ้านยกสูงมีอาคาร 2-3 หลังติดกัน หลังหนึ่งใช้สำหรับเป็นห้องนอน ส่วนอีกหลังใช้สำหรับเป็นห้องครัว ประกอบอาหารและเก็บเมล็ดพันธุ์พืช หากมีอีกหลังใช้เป็นที่นอนเช่นกัน เนื่องจากหนึ่งหลังคาเรือนประกอบด้วยหลายครอบครัว เดิมชาวบ้านมีการเลี้ยงสัตว์ไว้บริเวณใต้ถุนบ้าน พอมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้านและให้คำแนะนำในเรื่องความสะอาด ปัจจุบันชาวบ้านจำใจ จึงมีการจัดทำบริเวณเลี้ยงสัตว์ไว้ใกล้หมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านทุกคนนำไปขังไว้บริเวณเดียวกัน

ด้านการศึกษา

ปัจจุบันมีครูของการประถมศึกษาอยู่ 2 คน มีนักเรียนจำนวน 30 คน โรงเรียนตั้งมาเกือบ 20 ปี แต่ในชุมชนอ่านออกเขียนได้ประมาณ 37 คน

ด้านสาธารณสุข

ในชุมชนไม่มีสถานีอยู่ 8 หลังคาเรือน ส่วนใหญ่ในชุมชนจะป่วยเป็นโรคไข้หวัด มาลาเรียท้องร่วง เจ็บท้อง และปวดบวมในเด็กเล็ก เมื่อมีอาการเจ็บป่วยส่วนใหญ่จะไปที่อนามัยบ้านแม่ละนา ถ้าหากอาการหนักมากก็ส่งไปที่โรงพยาบาลปางมะผ้า บางส่วนก็ใช้ยาสมุนไพรรักษา

ด้านวัฒนธรรมประเพณี

- พิธีทำบุญบ้าน จะทำในช่วงเดือนกุมภาพันธ์
- เทศกาลกินวอ จะทำในช่วงเดือนมีนาคม
- พิธีเรียกวัวขัว จะทำในช่วงเดือนมิถุนายน
- พิธีกินข้าวใหม่ จะทำในช่วงเดือนกันยายน
- พิธีส่งผี จะทำในช่วงเดือนธันวาคม

เทศกาลกินวอ หรือ ประเพณีกินวอ เป็นการจัดงานปีใหม่ของชาวมูเซอ โดยใช้เวลา 1 เดือนในการจัดเตรียมงานซึ่งอยู่ในช่วง เดือนกุมภาพันธ์ ถึงมีนาคมของทุกปี จะมีทั้งการกินวอใหญ่และกินวอน้อย ในระยะเวลานี้เป็นเวลาที่บ้านจะไม่ทำงานและมีการจัดกิจกรรมสนุกสนานภายในชุมชน เช่นการร้องเพลง การเต้นจะคี เป็นต้น ซึ่งจะใช้สถานที่คือลานประเพณีหรือลานเต้นจะคีของหมู่บ้าน มีการฆ่าหมู เพื่อนำมาเลี้ยงฉลองแก่ผู้มาเยือนและฉลองกันภายในชุมชน ในช่วงเวลานี้ชาวบ้านจะสวมชุดใหม่ ซึ่งแม่บ้านจะตัดเย็บไว้สำหรับสมาชิกทุกคนเพื่อใส่ในงานนี้

พิธีส่งผีหรือเลี้ยงผีเป็นการขอขมาผีในหมู่บ้านในช่วงที่กินวอโดยทำที่บ้านผู้นำและลานประเพณี การทำพิธีนี้เพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลภายในชุมชน และเป็นการขอขมาในสิ่งที่ได้ล่วงเกินต่อผีทั้ง หลายในหมู่บ้าน การส่งผีนี้ผู้ที่ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีคือ แกมู ซึ่งจะมีทั้งการทำตาเหลว การโยนข้าวตอก และมีอาหารเครื่องเซ่นสำหรับภูตผี

ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกลุ่มชุมชน

ธนาคารข้าว

เริ่มดำเนินการเมื่อปี 2529 โดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการไทย-เยอรมัน ในรูปกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน จำนวน 6,430 บาท จัดซื้อข้าวได้ทั้งหมด 210 ถัง ต่อมาในปี 2531 ได้งบประมาณจาก ชค.35 อีกเป็นข้าวจำนวน 66 ถัง และจากประชาสงเคราะห์อีก 48 ถัง โดยมีหลักเกณฑ์ในการกู้ยืมข้าว คือยืม 10 ถัง ใช้คืน 11 ถัง และปีในปี 2541 ทางอบต.สนับสนุนข้าวอีก 400 ถัง ปัจจุบันในธนาคารมีข้าวเปลือกอยู่ไม่ครบ มีส่วนน้อยที่มากู้แล้วคืน

สหกรณ์ร้านค้า

จัดตั้งขึ้นในปี 2529 ได้รับงบประมาณจากโครงการไทย-เยอรมัน จำนวนเงิน 4,000 บาท โดยให้กลุ่มสตรีขายสินค้าที่เป็นของชุมชน ได้แก่ ผ้า ด้ายที่ใช้เย็บเสื้อผ้าประจำเผ่า โดยมีนางทอง เป็นประธานกลุ่ม ดำเนินงานไปได้ 2 ปี ก็เหลือเงิน 2,400 บาท เพราะกิจกรรมขาดทุน และดำเนินงานไม่เป็นกลุ่มอย่างแท้จริงและไม่มีการติดตามอย่างต่อเนื่อง

กลุ่มเยาวชน

เริ่มตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2528 เป็นการรวมกันเพื่อเล่นกีฬา โดยการส่งเสริมของเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์โครงการไทย-เยอรมัน กิจกรรมที่ทางกลุ่มดำเนินการร่วมกันในช่วง 2 ปีแรกคือ กีฬา เลี้ยงไก่ ร่วมในกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน หลังจากนั้นสมาชิกกลุ่มส่วนมากจะลาออกไปแต่งงาน เหลือสมาชิกเพียง 1 ใน 3 ทำให้กลุ่มสลายลง จนกระทั่งปี พ.ศ.2536 ทางพัฒนาชุมชนได้สนับสนุนวักให้แก่มูลนิธิเยาวชนในหมู่บ้านทางกลุ่มได้ก่อตั้งขึ้นอย่างหละหลวม เพื่อรองรับกิจกรรมเลี้ยงวัวของทางพัฒนาชุมชน สมาชิกกลุ่มมี 5 คนได้เลี้ยงวัวคนละ 2 ตัว กำหนด 5 ปี คืนพร้อมคอก คือวัวอีกคนละ 2 ตัว

กลุ่มสตรี

กลุ่มสตรีมีการรวมกลุ่มกันมานานตามประเพณีต่างๆ แต่ไม่มีโครงสร้างปี พ.ศ. 2535 มีกรรมการ 5 คน แต่ไม่ค่อยมีบทบาทหน้าที่ ในปี พ.ศ. 2537 ทางสาธารณสุขสนับสนุนอุปกรณ์เครื่องครัว เช่น ถ้วย จาน ช้อน ในวงเงิน 7,000 บาท และในปีเดียวกันทางพัฒนาชุมชนสนับสนุนงบประมาณเลี้ยงสุกรอีก 12,000 บาท

กองทุนยา

เริ่มจัดตั้งในปี พ.ศ.2535 โดยมีงบประมาณสนับสนุนจากสาธารณสุข จำนวน 750 บาท มีกรรมการรับผิดชอบ 5 คน ต่อมาในปี พ.ศ. 2539 ได้จากสาธารณสุขสมทบอีก รวมแล้วประมาณ 3,000 บาท ในรูปยาเวชภัณฑ์ ปัจจุบันไม่มีการติดตาม

กองทุน อพป.

เริ่มจัดตั้งในปี พ.ศ.2533 มีทุนดำเนินการครั้งแรก 6,400 บาท ให้สมาชิกกู้ยืมไปหมดแล้ว และปัจจุบันยังไม่มีการติดตามคืน

ในปี พ.ศ. 2528 ได้งบประมาณจาก รพช. สร้างโถ่งน้ำจำนวน 17 ใบ ปริมาณบรรจุน้ำได้ประมาณ 100 ลิตร โถ่งน้ำใช้ได้ประมาณ 3 ปี โถ่งบางใบมีรอยร้าว ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 มีกองถ่ายหนังมาเช่าโถ่งไปถ่ายหนัง ปัจจุบันที่ยังใช้ได้มีอยู่ 8 ใบ

ในปี พ.ศ. 2529 ทางกรมปศุสัตว์ได้มาสร้างโอ่ง ขนาดบรรจุ 2,000 ลิตร อีก 10 ใบ ปัจจุบันโอ่งแตกไปหมดแล้ว

เมื่อปี พ.ศ. 2535 โดยได้รับงบประมาณสนับสนุนจากสภาตำบล ซึ่งมีแหล่งน้ำร่วมกับบ้านแม่ละนา ในช่วงดำเนินการในระยะแรกมีปัญหาความไม่เข้าใจกัน ระหว่างชาวบ้านและผู้รับผิดชอบดำเนินการกับการว่าจ้างงาน ทำให้ไม่ได้รับความร่วมมือในการวางท่อต่างๆ จนกระทั่งได้ทำความเข้าใจกันทั้งสองฝ่าย ชาวบ้านจึงเข้าใจและให้ความร่วมมือ ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2535 ชาวบ้านมีน้ำประปาใช้ในหมู่บ้าน และต่อมาต้นปี พ.ศ. 2536 ได้มีหน่วยงานทางทหารพรานมาตั้งหน่วยที่ กรป.เก่า และได้ต่อน้ำไปใช้แต่ไม่ เปิด-ปิด เป็นเวลาตามที่ตกลงร่วมกันไว้ ทำให้น้ำไม่พอใช้ในช่วงเดือนมีนาคม เดือนพฤษภาคม ของทุกปี

ในปี พ.ศ. 2539 ทางอาสาสมัครอเมริกัน ได้เข้ามาแก้ปัญหาหาน้ำและระบบน้ำ ชาวบ้านจึงได้ใช้น้ำ การใช้ของชาวบ้านมีปริมาณมากต่อวัน ถึงเก็บน้ำมีขนาดเล็ก ทำให้ที่เก็บน้ำไม่เพียงพอต่อความต้องการใช้น้ำของชุมชน ชุมชนจึงเริ่มมีการจัดเก็บค่าน้ำ เดือนละ 3 บาท/ ครอบครัว โดยมีนายธัน นายจำที และนายจำหา เป็นผู้เก็บ

กลุ่มองค์กร ที่สำคัญในหมู่บ้าน

คณะกรรมการหมู่บ้าน บ้านจำโป้ ประกอบด้วย 1.นายอุทัย บันดาลทอง 2.นายพรชัย สุขเรือนทอง 3.นายกำพล ฤตานนท์โชติกุล 4.นายสุศักดิ์ มิตรสามารถ 5.นายอุดม ฤตานนท์โชติกุล 6.นายจรูญ ชื่นชนสาร 7.นายจำชี ไพรเนติธรรม 8.นายจำเสือ ไพรเนติธรรม 9.นางนงทอ วีระอำไพ 10.นายจำที สรานนท์หิรัญกุล 11.นายอุทิศ ไพรเนติธรรม 12.นางละ ชื่นชนสาร 13.นางสาวชุตีร์ ไพรเนติธรรม 14.นางนงกอ ไพรเพชรทิพย์ 15.นางสาวจิตสุภา ธารภูผา

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้าน (กทบ.) ประกอบด้วย 1. นายถนอม สุขเรือนทอง 2.นายจำชี ไพรเนติธรรม 3.น.ส.เรวดี พัฒนวิโรทัย 4.นายมานะ พัฒนสหกิจ 5.นายจำเพอ พัฒนวิโรทัย 6.นายสมพรอุบล ไพบูลย์ 7.นางอينا ไพรเนติธรรม 8.นางนงอ้อ ลำภาโอฬาร 9.นางอรทัย ประกายภักดี 10. นายจำไค แซ่ ไพรเนติธรรม 11. นายจำที สรานนท์หิรัญกุล 12. นายจำรูญ ชื่นชนสาร 13. น.ส.เพียงฤดี ไพรเกตุศิริ

อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.) ประกอบด้วย 1.น.ส.ชุตีร์ ไพรเนติธรรม 2.นางสาวนงกอ ไพรเพชรทิพย์ 3.นายอนุชา ลำภาโอฬาร 4. นางสาวเพียงฤดี ไพรเกตุศิริ 5.นางสาวเรวดี พัฒนวิโรทัย

คณะกรรมการพัฒนาสตรี 1.นางสาวชุตีร์ ไพรเนติธรรม 2.นางสาวอริสา ไพรเนติธรรม 3.นางสาวจิตสุภา ธารภูผา 4.นางสาวเรวดี พัฒนวิโรทัย 5.นางนงมีอยู่ ไพรเนติธรรม 6.นางสาวนงกอ ไพรเพชรทิพย์ 7.นางสาวบัวคำ ไพรเนติธรรม 8.นางสาวนารี สามัคคีจิต 9.นางสาวนงอ้อ ลำภาโอฬาร 10.นางสาวสุภาพร ธงคุณธรรม 11.นางสาวนาละ หมั่นบุญตัน 12.นางสาวเพียงฤดี ไพรเกตุศิริ 13.นางสาวศศิวิมล ธาตุปลูฟิ 14.นางสาวพรชนิด ไพรเนติธรรม 15.นางสาวพีรดา สรานนท์หิรัญกุล

คณะกรรมการกองทุน SML 1.นายสุรชาติ มิตรสามารถ 2.นายนพพล สรานนท์หิรัญกุล 3.นายทินวัฒน์ วีระอำไพ 4.นายสมชาย ธารภูผา 5.นายจำเสือ ไพรเนติธรรม 6.นายจิระศักดิ์ พัฒนวิโรทัย 7.นายพิจิต ฤตานนท์โชติกุล 8.นายจำหา ประกายภักดี 9.นางสาวชนนิกานต์ จิตธร 10.นางนาบุญ พัฒนสหกิจ

อาสาสมัครพัฒนาชุมชน 1.นางสาวเรวดี พัฒนวิทย์ 2.นางสาวพรชนิด ไพรเนติธรรม 3.นางสาวบัวคำ ไพรเนติธรรม 4.นางสาวอริสา ไพรเนติธรรม 5.นางสาวชุตีร์ ไพรเนติธรรม

ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้มีความสามารถทางด้านศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1. ความสามารถด้านทำเครื่องเป่าแคน นายจ่าวะ ไพรเพชรทิพย์
2. ความสามารถด้านจักสาน นายจ่าเต๊ะ ไพรเนติธรรม
3. ความสามารถด้านการเดินจะลี เป่าแคน นายจ่าเต๊ะ พัฒนสกิจ
4. ความสามารถด้านสมุนไพรพื้นบ้าน นายจ่าแส สมักรมณตรี

ผู้มีความสามารถทางการผลิตสินค้าท้องถิ่นในหมู่บ้าน

1. ด้านจักสานสมุนไพร นายจ่าแส สมักรมณตรี
2. ด้านสมุนไพร ทอผ้า นางบัวคำ ไพรเนติธรรม
3. ด้านจักสาน นายจ่าวะ ไพรเพชรทิพย์

2.1.4 บ้านป่อไคร้

หมู่ที่ 11 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1) ประวัติชุมชน

บ้านป่อไคร้ เป็นหมู่บ้านชาวเขาเผ่ามูเซอคำ หรือลาหู่เซเล ในอดีตชาวบ้านได้มีการอพยพมาจากบ้านหัวเมยและบ้านปางยาน มาอาศัยอยู่ที่ห้วยยาว ต่อมาจึงอพยพมาอยู่ที่บ้านจำโป ในปี พ.ศ. 2522 ได้มีชาวบ้านจำโป 2 หลังคาเรือน ไปสร้างปางคามหรือที่พักแรมเพื่อทำไร่และเลี้ยงสัตว์ ที่ “บ้านกองแปก” โดยการนำของนายจะอี หลังจากอาศัยค้างแรมในฤดูกาลเพาะปลูกประมาณ 7 ปี ก็ได้ย้ายไปอยู่ที่ใหม่ซึ่งใกล้กับบ่อน้ำ ในขณะนั้นยังไม่มีชื่อเรียกหมู่บ้าน และได้เรียกชื่อว่า “บ้านจะอี” ตามชื่อผู้นำในการเคลื่อนย้าย คือ นายจะอี หรือนายสมพงษ์ พันธุ์สามหมอก ในขณะนั้นยังมีการมาประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่หมู่บ้านจำโป และมีชาวบ้านบางส่วนจากหมู่บ้านจำโปได้อพยพมาสมทบอีก ในปี พ.ศ. 2532 ผู้ช่วยหมอผี จากหมู่บ้านจำโปได้ย้ายครอบครัวมาอยู่ที่บ้านจะอี ทางหมู่บ้านจะอีจึงได้มีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเองในหมู่บ้าน แต่บ้านจะอีขณะนั้นยังเป็นหมู่บ้านบริวารของหมู่บ้านจำโป และนายสมพงษ์ พันธุ์สามหมอก เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านจำโป ต่อมา

ในปี พ.ศ.2539 ได้รับการประกาศให้เป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการและได้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็น “บ้านบ่อไคร้” เนื่องจากมีต้นไคร้อยู่มาก บ่อน้ำ และมีนายสมพงศ์ พันธุ์สามหมอก เป็นผู้ใหญ่บ้านมาจนถึงปัจจุบัน

2) ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านบ่อไคร้ ตั้งอยู่หมู่ที่ 11 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งมีระยะทางห่างจากตัวอำเภอปางมะผ้า ประมาณ 12 กิโลเมตร

ทิศเหนือ ติดต่อกับ บ้านยาป่าแหน และบ้านแม่ละนา

ทิศใต้ ติดต่อกับ บ้านท่าไคร้ และบ้านลูกข้าวหลาม

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ บ้านถ้ำลอด และบ้านสบป่อง

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ บ้านจำโบ

เส้นทางคมนาคม และการติดต่อกับภายนอก

ปัจจุบันบ้านบ่อไคร้มีถนนคอนกรีต ยาว 800 เมตร เชื่อมระหว่างทางหลวงหมายเลข 1095 ปาย - แม่ฮ่องสอน เข้าหมู่บ้านและภายในบริเวณหมู่บ้านถนนยังคงเป็นถนนลูกรัง การเดินทางจากหมู่บ้านเข้าสู่เมืองแม่ฮ่องสอนสามารถนั่งรถประจำทางได้ โดยใช้เวลาเดินทางประมาณ 3 ชั่วโมง ระยะทาง 62 กิโลเมตร และเดินทางไปยังตัวอำเภอปางมะผ้าโดยรถประจำทางเช่นเดียวกัน ระยะทาง 12 กิโลเมตร ใช้เวลาประมาณ 20-30 นาที

3) ลักษณะทางภูมิศาสตร์

บ้านบ่อไคร้ ตั้งอยู่บริเวณเนินเขาสูง บริเวณรอบหมู่บ้านเป็นสันคอย ภูเขาและหน้าผาหิน ที่ทำกินส่วนใหญ่จะอยู่บริเวณเขารอบหมู่บ้าน

สภาพพื้นที่ บ้านบ่อไคร้มีพื้นที่ทั้งหมด ประมาณ 9,400 ไร่ แบ่งออกได้ดังนี้

1. พื้นที่ทำกิน มีทั้งหมดประมาณ 3,450 ไร่ ในแต่ละปีชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินสำหรับทำกินปีละ 400 ไร่ ที่เหลือทิ้งไว้เป็นไร่เหล่าเพื่อให้มีการพักตัวประมาณ 3,050 ไร่

2. พื้นที่ป่า มีทั้งหมดประมาณ 5,950 ไร่ โดย แบ่งเป็น

- พื้นที่ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ ประมาณ 3,200 ไร่
- พื้นที่สำหรับใช้สอยและเก็บหาของป่า ประมาณ 290 ไร่

3. พื้นที่เลี้ยงสัตว์ ประมาณ 105 ไร่

4. พื้นที่สวน ประมาณ 170 ไร่

ลักษณะภูมิอากาศ โดยทั่วไป มี 3 ฤดู มีลักษณะดังนี้

- ฤดูร้อน มีลักษณะแห้งแล้ง อบอ้าวและร้อนจัดในตอนกลางวัน ส่วนในตอนกลางคืนอากาศค่อนข้างเย็น
- ฤดูฝน มีลักษณะเย็น และมีฝนค่อนข้างชุก

- ฤดูหนาว มีลักษณะชื้นสูงมีหมอกหนา อุณหภูมิต่ำอากาศหนาวเย็นจัดในตอนกลางคืน และช่วงกลางวันอากาศค่อนข้างเย็น

4) สภาพทางสังคมและวัฒนธรรม

ประชากร ปัจจุบันมีบ้านบ่อไคร้มีจำนวนครัวเรือนทั้งสิ้น 63 ครัวเรือน จำนวนประชากรทั้งสิ้น 265 คน แยกเป็น ชาย 143 คน หญิง 122 คน

การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน

รูปแบบดั้งเดิม ในอดีตชาวลาหู่เชลไม่มีการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนเป็นหลักแหล่ง มักอาศัยอยู่บนภูเขาสูงไม่ชอบอยู่บนที่ราบ เพราะชาวลาหู่มีความเชื่อว่าการอยู่บนพื้นที่ราบใกล้แหล่งน้ำจะมีไข้มาลาเรียชุกชุมประกอบกับไม่มีความชำนาญในการทำไร่ แต่มีความสามารถในการทำไร่เลื่อนลอย เพราะฉะนั้นการตั้งหมู่บ้านจะต้องดูว่ามีทรัพยากรอุดมสมบูรณ์หรือไม่ เนื่องจากชาวลาหู่ชอบเปิดป่าใหม่ในการทำไร่ เมื่อพื้นที่ป่าบริเวณนั้นหมดหรือเห็นว่าขาดความสมบูรณ์ก็จะหมู่บ้านไปตั้งบริเวณที่สมบูรณ์เพื่อจะได้ทำไร่ต่อไป

ลักษณะของบ้านในสมัยก่อน เป็นบ้านที่ไม่มั่นคงถาวร เนื่องจากมีการย้ายที่อยู่บ่อยครั้ง การสร้างบ้านจึงเป็นลักษณะสามารถรื้อถอนได้หรือสามารถทิ้งได้ง่าย ใช้วัสดุธรรมชาติที่มีในท้องถิ่น ระยะเวลาในการใช้ประโยชน์สั้น เช่น ลักษณะบ้านเป็นอาคารต่ำยกสูงจากพื้นประมาณ 1.50 เมตร ฝาและฝาบานทำจากไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยหญ้าคาหรือ ตองก้อ มีอาคาร 2 หลังติดกัน มีห้องครัวอยู่ในบ้าน เตาไฟใช้หินสามก้อนและมีร้านข้างบนเตา เพื่อเก็บรักษาเมล็ดพันธุ์ข้าวโพดและถั่วอาหาร

รูปแบบปัจจุบัน มีความแตกต่างจากในอดีตมาก เนื่องจากไม่มีการเคลื่อนย้ายหมู่บ้านและที่ทำกิน ซึ่งเป็นผลมาจากนโยบายของรัฐบาลที่กำหนดพื้นที่อยู่อาศัยของชาวเขา และจำกัดพื้นที่ทำกิน นโยบายทางด้านการปราบปรามยาเสพติด และส่งเสริมอาชีพเกษตรแผนใหม่ให้ชาวเขา มีการนำไฟฟ้าเข้าหาชุมชน สร้างระบบประปาและถนนเพื่อใช้ในการคมนาคมที่สะดวกขึ้น เมื่อต้องอยู่กับที่ลักษณะในการก่อสร้างบ้านเรือนจึงแตกต่างจากในอดีต มีการนำวัสดุที่มั่นคงแข็งแรงมาใช้และมีอายุการใช้งานยาวนาน ชาวบ้านปลูกสร้างบ้านด้วยไม้ 1-2 ชั้น หลังคามุงด้วยสังกะสี กระเบื้อง มีหน้าต่าง เสาขนาดใหญ่ ลักษณะเป็นบ้านยกสูงมีอาคาร 2- 3 หลังติดกัน หลังหนึ่งใช้สำหรับเป็นห้องนอน ส่วนอีกหลังใช้สำหรับเป็นห้องครัวประกอบอาหารและเก็บเมล็ดพันธุ์พืช หากมีอีกหนึ่งหลังใช้เป็นห้องนอนเช่นกัน เนื่องจากหนึ่งหลังครัวเรือนประกอบด้วยหลายครอบครัว เดิมชาวบ้านมีการเลี้ยงสัตว์ไว้บริเวณใต้ถุนบ้าน เนื่องจากเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้านและให้คำแนะนำในเรื่องความสะอาด ปัจจุบันชาวบ้านบ่อไคร้จึงมีการจัดทำบริเวณเลี้ยงสัตว์ไว้ใกล้หมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านทุกคนนำไปขังไว้บริเวณเดียวกัน

วัฒนธรรมและประเพณี

ชาวมูเซอดำนับถือผีและวิญญาณบรรพบุรุษ ในแต่ละปีจึงมีการประกอบพิธีกรรมต่างๆ พิธีกรรมในรอบ 1 ปีตามความสำคัญของชุมชนมีตามลำดับดังนี้

1. พิธีกินปีใหม่ หรือ เขาะจาเว หรือ การกินวอ มีขึ้นในเดือน กุมภาพันธ์ หรือ มีนาคม ของทุกปี ในงานจะมีการตำข้าวเหนียวหนึ่ง หรือที่เรียกว่า ข้าวปุก ทำเทียนจี๊ซัง ซา น้ำอ้อย จิง เนื้อหมู เป็นของเซ่นไหว้ถวายแก่พระเจ้า มีทั้งหมด 5 วัน 5 คืน แบ่งเป็นสองช่วง ช่วงแรกเรียกว่า เขาะโหลมา และช่วงที่สองเรียก เขาะน้อย นอกจากนี้ยังมีพิธีการเลี้ยงผีน้ำ เพื่อเป็นการขอขมา ในการที่มนุษย์ได้ใช้ และไปรบกวนแหล่งน้ำ ซึ่งจะทำในวันปีใหม่ของทุกปี
2. พิธีเรียกขวัญข้าว หรือ จาฮาควเว มีขึ้นในเดือนมิถุนายนหรือ กรกฎาคม ของทุกปี ในพิธี ประกอบด้วยเทียนจี๊ซัง ข้าวตอก และฆ่าไก่เพื่อนำกระดูกไก่มาใช้ในการทำพิธีเรียกขวัญข้าว
3. พิธีกำจัดศัตรูพืชในไร่ หรือ จาควเว มีขึ้นในเดือนตุลาคม หรือ สิงหาคม ของทุกปี สิ่งที่ใช้ในการประกอบพิธีมี ข้าวตอก เทียนจี๊ซัง ดันกล้วย ซึ่งนำมาทำเป็นรูปสัตว์และแมลงต่างๆ ที่มารบกวนพืชในไร่ จากนั้นจึงฆ่าหมูเพื่อนำเอาเลือดหมูมาทาที่รูปแมลงต่าง ๆ ซึ่งมีหมอผีเป็นคนนำกล่าวในการทำพิธี ในตอนกลางคืนจะมีการ เต้นจะคี
4. พิธีกินข้าวใหม่ หรือ จาสีจาเว มีขึ้นในเดือนกันยายนของทุกปี ซึ่งในพิธีชาวบ้านจะนำเอาต้นข้าว ข้าวโพด แตง ฟักทอง เนื้อหมู ข้าวตอก เทียนจี๊ซัง มาเป็นของเซ่นไหว้ 1 วัน 1 คืน
5. พิธีเลี้ยงเพื่อขับไล่ผี หรือสิ่งที่ไม่ดี หรือ คะกุเว จัดขึ้นตามโอกาสหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้น เช่น มีคนตาย คนในหมู่บ้านไม่สบาย เป็นไข้หรือมีสิ่งผิดปกติ สิ่งที่ใช้ในการประกอบพิธีมี เทียนจี๊ซัง ข้าวตอก ข้าวแกง ทำตาเหลวจำนวน 7 อัน ฆ่าหมู 1 ตัว

พิธีที่กล่าวมา จะมีการเต้นจะคี และประกอบพิธีกรรมในบ้านของชาวบ้าน

นอกจากนี้ยังมีพิธีกรรมที่ประกอบเฉพาะบุคคลหรือครอบครัว เพื่อแก้ไขปัญหาในการดำรงชีวิตอีกหลายประการ คือ

1. พิธีทำบุญ หรือ บูติเว เป็นพิธีที่ทำเฉพาะในแต่ละครอบครัว ซึ่งจะมีการทำพิธีนี้ปีละประมาณ 3 – 5 ครั้ง เป็นการทำให้อยู่ดีมีสุข
2. พิธีเรียกขวัญ หรือ หะสาควเว โดยใช้หมูเป็นเครื่องเซ่นไหว้ ทำปีละ 2 – 3 ครั้ง
3. พิธีเลี้ยงผีเรือน หรือ ซาควเว ใช้หมูเป็นเครื่องเซ่นไหว้ ทำปีละ 3 – 5 ครั้ง
4. พิธีเรียกขวัญ หรือ กะฮาควเว ใช้ไก่เพื่อดูกระดูกว่าผิดปกติอะไร ทำปีละ 2 – 4 ครั้ง
5. พิธีส่งผีส่งเคราะห์ หรือ หนีตีกะเว ทำปีละ 3 – 5 ครั้ง
6. พิธีกะกุเว ทำปีละ 3 – 5 ครั้ง

พิธีกรรมของชาวลาหู่แต่ละครั้ง มักจะใช้หมู ไก่ ข้าวตอก เทียนจี๊ซัง เป็นเครื่องเซ่น ซึ่งจะต้องเสียค่าใช้จ่ายตั้งแต่ 50 – 1,000 บาท

นอกจากนี้ยังมีการประกอบพิธีเลี้ยงผีเพื่อ แก้ไขปัญหาที่ประสบขณะนั้นอีกมากมาย เช่น

1. การเลี้ยงผีหน้าผา ผีหินผา ต้องไปเลี้ยงบริเวณหน้าผาที่เคยไปทำเรื่องลบถู่ หรือรบกวน จะมีการใช้ไก่ เหล้า ข้าวตอก เป็นเครื่องเซ่น

2. การเลี้ยงผีฟ้าผ่า เกิดจากการไปรบกวนในที่เคยเกิดฟ้าผ่า ไข้ไก่ ข้าวตอก เทียน เป็นเครื่องเช่น
3. การเลี้ยงผีป่า เกิดจากการเข้าป่าแล้วไปรบกวน ทำเสียงดังในป่า และมีอาการเจ็บป่วย ต้องขอ
ขมาด้วยเทียนจี๊ซึ้ง ข้าวสารแก่เจ้าป่า เจ้าเขา เจ้าที่เจ้าทาง เป็นต้น

ในเรื่องการประกอบพิธีกรรม จากอดีตจนถึงปัจจุบันยังไม่มีเปลี่ยนแปลง แตกต่างหรือสูญหายไปในแต่อย่างใด

ด้านการแต่งกาย การแต่งกายของชาวมูเซอดำในอดีต ผู้หญิง จะมีเสื้อคลุมยาวตั้งแต่ไหล่ลงไปจนถึงน่อง ซึ่งเป็นเสื้อแขนยาวทรงกระบอก มีการปักเย็บจากผ้าสีต่างๆ ตัวพื้นเป็นสีดำ และมีสีแดง ขาว ลาย เหลือง เขียว เป็นต้น ส่วนกางเกงมีลักษณะคล้ายกับกางเกงขาก๊วย ขาวยาว ปักด้วยสีขาวบริเวณต้นขาทั้งสองข้าง สำหรับผู้ชาย มีเสื้อแขนยาวทรงกระบอกสีดำทั้งตัว กางเกงมีลักษณะคล้ายกางเกงขาก๊วย มีเครื่องประดับ เช่น ดุมหูเงิน กำไลข้อมือ กำไลคอ เป็นต้น เครื่องเงินจะปักติดกับเสื้อผู้หญิงและเสื้อผู้ชายสำหรับผู้ที่มีฐานะดี ในอดีตใช้ผ้าฝ้ายมาข้อมสีดำเป็นส่วนใหญ่ จึงเรียกว่า มูเซอดำ ชาวบ้านใช้เวลาว่างหรือช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายน หรือช่วงก่อนปีใหม่ในการปักเย็บ เนื่องจากการปักเย็บเสื้อผ้าชุดมูเซอนั้นต้องใช้ระยะเวลาจนถึงแล้วเสร็จ ปัจจุบันชาวมูเซอส่วนใหญ่จึงหันมาแต่งกายตามสมัยนิยม ผู้หญิง หันมานิยมนุ่งผ้าถุง หรือ ถ้าเป็นวัยรุ่นนุ่งกระโปรง สวมเสื้อยืดหรือเสื้อเจ็ต ซึ่งสามารถหาซื้อได้ง่าย ราคาไม่แพง ส่วนผู้ชาย ยังนุ่งกางเกงแบบเดิม แต่หันมาสวมเสื้อยืดแทนเป็นส่วนใหญ่ การแต่งชุดมูเซออย่างครบชุดนั้น จะแต่งเมื่อมีงานเทศกาลปีใหม่เท่านั้น

การปลูกสร้างบ้านเรือน เวลาจะสร้างบ้านต้องเลือกภูมิประเทศที่เหมาะสม และต้องปลูกอยู่ทางใต้ของบ้านผู้ที่มีอายุมากกว่า เช่น พ่อแม่ พี่ น้ำ อา เป็นต้น เวลาสร้างบ้านชาวบ้านจะส่งตัวแทนมาบ้านละ 1 คน เพื่อมาช่วย เจ้าของบ้านต้องตอบแทนด้วยการทำอาหารกลางวันเลี้ยง และหากมีคนอื่นปลูกบ้านก็ต้องไปช่วยเหลือคนอื่นเช่นเดียวกัน

ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

ชาวลahu เป็นกลุ่มชนที่นับถือ ศี ความเชื่อทางศาสนามีลักษณะของการนับถือเทพสูงสุดเพียงองค์เดียว คือ ก่อชา ซึ่งถือว่าเป็นผู้สร้างโลก สร้างสรรค์ความดีทั้งมวล และมีอำนาจสูงสุด นอกจากนั้นยังมีความนับถือต่อวิญญาณบรรพบุรุษ และพลังเหนือธรรมชาติที่อยู่ในสิ่งต่างๆ รอบตัวด้วย เช่น ผีประจำหมู่บ้าน ผีป่า ผีน้ำ ผีหินผา ผีฟ้าผ่า เป็นต้น และต้องมีการประกอบพิธีกรรมเพื่อเป็นการแสดงความนับถือยำเกรง และขอขมาในกรณีที่กระทำการลบถู่และล่วงเกินอีกด้วย

การศึกษา

การศึกษาในระบบ

- มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของกรมพัฒนาชุมชน 1 แห่ง ครูผู้ดูแล 1 คน เด็ก 15 คน

- มีเด็กในหมู่บ้านออกไปเรียนภายนอกชุมชน 12 คน ทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ที่โรงเรียนอนุบาลปางมะผ้า โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์แม่ฮ่องสอน และโรงเรียนบ้านแม่ละนา

การศึกษาในระบบ

- โรงเรียนศึกษาผู้ใหญ่ อยู่ในสังกัดของกรมการศึกษานอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ ภายใต้โครงการแม่ฟ้าหลวง 1 แห่ง ครู 1 คน นักเรียน 20 คน
- มีนักศึกษาทางไกล (กสน.) ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น 5 คน และระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 3 คน

5) ด้านสาธารณสุข

บ้านบ่อไคร้อยู่ในพื้นที่รับผิดชอบของสถานีอนามัยบ้านแม่ละนา แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่หากมีอาการป่วยไข้เล็กน้อย จะใช้พิธีกรรมตามความเชื่อและศาสนา รักษา พร้อมกับการรักษาแผนใหม่ที่โรงพยาบาลปางมะผ้า นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีบัตรประกันสุขภาพของกระทรวงสาธารณสุขที่ออกให้ผู้มีรายได้น้อย เพื่อใช้ในการรักษาพยาบาลอีกด้วย

ในชุมชนส่วนใหญ่ป่วยเป็นโรคไข้หวัด ไข้มาลาเรีย ท้องร่วง โรคกระเพาะ การใช้จ่ายสมุนไพรส่วนใหญ่ใช้ในกรณีหลังคลอดลูกใหม่ ๆ และสมุนไพรบำรุงร่างกาย ปัจจุบันบ้านบ่อไคร้มีสมาชิก 53 ครอบครัว ไม่มีสมาชิก 2 ครอบครัว

6) การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาวะผู้นำ (ผู้นำทางการเมืองและผู้นำธรรมชาติ)

รายชื่อผู้นำชุมชน

ผู้ใหญ่บ้าน : นายจาริก สุขเรือนทอง

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน : นายประสงค์ สุขเรือนทอง และนายบุญทัน อนุศาสน์สิริกุล

สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.)

- นายเจริญ งามสุภา สมาชิก อบต.บ้านบ่อไคร้
- นายจำลอง นิธิดาธรรม สมาชิก อบต.บ้านบ่อไคร้

บ้านบ่อไคร้ หมู่ที่ 11 อยู่ภายใต้การปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีนายจาริก สุขเรือนทอง เป็นผู้ใหญ่บ้าน และมีนายสมพงษ์ พันธุ์สามหมอก เป็นผู้นำทางความเชื่อหรือจิตวิญญาณ และอดีตเคยเป็นผู้นำบ้านคนแรกของบ้านบ่อไคร้ เนื่องจากนายสมพงษ์ ไม่สามารถอ่านหรือเขียนหนังสือได้ หากแต่ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านเพราะเป็นคนดีและเป็นผู้ที่ก่อตั้งหมู่บ้าน เวลาชาวบ้านมีปัญหาจะไม่กล้านำเสนอหรือพูดคุยต่อหน้า เพราะเกรงต่ออำนาจและบารมี ประกอบกับยังไม่มีบุคคลใดที่มีคุณสมบัติในการเป็นผู้นำอย่างสมบูรณ์

หากเกิดกรณีพิพาทขึ้นในหมู่บ้าน ชาวบ้านจะมาพูดคุยในบ้านผู้ใหญ่บ้าน การตัดสินปัญหาใช้หลักการปกครองของชนเผ่า โดยไม่นำเอากฎหมายเข้ามาตัดสิน

ส่วนผู้นำทางธรรมชาตินั้น ชาวมูเซอมีผู้นำหลายอย่างซึ่งแต่ละคนจะมีความรู้เฉพาะด้านแตกต่างกันออกไป ได้แก่

1. **แกลู้ปา** เป็นผู้ที่มีความรู้ความชำนาญเกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อ ทั้งในเรื่องความเป็นอยู่ การรักษาพยาบาล และการใช้ยาสมุนไพร ซึ่งต้องมีการฝึกฝนเรียนรู้กฎเกณฑ์และวิธีการประกอบพิธี จนสามารถติดต่อสื่อสารกับก๊อซาได้ นอกจากนี้ยังมีบทบาทหน้าที่ควบคุมอนุญาต ให้สมาชิกใช้ลานเดินร่าเพื่อประกอบพิธีทางศาสนา ตำแหน่งแกลู้ปามีการสืบทอดผ่านเชื้อสายที่เคยดำรงตำแหน่งนี้มาก่อน ผู้ที่จะเป็น แกลู้ปา จะต้องมีความสมบูรณ์ดังนี้

- มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีและวัฒนธรรมของชาวมูเซออย่างแตกฉาน
- มีความรู้เกี่ยวกับการประกอบพิธีกรรม
- ไม่มีประวัติต่างพร้อย เช่น ไม่เคยทำร้ายร่างกาย และไม่เคยถูกสัตว์ป่าบางชนิดทำร้ายมาก่อน เช่น เสือ และหมี เป็นต้น
- มีความประพฤติดี เป็นแบบอย่างที่ดีแก่ชาวบ้านทั่วไป โดยเฉพาะในเรื่องชู้สาว
- มีครอบครัวและเครือญาติที่นำเคารพยกย่อง
- มีจิตใจเป็นธรรม โอบอ้อมอารี เข้ากับคนอื่นได้ดี

2. **หัวหน้หมู่บ้าน หรือ คะแซผ่า** ทำหน้าที่ปกครองดูแลทุกข์สุขของลูกบ้าน รักษาความสงบปลอดภัย และชักนำให้ชาวบ้านปฏิบัติตามกฎเกณฑ์จารีตประเพณี

3. **หมอผี หรือ หนี่ดีซอ** ทำหน้าที่เฝ้าระวังรักษาโรคภัยไข้เจ็บที่ถูกกระทำจากผี ด้วยพิธีกรรมบางอย่าง เช่น การเรียกขวัญ การส่งเคราะห์ เป็นต้น ซึ่งส่วนใหญ่จะมีอาการไม่รุนแรง หากหนี่ดีซอไม่สามารถรักษาได้ จะไปเชิญแกลู้ปามารักษาต่อไป

4. **จ่าลีปา หรือ ช่างตีเหล็ก** ทำหน้าที่เป็นช่างประดิษฐ์และบริการซ่อมแซมเครื่องมือและอุปกรณ์ด้านการเกษตรของชุมชน

7) ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและกลุ่มชุมชน

ระบบเครือญาติ หมายถึง ความสัมพันธ์ของบุคคลอันเนื่องมาจากความเป็นญาติพี่น้องที่สืบทอดกันมา การสมรสหรือการเกี่ยวดองกันระหว่างครอบครัว โดยระบบเครือญาติเป็นองค์กรทางสังคมพื้นฐานของชาวลานู โดยมีครอบครัวเป็นหน่วยในการจัดการทรัพยากร ในระดับหมู่บ้านเครือญาติเป็นหลักประกันในชีวิตว่าจะมีแรงงานพอเพียงพอต่อการผลิตทั้งเพื่อการยังชีพและแลกเปลี่ยน ซึ่งหมายถึงหลักประกันทางด้านจิตใจในเรื่องความสัมพันธ์และพันธมิตร ส่งผลต่อการมีอำนาจในการต่อรอง เพราะหากครอบครัวใดมีขนาดใหญ่หรือมีจำนวนเครือญาติมาก จะสามารถมีอำนาจต่อรองสูงในชุมชน ส่วนในระดับเครือข่ายหมู่บ้าน การมีญาติพี่น้องอยู่ในหลายๆ หมู่บ้าน สามารถทำให้เกิดการได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์มากมาย และยังสามารถรวมตัวกันเพื่อการทำงานในระดับเครือข่ายได้ง่ายยิ่งขึ้น กลุ่มเครือ

ญาติขนาดใหญ่จึงสามารถปรับสถานภาพ หรือปรับตัวให้เท่าทันกับสิ่งที่เป็ผลกระทบต่อการดำรงชีวิตได้ นอกจากนี้การช่วยเหลือกันในระบบเครือญาติยังส่งผลต่อระบบการพัฒนาอีกด้วย

ชาวมูเซอนับญาติกันตามสายสกุลของทั้งฝ่ายบิดาและมารดา บุตรชาย – หญิงคนเล็กจะต้องเป็นผู้ดูแลบิดา – มารดา ในยามชรา ส่วนพี่คนอื่นๆ จะต้องดูแลครอบครัวของฝ่ายที่ตนแต่งงานด้วยเช่นกัน และจะต้องมีการบูชาวิญญาณบรรพชนตลอด เนื่องจากว่าวิญญาณบรรพชนมีอำนาจเหนือธรรมชาติ การเคารพนับถือและการขอมาจะทำให้เกิดผลดีต่อครอบครัว และประสบผลสำเร็จในการดำเนินชีวิต

ระบบครอบครัว ชาวมูเซอเมื่อแต่งงานกันแล้ว ชาย – หญิง มีภาระต้องรับผิดชอบร่วมกัน ฝ่ายชายจะเป็นผู้ออกไปทำไร่ ตัดไม้ฟัน หาเงิน ส่วนฝ่ายหญิงจะต้องทำงานบ้าน เลี้ยงสัตว์ ตักน้ำ หุงหาอาหาร เลี้ยงลูก

ระบบกลุ่มทางสังคม

1. กลุ่มแม่บ้าน ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2540 มีกิจกรรมการทำข้าวซ้อมมือ และกิจกรรมทางด้านการเย็บผ้า ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากโครงการศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชินูปถัมภ์ ของสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถฯ เป็นเงิน 34,000 บาท มีนางนาเหมาะ เป็นประธาน นางนาคะ เป็นรองประธาน และเป็นเลขานุการ ปัจจุบันมีทั้งการตัดเย็บผ้าเพื่อใช้เองและเพื่อขาย

2. กลุ่มจักสาน สนับสนุนงบประมาณโดยโครงการพัฒนาที่สูงไทย – เยอรมัน เป็นเงิน 27,670 บาท

3. กลุ่มเยาวชน ได้รับการสนับสนุนจากพัฒนาชุมชน ให้มีการจัดตั้งกลุ่มในปี พ.ศ. 2536 โดยให้มีการเลี้ยงวัวคนละ 2 ตัว มีผู้เลี้ยง 5 คน ต่อมาในปี พ.ศ. 2543 ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก กสน. เป็นเงิน จำนวน 3,000 บาท และรับงบประมาณสนับสนุนจากเครือข่ายชาวไทยภูเขาปางมะผ้า เพื่อใช้ในการเลี้ยงสุกร เป็นเงิน 4,100 บาท

4. กลุ่มออมทรัพย์ มีสมาชิกทั้งหมด 43 คน 40 ครอบครัว ผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน สมาชิก อบต. เป็นรองประธาน และนางพรทิพย์ เป็นผู้ทำบัญชี

5. กลุ่มธนาคารข้าว เริ่มขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2530 โดยเริ่มเก็บข้าวจากชาวบ้านคนละ 1 – 2 ถังและมีข้าวทั้งสิ้น 40 ถัง ต่อมาโครงการฯ ไทย – เยอรมัน สนับสนุนงบประมาณเพื่อซื้อข้าวมาสบทบในกองทุนชาวบ้าน เป็นเงิน 4,937 บาท ในปี พ.ศ. 2535 ได้รับเงินพระราชทานจากสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถฯ จำนวน 15,000 บาท เพื่อนำมาทำยุ้งฉางและซื้อข้าวใส่ธนาคารไว้ พร้อมทั้งให้สมาชิกในกลุ่มมีการกู้ยืม ปัจจุบันมีข้าวอยู่ในธนาคาร 400 ถัง มีเงินกองทุน 13,000 บาท ให้สมาชิกกู้ยืมไปเป็นจำนวน 10,500 บาท มีเงินกองทุนคงเหลือ 2,500 บาท

2.1.5 บ้านปางคาม

หมู่ที่ 2 ตำบลปางมะผ้า อำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน

1) ประวัติ

บ้านปางคาม ก่อตั้งขึ้นสมัยสงครามโลกครั้งที่สอง โดยอพยพมาจากบ้านไม้ล้าน โดยผู้ใหญ่สา่ง กานหลู มีสมาชิกเริ่มก่อตั้งหมู่บ้าน จำนวน 6 หลังคาเรือน ประชากรจำนวน 30 คน ประกอบอาชีพ การเกษตร ทำไร่ ทำสวน เลี้ยงวัว และเลี้ยงควาย ต่อมานายสา่งกานหลู ได้นายอ่องทอม ผู้เป็น บุตรชายคนโตสืบทอดตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านแทน บ้านปางคามตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครอง ท้องที่ พ.ศ. 2457 ปัจจุบันมีนายบุญเลิศ รักสัตย์สัญญา เป็นผู้ใหญ่บ้าน มีครัวเรือนทั้งสิ้น 188 ครัวเรือน ประชากรทั้งสิ้น 533 คน นอกจากนี้ยังมีบ้านน้ำจาง เป็นหย่อมบ้านบริวารของบ้านปางคาม

2) อาณาเขตของหมู่บ้าน

บ้านปางคามตั้งอยู่ทางทิศเหนือของที่ว่าการอำเภอปางมะผ้า ระยะห่างจากอำเภอประมาณ 36 กิโลเมตร มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	จรดกับ สาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพเมียนมาร์
ทิศใต้	จรดกับ บ้านผาแดง ตำบลปางมะผ้า
ทิศตะวันออก	จรดกับ บ้านห้วยเฮี้ยะ ตำบลปางมะผ้า
ทิศตะวันตก	จรดกับ บ้านปางบอน ตำบลนาปู่ป้อม

ภูมิประเทศ

พื้นที่ของบ้านปาง

คาม ส่วนใหญ่เป็นภูเขา สูงสลับที่ราบระหว่างหุบ เขาสำหรับทำการ เพาะปลูก การคมนาคม เป็นถนนลาดยางสลับการ ถนนดินลูกรัง พื้นที่ หมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวน แห่งชาติ

สภาพพื้นที่อยู่ติดกับประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพเมียนมาร์

การคมนาคม

ระยะทางจากอำเภอปางมะผ้า ถึง บ้านปางคาม ประมาณ 36 กิโลเมตรแยกเป็นถนนลาดยาง 19 กิโลเมตร ถนนดินลูกรัง 17 กิโลเมตร

ระยะทางจากจังหวัดแม่ฮ่องสอน ถึง บ้านปางคาม ประมาณ 82 กิโลเมตร

การประกอบอาชีพ

- ปลุกพืช จำนวน 186 ครัวเรือน
- เลี้ยงสัตว์ จำนวน 5 ครัวเรือน
- ค้าขาย จำนวน 3 ครัวเรือน
- รับจ้าง จำนวน - ครัวเรือน
- อื่น ๆ จำนวน - ครัวเรือน

ประเพณีและวัฒนธรรมที่สำคัญในหมู่บ้านในรอบ 1 ปี

เนื่องจากสมาชิกในชุมชนมีเชื้อสายไทยใหญ่และปะโอ ประเพณีและวัฒนธรรมต่างๆ จึงมีการปฏิบัติเช่นเดียวกับชุมชนไทยใหญ่ที่บ้านแม่ละนา มีเพียงพิธีสู่ขวัญควายเท่านั้นที่ไม่ได้ทำเหมือนกับบ้านแม่ละนา

เดือน 1 หรือเดือนเจ้ง คือเดือนมกราคม

เดือน 2 หรือเดือนก่ำ คือเดือนกุมภาพันธ์ มีการเลี้ยงศาลเจ้าเมือง เพื่อบอกกล่าวในการทำกิจกรรมด้านการเกษตรที่ผ่านมา

เดือน 3 หรือเดือนมีนาคม จะมีการทำขนมข้าวห่ากู่ (ข้าวเหนียวแดง) นำไปถวายวัดและเป็นประเพณีขอขมาคนแก่ในหมู่บ้าน

เดือน 4 หรือเดือนเมษายน เป็นเดือนที่ถือว่ามีฤกษ์ดี สามารถทำพิธีมงคลได้ โดยการนำฝักส้มป่อยมานำเป็นน้ำที่ให้ความเป็นสิริมงคล

เดือน 5 หรือเดือนพฤษภาคม มีประเพณีกันตอ และทำข้าวมูลห่อซึ่งทำจากแป้งผสมน้ำอ้อย ห่อด้วยใบตอง ใช้ในการขอขมาคนแก่ในหมู่บ้าน

เดือน 6 หรือเดือนมิถุนายน มีประเพณีปอยหางน้ำหรือปอยจำดี หรืองานก่อกองทราย ซึ่งเป็นการทำบุญที่วัด

เดือน 7 หรือเดือนกรกฎาคม ทำการเลี้ยงศาลเจ้าเมือง เพื่อบอกกล่าวก่อนการทำนา

เดือน 8 หรือเดือนสิงหาคม มีประเพณีต่างซอมต่อหละ หรือการเข้าพรรษา มีการถวายข้าว

มะทุปายาตร

เดือน 9-10 หรือเดือนกันยายนและตุลาคม ไม่มีการประกอบพิธีกรรมเพราะอยู่ในช่วงเข้าพรรษา

เดือน 11 หรือเดือนพฤศจิกายน มีประเพณีแข่งสงกรานต์ หรือการจองพาลา

เดือน 12 หรือเดือนธันวาคม มีงานประเพณีดับไฟเทียนหรือปอยอ่องจ๊อบ

นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่ชาวบ้านถือปฏิบัติต่อมา คือ

ข้าวทอง - ข้าววัด ตั้งขึ้นในสมัยก้านน่างเจ่น ก่อนนั้นพระจะเป็นผู้อุปถัมภ์ชาวบ้านที่ยากจน ไม่มีอาหารเพียงพอในครอบครัว และในหมู่บ้านก็ยังไม่มีย่านค้าที่จำหน่ายสินค้า พระต้องเป็นผู้ไปซื้อน้ำมัน เกลือ และของใช้จำเป็นอื่น ๆ มาไว้ที่วัดเพื่อให้ชาวบ้านได้มาหาซื้อ เงินที่ได้มาก็นำกลับมาใช้จ่ายภายในวัด หลังจากพระมรณภาพไป ก้านน่างเจ่นจึงได้นิมนต์พระรูปใหม่มาที่วัดและได้ทำการตกลงกับชาวบ้านไว้ว่า ให้ชาวบ้านที่เก็บเกี่ยวข้าวได้แบ่งมาให้วัด เป็นการจัดหาทุนมาให้วัดโดยที่วัดจะนำไปทำอะไรก็ได้ เช่น การนำไปจัดซื้อของใช้จำเป็นมาไว้เพื่อขายให้ชาวบ้าน แต่หลังจากนั้นไม่ปรากฏว่ามีการจัดซื้อสินค้ามาไว้ที่วัด แต่มีการแบ่งข้าวที่ได้จากการเก็บเกี่ยวไปถวายวัดสืบมา

การเลี้ยงศาลกลางบ้าน (แข่งวานปะริก) จะมีการจัดเลี้ยงปีละครั้ง เป็นการสวดกลางบ้าน ซึ่งจัดในเดือน 7 (เดือนนับของคนไต) ในวันเสาร์ 15 ค่ำ มีเจร เป็นคนกล่าวนำและมีการทำเทียนร่วมกัน โดยชาวบ้านจะทำการรวบรวมเงิน หรือวัสดุต่าง ๆ เพื่อทำการซื้อขี้ผึ้งและด้าย มาใช้ในการทำเทียน 4 มุมเมือง (กลางหมู่บ้าน) โดยการนิมนต์พระสงฆ์มาสวด ซึ่งมีพื้น 3-7 ท่อน ไม้เกียะ 3-7 อัน การसानตาแหลว และมีการนำหญ้าคามมาทำเป็นเชือกประมาณ 7 ใบ นำหนาม 7 อย่างมาใส่ในหม้อต้มน้ำส้มป่อย ประมาณ 1 ขัน และนำหินกลางน้ำมาอีกประมาณ 1 ขัน ไหม 1 ม้วน สาวให้ยาว ๆ นำไปไว้กลางพิธี เพื่อให้พระสวด และเมื่อเสร็จพิธี นำกลับบ้านพร้อมทำการขับไล่สิ่งที่ไม่ดีให้ออกจากบ้าน

ประเพณีตีกลองยาว ภาษาถิ่นเรียกว่า ไท่ก้องกันยาว กลองดังกล่าวประกอบด้วย กลองยาว 1 ใบ ฉาบ 1 ใบ ฆ้องใหญ่ 1 ฆ้องเล็ก 1 นิยมตีในเทศกาลงานบุญต่าง ๆ

ประเพณีบรรพชาสามเณร หรือ ปอยสง่างลอง จะมีการทำในฤดูร้อน เพื่อให้เด็กที่ปิดภาคเรียนได้เข้าศึกษาธรรมะ ซึ่งในการทำพิธีจะมีการร้องเพลงไทยใหญ่ ภาษาถิ่นเรียก เฮ็ดความไต อยู่ด้วย และนอกจากนี้ยังจะได้เห็นการแต่งตัวแบบไทยใหญ่ในงานด้วย

การตีกลองมองเซิง ประกอบด้วย กลอง 2 หน้า ฉาบ หนึ่ง ฆ้องใหญ่ ฆ้องกลาง ฆ้องเล็ก นิยมตีในงานเทศกาล

กลุ่มองค์กร ที่สำคัญในหมู่บ้าน

คณะกรรมการหมู่บ้านปางคาม 1.นายสมเดช สุธรรม 2.นายหม่อง พร้อมธงชัย 3.นายเกษม เกิดทวีกิจ 4.นายสุวรรณ ศิริปรัชญกุล 5.นายอาทิตย์ ศิริปรัชญกุล 6.นางดิงเห่น ธรรมทวีสิน 7.นายวันชัย รักสัตย์สัญญา

คณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านปางคาม (กทบ.)

ประธาน นายกมล ทรัพย์มหาคุณ รองประธาน นายทองสุข ยอดชัชวาล
อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.)

ประธาน นางศรีนวล ยอดชัชวาล รองประธาน นายชาน ศานสามัคคี
คณะกรรมการพัฒนาสตรี

ประธาน นางพิสมัย วงศ์ทอง รองประธาน นางศรีนวล ยอดชัชวาลย์
คณะกรรมการกองทุน SML

ประธาน นายบุญเสริม รักสัตย์สัญญา รองประธาน นายชูชาติ พร้อมธงชัย
เลขาฯ นายบรรดิษฐ์ ธรรมทวีสิน

นอกจากกลุ่มต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วในปี 2557 ได้มีกลุ่มแกนนำในชุมชนชักชวนเยาวชนมาร่วมกันทำ
กิจกรรมต่างๆ ในนาม “กลุ่มจิตอาสาพัฒนาปทุม” โดยมี นายอินสม เตชะ เป็นประธานกลุ่ม มีสมาชิก
เป็นเด็กและเยาวชนประมาณ 70 คน มีผู้ช่วย เกษม เกิดทวีกิจ เป็นที่ปรึกษาและเป็นพี่เลี้ยงอย่างใกล้ชิด
กิจกรรมที่กลุ่มจิตอาสาฯ ทำ เช่น การทำหน้าที่บริการในงานบุญหรืองานอื่นๆ ของชุมชน การร่วมกันบวช
ป่า การรณรงค์และการเก็บขยะในเขตชุมชนสัปดาห์ละ 1 ครั้ง ฯ

ปราชญ์ชาวบ้าน

1. ความสามารถด้านจักสาน ได้แก่ นายเงิน รักสัตย์สัญญา และนายจัมสำ อองอาจสรานนท์
2. ความสามารถด้านการตีเหล็ก ได้แก่ นายต่อ ยอดชัชวาลย์
3. ความสามารถด้านการทอผ้า ได้แก่ นางนาง จงคำ
4. ความสามารถด้านการก้าแลว ได้แก่ นายยะ -
5. ความสามารถด้านการก้านก ก้าโต ได้แก่ นายออ ปู่วี
6. ความสามารถด้านปรงยาสมุนไพร ได้แก่ นางเอือน รักสัตย์สัญญา
7. ความสามารถด้านการนวดแผนโบราณ ได้แก่ นางไย่ง

บทที่ 3

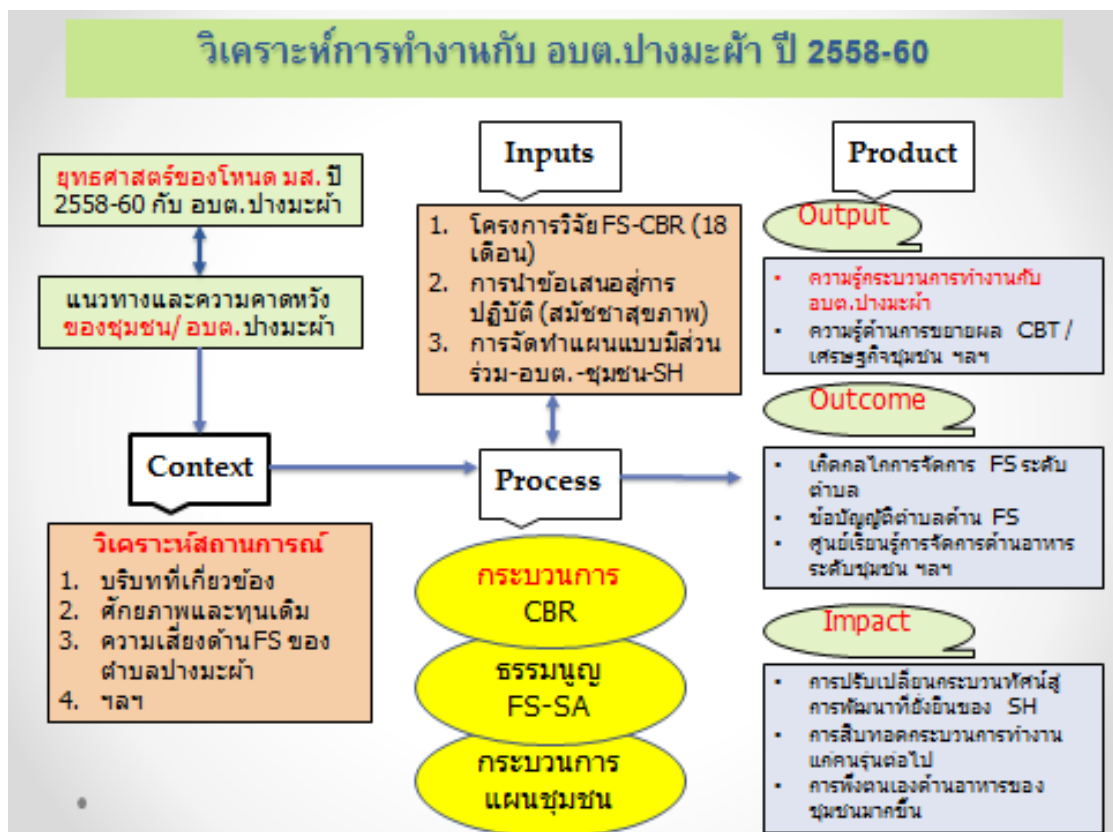
วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 กระบวนการพัฒนาโจทย์

ข้อคิดเห็นและเส้นทางการพัฒนาโครงการจากโหนดแม่ฮ่องสอนต่อโครงการวิจัย

1) ยุทธศาสตร์การทำงานของศูนย์ประสานงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจังหวัดแม่ฮ่องสอน :

ยุทธศาสตร์การทำงานฯ ปี 2558 นี้ โหนดแม่ฮ่องสอนยังคงสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นด้าน “ความมั่นคงทางอาหาร” ต่อเนื่องจากปีก่อน เพราะยังขาดข้อมูลในการขับเคลื่อนงานในระดับตำบลอยู่อีกมาก โดยในแผนการทำงานของโหนดได้ระบุว่า จะทำงานกับ อบต. 1 อบต. ได้แก่ อบต.ปางมะผ้า เพื่อเปิดพื้นที่การเรียนรู้ร่วมกันในการการใช้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหลักในกระบวนการทำงาน โดยเลือกใช้วิธีการขึ้นโจทย์วิจัยในระดับตำบล ดังแผนภาพ

การขึ้นโครงการวิจัยระดับตำบลครั้งนี้ เพื่อที่จะได้ใช้ “กระบวนการ CBR” ร่วมกับ “กระบวนการแผนชุมชน” และธรรมนูญว่าด้วย “เกษตรยั่งยืน เศรษฐกิจชุมชน และความมั่นคงทางอาหาร” ที่ภาคประชาสังคมได้พัฒนาร่วมกันมาตั้งแต่ปี 2557 เพื่อให้เกิดผลที่เป็นทั้งผลผลิต (ความรู้ในการทำงานกับ อบต.ปางมะผ้า การศึกษาการขยายผล CBT/ เศรษฐกิจชุมชน) ผลลัพธ์ (เกิดกลไกการจัดการ FS ระดับตำบล ข้อบัญญัติตำบลด้าน FS ศูนย์เรียนรู้การจัดการด้านอาหารระดับชุมชน ฯลฯ) และ ผลกระทบ

คาดหวังให้เกิด การปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์สู่การพัฒนาที่ยั่งยืนของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เกิดการสืบทอดกระบวนการทำงานแก่คนรุ่นต่อไป และเกิดการพึ่งตนเองด้านอาหารของชุมชนมากขึ้น

2) เส้นทางการพัฒนาข้อเสนอโครงการ

การพัฒนาโครงการระหว่างโหนด กับ อบต. ปางมะผ้า นั้น เป็นการพัฒนาโครงการที่แตกต่างจากโครงการอื่น คือ มีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการมากกว่าการจัดเวทีอย่างเป็นทางการ (แต่ได้จัดเวทีไป 2 ครั้ง) เพราะต้องการความชัดเจนของแต่ละฝ่ายใน อบต. ก่อน เพราะ อบต.แห่งนี้ มีการแข่งขันทางการเมืองท้องถิ่นสูงระหว่างชาติพันธุ์ การหยั่งท่าที การคุยตัวต่อตัวเพื่อประเมินสถานการณ์ จึงจำเป็นต้องการตัดสินใจสนับสนุนโครงการวิจัย โดยเริ่มจากฝ่ายบริหารก่อน ผ่านรองนายก อบต. (คุณจำรูญ) ที่มีประสบการณ์เป็นทีมวิจัยโครงการ CBT 3 หมู่บ้านในยุคแรก ๆ ของการสนับสนุนงาน CBR (ปี 2544) และต่อเจ้าหน้าที่ที่เป็นราชการประจำ (ฝ่ายแผน สำนักปลัด) เป็นต้น

เวทีพัฒนาโครงการที่จัด 2 ครั้งนั้น มีรายละเอียด ดังนี้

ครั้งที่ 1 จัดเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2558 ณ อบต.ปางมะผ้า มีผู้เข้าร่วม 23 คน ประกอบด้วย ส.อบต. ผู้นำ ประชาชน คนรุ่นใหม่ ฝ่ายบริหาร สำนักปลัด และพี่เลี้ยง เพื่อร่วมกันวิเคราะห์สถานการณ์ด้านอาหารของตำบลทั้งด้านบวกและด้านลบ ตลอดจนห้วงโซ่ของระบบอาหารท้องถิ่นตำบลปางมะผ้า แล้วประเมินความต้องการของชุมชนและอบต. ที่สอดคล้องกับยุทธศาสตร์โหนดแม่ฮ่องสอน ค้นหาเป้าหมายร่วมที่เป็นโจทย์ที่อยากตอบ ขอบเขตพื้นที่และผู้สนใจเข้าร่วมวิจัย (เครื่องมือที่ใช้ ได้แก่การประเมิน FSI แผนที่รอบนอก แผนที่ความคิด การระดมสมอง และการจัดลำดับความสำคัญของเนื้อหา)

จากนั้นทีมหลัก 5 คน เดินทางต่อไปยังหมู่บ้านปางคาม (หมู่บ้านที่อยากร่วมวิจัย) เพื่อคุยกันต่อการเขียนเอกสารเชิงหลักการ (นอนในหมู่บ้าน 1 คืน: เพื่อเห็นพื้นที่วิจัยหลักโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม) หลังจากนั้นก็ร่วมกันจัดทำเอกสารเชิงหลักการแล้วเสนอต่อเวทีพิจารณาโครงการในระดับจังหวัดในวันที่ 6 เมษายน 2558 เพื่อเปิดรับความคิดเห็นจากเครือข่ายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นจ.แม่ฮ่องสอน

ครั้งที่ 2 จัดเมื่อวันที่ 30 เมษายน 2558 ณ รพ.สต.บ้านแม่ละนา มีผู้เข้าร่วม 11 คน ประกอบด้วย ทีมวิจัยหลัก ที่ปรึกษาและพี่เลี้ยง โดยมีการนำข้อเสนอจากวันที่ 6 เม.ย.58 มาพิจารณาปรับแก้ ยกระดับเอกสารเชิงหลักการ (CP) เป็น ข้อเสนอโครงการฉบับสมบูรณ์ (PP) โดยเพิ่มในส่วนของแผนงบประมาณโครงการ ปรับเพิ่มหลักการและเหตุผล วัตถุประสงค์โครงการ ทีมวิจัย และเพิ่ม ผลที่คาดว่าจะได้รับที่ยังไม่มีในตัวโครงการ

3) เนื้อหาและขอบเขตการทำงาน

พี่เลี้ยงพูดถึงความกังวลว่าโจทย์จะกว้างไป ใหญ่ไป แต่เมื่อหารือกันแล้ว ทุกคนมีมติว่า โครงการแรกนี้โจทย์น่าจะใหญ่ได้ เพราะจะสอดคล้องกับงานประจำของ อบต. ซึ่งจะต้องจัดทำแผนอยู่แล้ว จึงอยากจะหาเครื่องมือที่สามารถจัดทำแผนอย่างมีคุณภาพ ตั้งอยู่บนฐานข้อมูลความรู้และการมีส่วนร่วมของชุมชนและภาคี จึงเห็นว่าโจทย์เหมาะสมแล้ว อีกทั้งการทำงานในระดับหมู่บ้าน บางหมู่บ้านที่เข้าไป

ทำงานนั้น หากโจทย์ยาก และต้องการเวลามากขึ้น อาจไม่ต้องปฏิบัติการผ่านโครงการนี้ก็ได้ แต่สามารถพัฒนาต่อเนื่องเป็นโจทย์ใหม่ ในระดับชุมชน ในปี 2559 ต่อไปได้

ส่วนการคัดเลือก 4 หมู่บ้านหลักที่จะลงทำงานเชิงลึกนั้น มีเงื่อนไขในการเลือกโดยดู 4 ปัจจัยหลักคือ 1) ระยะห่างจากเมือง 2) ชนบท 3) ทีมหรือตัวต่อในพื้นที่ มีอยู่และสนใจทำ 4) มีจุดเด่นที่แตกต่างกันในเนื้อหาตามห่วงโซ่ระบบอาหารท้องถิ่น

4) เบื้องหลังความคิดการสนับสนุน

เพื่อตอบยุทธศาสตร์ของ โหนด และของเครือข่ายเกษตรทางเลือกจังหวัดแม่ฮ่องสอน สู่ “การจัดการตนเองสู่ความมั่นคงด้านอาหารระดับตำบล” และพัฒนาศักยภาพคน กลุ่ม และเครือข่ายในพื้นที่ผ่าน “กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” ที่เชื่อว่าจะสามารถพัฒนาคนที่มีคุณภาพให้เกิดการพัฒนากลไกการจัดการตนเอง และยังได้ความรู้เพื่อตอบโจทย์ พื้นที่รูปธรรมการจัดการตนเองสู่ความมั่นคงทางอาหารในระดับตำบล ร่วมด้วย

3.2 กระบวนการดำเนินการวิจัยฯ ระยะที่ 1

กระบวนการดำเนินงานในระยะที่ 1 ของโครงการวิจัยฯ มุ่งเน้นที่การพัฒนาศักยภาพทีม สร้างความเข้าใจกับชุมชนและผู้เกี่ยวข้องไปพร้อมกับการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยฯ ซึ่งรายละเอียดการดำเนินงานสรุปได้ดังนี้

3.2.1 การจัดเวทีเพื่อสร้างความเข้าใจในการดำเนินงาน รวมถึงวัตถุประสงค์และผลที่คาดว่าจะได้รับทั้งในระหว่างทำการวิจัยและหลังจากเสร็จสิ้นงานวิจัยฯ ในส่วนนี้แยกการจัดเวทีออกเป็น 2 ระดับ คือการสร้าง ความเข้าใจในระดับตำบลและการสร้างความเข้าใจในระดับชุมชน

(1) เวทีสร้างความเข้าใจในระดับตำบลจัด 1 ครั้ง ที่ห้องประชุม อบต.ปางมะผ้า ในวันที่ 16 สิงหาคม 2558 มีผู้เข้าร่วมจำนวน 22 คน ประกอบด้วย นายก อบต. ส.อบต. ผู้ใหญ่บ้าน และทีมวิจัยฯ

เครื่องมือ/ กระบวนการที่ใช้ คือ กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดย 1. มีการทบทวนที่มาของโครงการตั้งแต่กระบวนการพัฒนาโจทย์ซึ่งผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่อยู่ร่วมในกระบวนการมาตั้งแต่ต้น 2. ชี้แจง/ ทบทวนวัตถุประสงค์และผลที่คาดว่าจะได้รับ 3. การต่อ ยอดงานวิจัยกับกระบวนการจัดทำแผนของ อบต. 4. เปิดให้ผู้เข้าร่วมแลกเปลี่ยนหรือการให้ข้อเสนอแนะต่อการทำงาน

(2) เวทีสร้างความเข้าใจระดับชุมชน มีการจัดเวทีอย่างเป็นทางการจำนวน 4 ครั้งใน 4 ชุมชน คือ เวทีที่ 1 ที่บ้านปางคาม วันที่ 4 ตุลาคม 2558 จำนวนผู้เข้าร่วม 46 คน ประกอบด้วยแกนนำกลุ่มจิตอาสา ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน ส.อบต. นายก อบต. คณะกรรมการหมู่บ้าน ตัวแทนกลุ่มอาชีพต่างๆ ในชุมชน และทีมวิจัยฯ จากบ้านแม่ละนา จำโป๋ บ่อไคร้ เวทีที่ 2 ที่บ้านจำโป๋ วันที่ 28 ตุลาคม 2558 จำนวนผู้เข้าร่วม 39 คน ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ส.อบต. อสม. ปราชญ์ในชุมชน และทีมวิจัยฯ จากบ้านแม่ละนา บ่อไคร้และปางคาม เวทีที่ 3 ที่บ้านบ่อไคร้ วันที่ 29 ตุลาคม 2558 จำนวนผู้เข้าร่วม 29 คน ประกอบด้วย

ผู้ใหญ่บ้าน ส.อบต. แม่บ้าน ปราชญ์ในชุมชน ตัวแทนกลุ่มตลาดชุมชน ทีมวิจัยจากบ้านแม่ละนา จำโป และปางคาม

เครื่องมือ/ กระบวนการที่ใช้ คือ กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม โดย 1. มีการทบทวนที่มาของโครงการตั้งแต่กระบวนการพัฒนาโจทย์ 2. ชี้แจง/ ทบทวนวัตถุประสงค์และผลที่คาดว่าจะได้รับ 3. การต่อยอดงานวิจัยกับกระบวนการจัดทำแผนของ อบต. 4. เปิดให้ผู้เข้าร่วมแรกเปลี่ยนหรือการให้ข้อเสนอแนะต่อการทำงาน 5. การประเมินความมั่นคงด้านอาหาร โดยใช้คำถาม 25 ข้อ (แบบประเมินสถานะความมั่นคงด้านอาหาร : FSI) 6. แบ่งกลุ่มย่อยเพื่อวิเคราะห์ห่วงโซ่ในระบบอาหารของชุมชน

3.2.2) การออกแบบการทำงานและการออกแบบเครื่องมือในการทำงาน จัดที่ห้องประชุม อบต. ปางมะผ้า วันที่ 12 กันยายน 2558 ทีมวิจัยที่เข้าร่วมจำนวน 12 คน

กระบวนการ/ เครื่องมือที่ใช้ คือ ใช้กรอบแนวคิดในงานวิจัยมาแตกรายละเอียดให้ครอบคลุมเนื้อหาทั้งหมด เสร็จแล้วแบ่งกลุ่มย่อยเป็น 4 กลุ่มตามห่วงโซ่ระบบอาหาร ให้แต่ละกลุ่มกำหนดประเด็นย่อยในแต่ละห่วงโซ่และเครื่องมือที่จะใช้สร้างการมีส่วนร่วมในแต่ละประเด็น เมื่อเสร็จจากกลุ่มย่อยนำเสนอในกลุ่มใหญ่เพื่อช่วยกันเติมเต็ม

3.2.3) การพัฒนาศักยภาพทีมวิจัยฯ เนื่องจากทีมวิจัยฯ ในโครงการนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้นำชุมชนและไม่มีทักษะในการเขียน ดังนั้นจึงต้องอาศัยกลุ่มเยาวชนจากบ้านแม่ละนาและกลุ่มเยาวชนจิตอาสาบ้านปางคามเป็นหลักในการใช้เครื่องมือต่างๆ จึงจำเป็นต้องพัฒนาทักษะความสามารถให้กับกลุ่มเยาวชนเหล่านี้ โดยหลังจากทำการแตกกรอบประเด็นการศึกษาและออกแบบเครื่องมือเสร็จ ได้ทำการฝึกปฏิบัติเพื่อให้เยาวชนที่มาช่วยงานสามารถใช้เครื่องมือได้ โดยการทดลองใช้จริงในเวทีวิเคราะห์ระบบอาหารชุมชนซึ่งในการฝึกจะมีพี่เลี้ยงคอยให้คำปรึกษาและแนะนำใกล้ชิด ในเวทีแต่ละชุมชนจะมีกลุ่มเยาวชนจากทั้ง 2 บ้านเป็นหลัก และหลังจากผ่านการปฏิบัติจริงในเวทีแรกเยาวชนกลุ่มนี้ได้เรียนรู้และสามารถใช้เครื่องมือได้ดีขึ้นตามลำดับ ทุกครั้งหลังเสร็จเวทีก็ให้มาสรุปบทเรียนถึงสิ่งที่ได้เรียนรู้ปัญหาข้อจำกัดต่างๆ เพื่อนำไปปรับปรุงการทำงานครั้งต่อไป

3.2.4) การศึกษาข้อมูลสถานการณ์ระบบอาหารในพื้นที่ ในการศึกษาข้อมูลระบบอาหารของชุมชนนั้นใช้วิธีการศึกษาอยู่ 4 วิธี คือ

(1) ศึกษาโดยการจัดเวทีวิเคราะห์ชุมชนแบบมีส่วนร่วมทั้ง 4 ชุมชน ใช้เครื่องมือเพื่อสร้างการมีส่วนร่วม เช่น การวิเคราะห์ระบบทรัพยากรใช้แผนที่รอบนอก ปฏิทินผลผลิตจากธรรมชาติ การวิเคราะห์ระบบผลิตใช้ปฏิทินการผลิต ใช้แผนที่รอบนอกแสดงพื้นที่แหล่งผลิต ใช้แผนที่ความคิดแสดงต้นทุนการผลิต การวิเคราะห์ระบบ

เศรษฐกิจชุมชนใช้เครื่องมือ ไลฟ์สไตล์แสดงรายรับ-รายจ่ายและหนี้สินของชุมชน การวิเคราะห์ระบบ
บริโภคและสุขภาพใช้การวาดรูปประกอบเมนูอาหารและการวิเคราะห์ที่มาของวัตถุดิบในแต่ละเมนูและ
แผนที่รอบในหรือแผนที่ชุมชน

ในการจัดเวทีชุมชนเพื่อวิเคราะห์ระบบอาหารนั้นข้อมูลที่ได้จากเวทียังไม่ใช่ข้อมูลที่สมบูรณ์ แต่
การจัดเวทีทำให้คนในชุมชนได้มาทบทวนเรื่องราวของตัวเอง และได้คิดร่วมกันนับว่าเป็นก้าวแรกของ
การสร้างตระหนักรู้ให้กับชุมชน

(2) การเก็บข้อมูลรายครัวเรือนโดยใช้แบบสอบถามเพื่อให้ได้ข้อมูลทางสถิติ ในการเก็บข้อมูล
รายครัวเรือนโดยใช้แบบสอบถามเป็นการบูรณาการร่วมกับแผนงานของ อบต. โดยได้มีการเพิ่มคำถามที่
ไม่มีอยู่ในแบบสอบถามของ อบต. (รายละเอียดในภาคผนวก)

กระบวนการในการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามมีขั้นตอนปฏิบัติ คือ ก่อนที่ทีมวิจัยจะลงไป
เก็บข้อมูลได้มีการสร้างความเข้าใจแบบสอบถาม เทคนิคการตั้งคำถามการประมวลสรุปเพื่อให้ได้ข้อมูล
บันทึกลงแบบสอบถาม การนำข้อมูลจากแบบสอบถามไปใช้ประโยชน์ แล้วให้ทดลองทำจริงโดยเชิญ
สมาชิกชุมชนมาร่วมเพื่อให้ทีมวิจัยทำการสัมภาษณ์และบันทึกข้อมูลลงแบบสอบถาม และในส่วน
ชุมชนได้แจ้งผู้นำให้ทำความเข้าใจกับสมาชิกชุมชนก่อนที่ทีมวิจัยจะลงไปเก็บข้อมูล

(3) โดยการศึกษาเอกสารข้อมูลมือสอง เช่น ข้อมูล จปฐ./ กชช.2ค. จากพัฒนาชุมชน ข้อมูลจาก
แผนชุมชนของหมู่บ้านและของ อบต. ข้อมูลจากงานวิจัยฯ ที่มีใน
พื้นที่ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบกับผู้นำและผู้รู้ในชุมชนเพื่อให้
ได้ข้อมูลที่ถูกต้องมากที่สุด

(4) โดยการสัมภาษณ์ผู้รู้/ ผู้นำและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น
หลังจากที่มีการจัดเวที/ มีการเก็บข้อมูลโดยแบบสอบถาม/ มี
การศึกษาเอกสารข้อมูลมือสองแล้วพบว่า ข้อมูลบางอย่างขัดแย้งกันก็
จะนำประเด็นดังกล่าวเข้าไปพูดคุยกับผู้รู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ประเด็นที่
พบความผิดปกติของข้อมูล เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับต้นทุนการผลิตและ
ข้อมูลเกี่ยวกับรายรับ—รายจ่ายครัวเรือน

3.2.5) เวทีวิเคราะห์ข้อมูล ในขั้นตอนของการวิเคราะห์
ข้อมูลไม่สามารถทำในชุมชนได้ เพราะทีมหลักที่ทำหน้าที่จัดการ
ข้อมูลมาตั้งแต่ต้นคือทีมเยาวชนบ้านแม่ละ
นา ซึ่งเยาวชนเหล่านี้กำลังศึกษาในระดับ
มัธยมต้น การช่วยงานในโครงการวิจัยฯ
จะทำได้ในช่วงเย็นหลังเลิกเรียนและ
วันหยุดเท่านั้น ดังนั้นเพื่อความสะดวกของ
ทีมจึงร่วมกับพี่เลี้ยงและนักวิจัยฯ นำข้อมูล

ของแต่ละชุมชนมาทำการวิเคราะห์จัดหมวดหมู่ และออกแบบการจัดทำสื่อเพื่อนำเสนอในเวทีคืนข้อมูลระดับชุมชนและระดับตำบล โดยทีมเยาวชนจะแบ่งหน้าที่รับผิดชอบตั้งแต่การคัดแยกข้อมูล/ การออกแบบทำสื่อและการนำเสนอในเวที

3.2.6) เวทีคืนข้อมูล ในขั้นตอนของการจัดเวทีคืนข้อมูลได้ทำอยู่ 2 ระดับ คือการจัดเวทีคืนข้อมูลในระดับชุมชน จัด 4 ครั้งใน 4 ชุมชนและเวทีคืนข้อมูลระดับตำบลจัด 1 ครั้ง

(1) เวทีคืนข้อมูลระดับชุมชน การจัดเวทีคืนข้อมูลระดับชุมชนนั้นมีรูปแบบที่แตกต่างกันด้วยปัจจัยเรื่องเวลาของแต่ละชุมชน สำหรับชุมชนที่มีความพร้อมและได้จัดเวทีเต็มรูปแบบคือเวทีที่บ้านบ่อไคร้ ซึ่งจัดในวันที่ 30 มกราคม 2559

จำนวนผู้เข้าร่วม 39 คน ประกอบด้วยสมาชิกในชุมชนจำนวน 30 คน ทีมเยาวชนจากบ้านแม่ละนา 4 คน นายก อบต. และพนักงานผู้ช่วยฝ่ายการศึกษา อบต.ปางมะผ้า นักวิจัยฯ คุณบุญยืน คงเพชรศักดิ์ที่ปรึกษาสมาคมฟื้นฟูชีวิตและวัฒนธรรมลุ่มน้ำสาละวิน และพี่เลี้ยง

กระบวนการในเวทีเริ่มโดยนักวิจัยฯ

ทบทวนที่ไปที่มาให้ผู้เข้าร่วมเข้าใจตรงกัน ต่อด้วยการนำเสนอข้อมูลจากการศึกษาทั้งสถานการณ์ที่เป็นศักยภาพและสถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัด คุณบุญยืนช่วยเติมข้อมูลสถานการณ์เรื่องการผูกขาดในธุรกิจเกษตรของบริษัทฯใหญ่และบริษัทข้ามชาติ นายก อบต. เติมเรื่องโอกาสและช่องทางในกาสนับสนุนกิจกรรมชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า จากนั้นเป็นการเปิดเวทีแลกเปลี่ยน ในช่วงท้ายของเวทีเป็นการระดมข้อเสนอต่อแนวทางการจัดการตนเองในแต่ละห่วงโซ่ของระบบอาหาร

ส่วนอีก 3 ชุมชนที่ไม่สามารถจัดเวทีเต็มรูปแบบได้นั้นมีปัจจัยหลักอยู่ 2 เรื่องที่ทำให้สมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชนไม่สามารถเข้าร่วมเวทีได้ เรื่องแรกคือสมาชิกส่วนใหญ่กำลังเก็บเกี่ยวผลผลิตข้าวโพดเลี้ยงสัตว์และถั่วดำ เรื่องที่สองคือสมาชิกในบ้านจำโบ้นนอกจากการเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วยังต้องเตรียมตัดฟืนและช่วยแกมูหรือผู้นำทางจิตวิญญาณสร้างบ้านให้แล้วเสร็จก่อนพิธีกินวอที่จะจัดระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมีนาคมของทุกปี

แนวทางการจัดการเพื่อแก้ปัญหาหนักวิจัยฯ ทีมเยาวชนและพี่เลี้ยง นำข้อมูลที่วิเคราะห์แล้วทำสื่อและนัดหมายผู้นำชุมชน/ คณะกรรมการชุมชนและทีมวิจัยในชุมชนในช่วงกลางคืน ตั้งวงคุยกันเพื่อนำเสนอข้อมูลและวิเคราะห์แนวทางการจัดการของแต่ละชุมชน โดยบ้านปางคามได้ดำเนินการในวันที่ 31 มกราคม 2559 มีผู้เข้าร่วมจำนวน 15 คน บ้านจำโบ้นดำเนินการในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2559 มีผู้เข้าร่วมจำนวน 17 คน บ้านแม่ละนาดำเนินการ 2 ครั้งๆ แรกวันที่ 27 มกราคม 2559 ผู้เข้าร่วม 11 คน เป็น

กลุ่มผู้เลี้ยงโค-กระบือ บ้านแม่ละนา ครั้งที่ 2 ดำเนินการเมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2559 จำนวนผู้เข้าร่วม 13 เป็นสมาชิกกลุ่มท่องเที่ยวชุมชนบ้านแม่ละนา

(2) เวทีคืนข้อมูลระดับตำบล การจัดเวทีคืนข้อมูลในระดับตำบลได้ดำเนินการในวันที่ 20 กุมภาพันธ์ 2559 ณ ห้องประชุมองค์การบริหารส่วนตำบลปางมะผ้า จำนวนผู้เข้าร่วมทั้งสิ้น 27 คน

กระบวนการในการจัดเวทีแยกเป็น 2 ช่วง คือ

1. กระบวนการเตรียมก่อนเวที ในการเตรียมผู้เข้าร่วมนั้นนักวิจัยได้ปรึกษากับนายกและออกหนังสือเชิญผู้ใหญ่บ้านและสมาชิก อบต.ทุกหมู่บ้าน ส่วนการเตรียมข้อมูลและสื่อเพื่อการนำเสนอที่เลี้ยงและทีมเยาวชนบ้านแม่ละนาช่วยกันสังเคราะห์ข้อมูลจากทั้ง 4 หมู่บ้านมาออกแบบการนำเสนอ ประกอบด้วยข้อมูลสถานการณ์ระบบอาหารแยกตามห่วงโซ่ ทั้งสถานการณ์ที่เป็นศักยภาพและสถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัด รวมถึงการนำเสนอข้อเสนอต่อแนวทางการจัดการระบบอาหารของแต่ละชุมชนเพื่อให้ผู้ร่วมเวทีได้แลกเปลี่ยนและให้ข้อเสนอแนะ

2. กระบวนการในเวที เนื่องจากผู้นำหลายหมู่บ้านไม่สามารถเข้าร่วมเวทีได้ ผู้เข้าร่วมหลักจะเป็นผู้นำของทั้ง 4 ชุมชนที่ทำการวิจัยฯ มีผู้นำจากหมู่บ้านที่อยู่นอกพื้นที่วิจัยฯ ระยะที่ 1 ที่เข้าร่วม คือ ผู้ใหญ่บ้านและสมาชิก อบต.จากบ้านผาแดงและบ้านผาเผือก กระบวนการในเวทีจึงเน้นที่การแลกเปลี่ยนข้อมูลและช่วยกันเติมเต็มทั้งจากที่เลี้ยงและจากผู้เข้าร่วม เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์รวมถึงเพื่อพัฒนาทักษะให้กับทีมเยาวชนบ้านแม่ละนาเพื่อเตรียมข้อมูลมานำเสนอในเวทีพิจารณารายงานความก้าวหน้าที่จะจัดในช่วงเดือนมีนาคมถึงเดือนเมษายน 2559

3.3 กระบวนการดำเนินงานวิจัยฯ ระยะที่ 2

การดำเนินการในระยะที่ 2 ของโครงการวิจัยฯ ให้น้ำหนักกับการปฏิบัติ เพื่อทดสอบทดลองทางเลือกในการจัดการตนเอง โดยเน้นที่การจัดการตนเองในระบบการผลิตเพราะเป็นกิจกรรมที่อยู่ในวิถีการประกอบอาชีพของชุมชนและทีมวิจัยฯ ส่วนห่วงโซ่ในระบบอาหารที่เหลืออีก 3 ด้านนั้นได้มีข้อเสนอที่เป็นแนวทางไว้แล้ว เพื่อส่งต่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องใช้เป็นแนวทางในการทำงานทั้งในระดับปฏิบัติและในระดับแผนงานนโยบาย

ตารางการดำเนินงานในระยะที่ 2

ที่	วันที่	กิจกรรม	สถานที่	ผู้เข้าร่วม	ผลลัพธ์
1	27/5/59	ทบทวนสร้างความเข้าใจ#2	บ้านจำโป	17 คน	ได้แผนการทำงาน
2	13/6/59	ทำปุ๋ยหมักบ้านบ่อไคร้	บ้านบ่อไคร้	10 คน	ทีมฯ ได้ความรู้สามารถทำเองได้
3	22/6/59	อบรมเทคนิคเกษตร	บ้านแม่ละนา	35 คน	ทีมฯ ได้ความรู้ได้เกษตรกรอาสาทำ

ที่	วันที่	กิจกรรม	สถานที่	ผู้เข้าร่วม	ผลลัพธ์
		อินทรีย์			แปลงทดลอง
4	26/6/59	ปลูกข้าวไร่	บ้านบ่อไคร้	10 คน	ได้ทำการปลูกข้าวไร่ในพื้นที่ประมาณ 200 ตร.ม. โดยใช้ปุ๋ยหมักจากมูลวัวรองก้นหลุมและหยอดเมล็ดเพียง 3-5 เมล็ด/หลุม
5	6/7/59	ติดตามงานในไร่ข้าว	บ้านบ่อไคร้	5 คน	เมล็ดข้าวที่ทำการหยอดเมล็ดไว้เมื่อมีอายุครบ 10 วันมีอัตราการงอกอยู่ที่ประมาณร้อยละ 80 และมีความยาวระหว่าง 2-5 ซม.
6	30/8/59	ติดตามการเจริญเติบโตของข้าว	บ้านบ่อไคร้	5 คน	พบว่าต้นข้าวที่ปลูกในพื้นที่ทำการทดลองร้อยละ 50 ถูกกระรอกและหนูเข้ากัดกิน ส่วนที่เหลือวัดความสูงได้ระหว่าง 30-40 ซม.และเริ่มแตกหน่อประมาณ 3-5 น่อ
7	1-2/9/59	สำรวจแหล่งน้ำ	บ้านบ่อไคร้/ จำโป้/แม่ละนา	12 คน	ได้ข้อมูลแหล่งน้ำ ช่วงระยะเวลาการไหลและปริมาณน้ำเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการออกแบบการก่อสร้างพื้นที่เก็บน้ำเพื่อนำมาใช้ในการผลิตนอกฤดูฝน
8	3-6/9/59	สร้างบ่อเก็บน้ำ	บ้านจำโป้	20 คน	สร้างบ่อเก็บน้ำขนาดความจุ 8 ลบ.ม. 1 บ่อในแปลงของนางนงกอและขนาด 20 ลบ.ม. 1 บ่อแปลงของนางนงละ
9	14-20/9/59	สร้างบ่อเก็บน้ำ	บ้านแม่ละนา (จำรุญ)	12 คน	สร้างบ่อเก็บน้ำขนาด 22 ลบ.ม. จำนวน 1 บ่อ
10	24-26/9/59	สร้างบ่อเก็บน้ำ	บ้านแม่ละนา (จอมจันทร์)	6 คน	สร้างบ่อเก็บน้ำขนาด 6 ลบ.ม. จำนวน 1 บ่อ
11	30-2/10/59	สร้างบ่อเก็บน้ำ	บ้านบ่อไคร้	10 คน	สร้างบ่อเก็บน้ำขนาด 8 ลบ.ม. จำนวน 1 บ่อ
12	18/10/59	สร้างฝาย/วางท่อส่งน้ำเข้าบ่อ	บ้านบ่อไคร้	8 คน	สามารถสร้างฝายกั้นลำห้วยเพื่อส่งน้ำผ่านระบบท่อมายังบ่อเก็บ

ที่	วันที่	กิจกรรม	สถานที่	ผู้เข้าร่วม	ผลลัพธ์
					น้ำที่มีระยะทางประมาณ 180 เมตร
13	19-24/10/59	เตรียมพื้นที่ทำแปลงทดลอง	บ้านแม่ละนา (จอมจันทร์)	5 คน	ทำการไถพรวนพื้นที่แปลงทดลองและทำแปลงเพาะต้นกล้าผักกาด คะน้า มะเขือ และสลัด ได้จำนวน 10 แปลง
14	17/11/59	ปลูกผักกาด/ผักคะน้าในแปลงทดลอง	บ้านแม่ละนา (จอมจันทร์)	5 คน	ทำการปลูกผักกาดวางตั้งจำนวน 550 ต้นในพื้นที่ 36 ตร.ม. และปลูกคะน้าจำนวน 500 ต้นในพื้นที่ 30 ตร.ม.
15	27/11/59	ปลูกผักสลัดในแปลงทดลอง	บ้านแม่ละนา (จอมจันทร์)	5 คน	ปลูกผักสลัดเขียวและสลัดครอตอย่างละ 300 ต้นในพื้นที่ 40 ตร.ม.
16	4-7/12/59	ติดตามงานแปลงทดลอง	บ้านแม่ละนา (จอมจันทร์)	7 คน	ได้เห็นการเจริญเติบโตของพืชผัก ได้เรียนรู้เทคนิคการคลุมแปลง และการวางเทปน้ำหยดในแปลงเพิ่มเติม
17	15-16/12/59	เตรียมแปลง	บ้านบ่อไกร	5 คน	
18	17-18/12/59	สังเคราะห์ข้อมูล/เตรียมสื่อ	บ้านแม่ละนา	12 คน	
19	19/12/59	ปรับปรุงคอกวัว (พิบูลย์ศักดิ์)	บ้านแม่ละนา	3 คน	ได้คอกวัวใหม่ที่สามารเพิ่มประสิทธิภาพในการเก็บมูลและฉีฉีวและยังช่วยให้ระบบสุขภาพในโรงเรือนมีความสะอาดลดอาการเครียดและกลิ่นเหม็น
20	22-23/12/59	ร่วมเวที/ คูกิจกรรมโครงการหลวง	บ้านละอูบ	4 คน	ได้เห็นรูปแบบการผลิตของเกษตรกรในโครงการหลวงและได้เห็นบรรยากาศในเวทีคืบข้อมูลของโครงการฯบ้านละอูบ
21	25/12/59	เวทีคืบข้อมูล	อบต.ปางมะผ้า	30 คน	ได้นำเสนอข้อมูลและข้อเสนอในเวทีและได้รับฟังข้อเสนอแนะจาก

ที่	วันที่	กิจกรรม	สถานที่	ผู้เข้าร่วม	ผลลัพธ์
					เวทีเพื่อปรับปรุงหรือเป็นแนวทางการทำงานหลังเสร็จสิ้นโครงการ
22	26- 27/12/59	สรุปข้อมูลเพื่อจัดทำ รายงาน	บ้านนักวิจัย	5 คน	

บทที่ 4

ผลการดำเนินงาน

4.1 การศึกษาสถานการณ์ด้านระบบอาหารท้องถิ่นในระดับชุมชน

ได้ศึกษาตามกรอบห่วงโซ่ของระบบอาหารซึ่งประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านทรัพยากร 2. ด้านการผลิต 3. ด้านการตลาดและเศรษฐกิจชุมชน และ 4. ด้านการบริโภคและสุขภาพ ขอบเขตในการศึกษารอบคลุมทั้งด้านที่เป็นศักยภาพหรือทุนเดิม และในด้านที่เป็นข้อจำกัด หรือความเสี่ยง เพื่อร่วมกันประเมินสถานะความมั่นคงทางอาหารในแต่ละชุมชน แล้วเชื่อมโยงสู่ระดับตำบล ในส่วนการศึกษาในด้านการบริโภคและสุขภาพ มีปัจจัยที่ใช้ประกอบการศึกษา คือ

- (1) ดูจากจำนวนร้านค้าในชุมชนและสินค้าขายดี โดยดูจากจำนวนร้านค้าในชุมชนและประเภทของสินค้าที่ขายดี ประเภทและชนิดของสินค้าจะเป็นตัวบ่งบอกถึงรูปแบบหรือพฤติกรรม การกินของคนในชุมชน
- (2) ดูเรื่องสิทธิและการเข้าถึงอาหารของชุมชน โดยดูจากการเข้าถึงอาหารจาก 4 ฐาน คือ ฐานการผลิต ฐานการซื้อ ฐานการแบ่งปัน และฐานการพึ่งพาธรรมชาติ
- (3) ดูจากพฤติกรรมการบริโภคของชุมชน ความหลากหลายทางวัฒนธรรมเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้พฤติกรรมการบริโภคมีความเหมือนหรือแตกต่างกัน
- (4) ดูองค์ประกอบที่อาจสร้างความเสี่ยงในการบริโภค เช่น กระบวนการในการผลิตอาหาร แหล่งที่มาของอาหาร หรือการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ที่อาจส่งผลกระทบต่อระบบอาหารของชุมชน

ซึ่งผลการศึกษาสถานการณ์ด้านระบบอาหารท้องถิ่นใน 4 ชุมชนเป้าหมาย แยกหมู่บ้านดังนี้

4.1.1 ชุมชนบ้านแม่ละนา

1) ระบบทรัพยากร

บ้านแม่ละนามีพื้นที่ใช้สอยทั้งหมด 2,540 ไร่ แยกเป็น ที่อยู่อาศัยประมาณ 200 ไร่ พื้นที่ในการเลี้ยงสัตว์ 100 ไร่ ที่ดินสาธารณะประโยชน์ประมาณ 500 ไร่ พื้นที่ไร่และสวนทั้งหมดประมาณ 840 ไร่ พื้นที่ทำนาที่มีเอกสารสิทธิ 900 ไร่ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ป่าที่ใช้ประโยชน์ร่วมกับหมู่บ้านใกล้เคียงประมาณ 5,000 ไร่ การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าทางด้านทิศเหนือซึ่งมีอาณาเขตติดกับบ้านไม้สูง ใช้เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำสำหรับนำมาทำระบบประปาภูเขาของชุมชน ทางด้านทิศตะวันออกซึ่งติดต่อกับบ้านยาป่าแห่นใช้เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์และปลูกพืชไร่ ทางด้านทิศตะวันตกติดกับบ้านจำโบ ซึ่งมีพื้นที่ไม่มากใช้เป็นพื้นที่ทางพิธีกรรม (ศาลเจ้าเมือง) และมีสวนชาประมาณ 5 แปลง ทางด้านทิศใต้ติดต่อกับบ้านบ่อไคร้ ใช้เป็นพื้นที่ปลูกพืชไร่และเป็นพื้นที่อนุรักษ์เพื่อใช้ประโยชน์กับการท่องเที่ยว เพราะพื้นที่บริเวณ

ดังกล่าวมีถ้ำสวยงามที่เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมได้ถึง 3 ถ้ำ คือ ถ้ำแม่ละนา ถ้ำเพชร และถ้ำปะการัง ส่วนถ้ำผีแมนหรือถ้ำข้าวแตกที่อยู่ใกล้กันไม่ได้เปิดให้นักท่องเที่ยวทั่วไปเข้าชม

นอกจากถ้ำที่เป็นทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวของชุมชนแล้ว พื้นที่ป่าและลำห้วยของบ้านแม่ละนายังเป็นแหล่งเก็บหาอาหารและของใช้จากธรรมชาติที่สำคัญ ประเภทอาหารที่ได้จากธรรมชาติจะมีหมูนเวียนตลอดทั้งปีทั้งพืชและสัตว์ตามฤดูกาล ส่วนของใช้ที่พึ่งพาจากธรรมชาติอาทิ ฟืน ไม้ไผ่สำหรับจักตอกมัดของและสานเครื่องใช้ หรือใช้ไม้สำหรับสร้างบ้านและใช้ในพิธีกรรมหรือในงานส่วนรวมของชุมชน

ปายังเป็นแหล่งกำเนิดของลำห้วยที่หล่อเลี้ยงทุกชีวิตในชุมชน ลำน้ำที่สำคัญของบ้านแม่ละนาประกอบด้วยลำน้ำสายหลักคือลำห้วยแม่ละนาที่ไหลผ่านกลางหมู่บ้านจากด้านทิศเหนือและไหลเข้าไปในถ้ำแม่ละนาทางด้านทิศใต้ของหมู่บ้าน และบริเวณต้นน้ำแม่ละนายังเป็นแหล่งต้นน้ำหลักที่นำมาใช้เพื่อการอุปโภคและบริโภค บริเวณกลางน้ำมีการสร้างฝายเพื่อทดน้ำมาทำนา ลำห้วยน้ำกักเป็นอีกหนึ่งแห่งที่เป็นแหล่งต้นน้ำสำหรับการอุปโภคและบริโภค ห้วยน้ำกักจะไหลมารวมกับห้วยแม่ละนา ที่บริเวณเหนือหมู่บ้านหรือปัจจุบันเป็นคุ้มเจ็ดนั่นเอง และยังมีลำห้วยเล็กๆ ที่นำมาใช้เพื่อการเกษตรอีก 2 แห่ง คือลำห้วยปางเจิง และห้วยไม้สะเป นอกจากนี้ยังมีลำห้วยเล็กๆ ที่เป็นแหล่งเก็บหาอาหาร เช่น ห้วยผักกูด ห้วยบ้านเก่า ห้วยน้ำหนา ห้วยก่อและห้วยนากะ

กฎกติกา/ ข้อตกลงในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน

ทุกปีก่อนถึงฤดูทำนาผู้ใช้น้ำทุกคนจะร่วมกันทำพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำเพื่อเป็นการแสดงความเคารพ ส่วนผู้ที่มีอาชีพเลี้ยงโค-กระบือก็จะทำพิธีเลี้ยงผีในบริเวณผืนป่าที่นำสัตว์ไปหากินในช่วงฤดูฝน โดยพิธีเลี้ยงผีป่าของกลุ่มผู้เลี้ยงโค-กระบือจะทำในช่วงระหว่างเดือนมกราคมถึงเดือนมีนาคมของทุกปี สำหรับกติกาในการใช้ทรัพยากรจากป่าที่ชุมชนร่วมกันกำหนดและใช้ปฏิบัติร่วมกันมีดังนี้

- (1) ห้ามมิให้เข้าไปตัดไม้ในเขตพื้นที่หวงห้ามหากฝ่าฝืนปรับเป็นเงินคันละ 500 บาท
- (2) ห้ามเข้าไปกระทำการใดๆ ในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าต้นน้ำก่อนได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการ หากมีการฝ่าฝืนจะต้องถูกปรับตามมติของที่ประชุมคณะกรรมการ
- (3) หากผู้ใดมีความจำเป็นต้องใช้ประโยชน์จากไม้ในป่าต้องได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการก่อน

สถานการณ์ในระบบทรัพยากรของชุมชนบ้านแม่ละนา จากการประเมินร่วมกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง พบว่ามีทั้งด้านที่เป็นศักยภาพและด้านที่เป็นข้อจำกัดหรือปัญหา โดยสรุปได้ดังนี้

ด้านที่เป็นศักยภาพ คือ

- (1) มีถ้ำสวยงามดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามาในชุมชน ช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชน
- (2) ชุมชนได้พึ่งพาอาหารและของใช้จากป่า
- (3) สมาชิกในชุมชนมีสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากรอย่างเท่าเทียม
- (4) มีกฎระเบียบในการใช้ทรัพยากรชัดเจน

(5) คนในชุมชนยังมีความเชื่อ/ พิธีปฏิบัติต่อสิ่งเหนือธรรมชาติโดยการเลี้ยงผี
ด้านที่เป็นข้อจำกัดหรือปัญหาที่พบ

- (1) คนในชุมชนบางคนมีที่ทำกินมากและมีการแบ่งขายให้กับคนนอกชุมชนก่อให้เกิดผลกระทบต่อการบังคับใช้กติกาของชุมชน และก่อให้เกิดความขัดแย้งกรณีสัตว์เลี้ยงเข้าไปกีดกันพืชผลทางการเกษตร หรือการขายที่นาบริเวณเหนือหมู่บ้านให้กับบ้านยาป่าเห่น
- (2) อาหารจากธรรมชาติลดปริมาณลงทั้งจากการเก็บหาผิดวิธีและการขยายพื้นที่ทางการเกษตร
- (3) มีการใช้สารเคมีทางการเกษตรทั้งโดยคนในชุมชนและจากชุมชนใกล้เคียง
- (4) การแบ่งเขตระหว่างหมู่บ้านไม่มีความชัดเจนทำให้เกิดความขัดแย้ง
- (5) การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนยังขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนอย่างแท้จริง

2) ระบบการผลิต

ระบบการผลิตของชุมชนบ้านแม่ละนาเป็นการผลิตเพื่อยังชีพโดยเฉพาะข้าว และจะมีการผลิตตามวิถีวัฒนธรรม เช่น การผลิตงาและถั่วเพื่อใช้ทำอาหารในพิธีกรรมต่างๆ หรือการทำไร่ชาเพราะวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่จะใช้น้ำชาในการรับแขก ปัจจุบันนอกจากใช้ใบชารับแขกแล้วใบชาแห้งยังกลายเป็นพืชเศรษฐกิจที่สร้างรายได้ให้กับเกษตรกรด้วย และการทำไร่ชายังเป็นการอนุรักษ์ป่าด้วยเพราะชาต้องอาศัยร่มเงาจึงสามารถปลูกแซมในป่าได้และป่าที่มีการปลูกชาก็จะได้รับการดูแลให้รอดพ้นจากไฟป่าในช่วงฤดูแล้ง

ชนิดพืชที่มีการเพาะปลูกในชุมชน

1. ข้าว เนื่องจากบ้านแม่ละนาเป็นที่ราบระหว่างหุบเขาที่มีลำน้ำแม่ละนาไหลผ่านจึงเหมาะกับการทำนา เกษตรกรประมาณร้อยละ 70 มีที่นาในการปลูกข้าว ส่วนคนที่ไม่มีที่นาจะใช้การปลูกแบบข้าวไร่แทน การผลิตข้าวของบ้านแม่ละนาให้ผลผลิตต่อไร่สูงถึง 80 ถึงต่อไร่ในขณะที่ค่าเฉลี่ยผลผลิตข้าวนาของจังหวัดแม่ฮ่องสอนอยู่ที่ 43 ถึงต่อไร่ ในอดีตพันธุ์ข้าวที่เกษตรกรใช้ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิมคือพันธุ์ข้าวผาและข้าวแดง ลักษณะเด่นของพันธุ์คือมีความต้านทานต่อโรคแมลงและเจริญเติบโตได้ดีในสภาพอากาศหนาวเย็น แต่ปัจจุบันเกษตรกรหันมาใช้ข้าวพันธุ์ ก.ข.21 เพราะให้ผลผลิตต่อไร่สูงกว่าข้าวพันธุ์พื้นเมือง เกษตรกรที่ยังคงปลูกข้าวพันธุ์พื้นเมืองพบว่า พันธุ์ข้าวผามีปลูกอยู่เพียงรายเดียวและเป็นการปลูกเพื่อรักษาเมล็ดพันธุ์โดยแต่ละปีได้ผลผลิตประมาณ 3-5 ถัง ส่วนข้าวแดงพบว่ามีเกษตรกรเพียง 2 รายที่ปลูกข้าวแดงและบริโภคข้าวชนิดนี้ แต่พบว่าความบริสุทธิ์ของสายพันธุ์นั้นค่อยลงไปมีการผสมข้ามพันธุ์ทำให้คุณภาพในการหุงต้มไม่ค่อยเป็นที่ถูกปากของสมาชิกในครอบครัว

2. พืชตระกูลถั่วและงา วัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่จะใช้ถั่วและงาในการทำอาหารและขนมในพิธีกรรมต่างๆ ดังนั้นแต่ละครอบครัวจะมีพื้นที่สำหรับปลูกถั่วและงาไว้เพื่อใช้ประกอบอาหารใน

ชีวิตประจำวันและในงานพิธีของชุมชน แต่ปัจจุบันเกษตรกรส่วนใหญ่ไม่นิยมปลูกเพราะสามารถซื้อจากตลาดได้ แต่ก็ยังมีเกษตรกรบางรายที่ยังคงปลูกและขายผลผลิตบางส่วนเป็นรายได้เสริม และในชุมชนยังพบว่า มีเกษตรกรที่เก็บรักษาพันธุ์ถั่วลิสงพื้นเมืองที่มีเมล็ดเป็นสีดำสนิทไว้ 1 ราย ซึ่งเกษตรกรรายนี้เล่าให้ฟังว่าได้นำเมล็ดถั่วดังกล่าวมาจากฝั่งพม่าและทำการเพาะปลูกทุกปี ก่อนถึงฤดูเพาะปลูกก็จะทำการแกะเมล็ดถั่วออกจากฝักและคัดเมล็ดที่สมบูรณ์เพื่อใช้ทำเมล็ดพันธุ์ ระหว่างการคัดเมล็ดได้สังเกตเห็นว่าถั่วบางฝักเมื่อแกะออกมาเมล็ดมีสีดำแตกต่างจากฝักอื่นๆ จึงทำการคัดแยกแล้วนำไปปลูกจนได้ถั่วที่มีเมล็ดสีดำล้วน ปัจจุบันสามารถเก็บเมล็ดพันธุ์ถั่วลิสงสีดำได้ประมาณ 5 ถัง

3. การทำสวนครัว จุดเด่นของชุมชนแม่ละนาคือ ทุกครัวเรือนจะมีพื้นที่สำหรับการปลูกพืชผักสวนครัว พืชผักที่ปลูกเป็นพืชผักพื้นบ้านและพืชเฉพาะถิ่น เช่น ถั่วแปลบ ถั่วนางฟ้า ผักเชียงดา ดอกค่าง ผักกาดชนิดต่างๆ ต้นหอม ผักชี ฯลฯ ผู้สูงอายุบางรายที่ไม่สามารถไปทำไร่ทำสวนได้แล้วแต่ยังพอมิแรงอยู่ก็จะทำพืชผักสวนครัวอยู่กับบ้านและนำมาขายในชุมชนพอสร้างรายได้เลี้ยงตัวเอง และยังมีเกษตรกรประมาณ 5 รายที่ยึดอาชีพปลูกพืชผักหลังฤดูทำนาเป็นรายได้หลัก

4. ระบบการเลี้ยงสัตว์ ชุมชนแม่ละนาในอดีตทุกครอบครัวจะเลี้ยงโคหรือกระบือไว้ใช้แรงงาน เพราะในอดีตยังไม่มีรถไถนา แต่ปัจจุบันการเลี้ยงโค-กระบือในชุมชนลดลงอย่างมาก ด้วยหลายปัจจัย แต่ปัจจัยหลักที่ทำให้จำนวนเกษตรกรที่เลี้ยงโค-กระบือลดลงมาจากสาเหตุที่พื้นที่เลี้ยงสัตว์ที่เคยใช้ในอดีตถูกเปลี่ยนไปเป็นไร่ข้าวโพดฯ ทำให้สัตว์เลี้ยงไม่มีพื้นที่หาอาหารและบางครั้งสัตว์เลี้ยงเข้าไปกัดกินพืชผลของเพื่อนบ้านที่ปลูกไว้โดยไม่มีการล้อมรั้ว เกิดความขัดแย้งระหว่างคนเลี้ยงสัตว์และคนทำไร่ มีการเรียกค่าเสียหายจากเจ้าของโค-กระบือครั้งละมากน้อยตามความเสียหายที่เกิดขึ้น จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เกษตรกรที่เลี้ยงโค-กระบือส่วนใหญ่เลิกเลี้ยง ปัจจุบันยังคงเหลือเกษตรกรผู้เลี้ยงโคในชุมชนแม่ละนาเพียง 11 ราย และเกษตรกรผู้เลี้ยงกระบือเพียง 2 ราย จำนวนโค-กระบือในชุมชนรวมประมาณ 250 ตัว

นอกจากโค-กระบือแล้วชุมชนแม่ละนาตั้งแต่อดีตนิยมเลี้ยงไก่และสุกรไว้เพื่อใช้ในพิธีกรรมและใช้เป็นอาหาร ปัจจุบันมีการเลี้ยงเพื่อเป็นรายได้ด้วยมีเกษตรกรที่เลี้ยงสุกรประมาณ 90 ครัวเรือน พันธุ์ที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์พื้นเมืองหรือที่คนในท้องถิ่นเรียกสุกรพันธุ์นี้ว่าหมูดำ แต่ก็มีเกษตรกรบางรายที่หันมาเลี้ยงพันธุ์ลูกผสมหมยซานเพราะมีขนาดใหญ่ขายได้ราคาดีกว่าพันธุ์พื้นเมือง ส่วนการเลี้ยงไก่จะเน้นเพื่อการบริโภคเป็นสำคัญแต่บางบ้านที่มีจำนวนมากก็จะแบ่งขาย ปริมาณการเลี้ยงอยู่ที่ประมาณ 10 ตัวต่อครัวเรือน บางบ้านอาจมีการเลี้ยงไว้มากกว่า 50 ตัว

สถานการณ์ที่เป็นศักยภาพของชุมชน

- (1) การผลิตข้าวของชุมชนให้ผลผลิตสูงเพียงพอต่อการบริโภคในชุมชน
- (2) มีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้เป็นอาหารและขายเป็นรายได้
- (3) มีการเลี้ยงสัตว์เพื่อสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว

- (4) มูลสัตว์เป็นอินทรีย์วัตถุที่ช่วยบำรุงดิน โดยเฉพาะการนำโค-กระบือมาเลี้ยงในทุ่งนาหลังเก็บเกี่ยวผลผลิต

สถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัดของชุมชน

- (1) พื้นที่เลี้ยงสัตว์ของชุมชนเหลือน้อยและถูกเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์
- (2) การนำมูลสัตว์มาใช้ประโยชน์ยังไม่เต็มประสิทธิภาพและยังไม่ถูกวิธีเพราะเกษตรกรยังขาดการสนับสนุนทั้งด้านความรู้และด้านปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็น
- (3) การผลิตพืชผักสวนครัวในฤดูแล้งยังไม่เพียงพอเพราะขาดแคลนน้ำ

3) ระบบเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจของหมู่บ้านแม่ละนา ชุมชนมีรายได้จากการประกอบอาชีพหลักคือทำการเกษตร และมีรายได้เสริมจากกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน

รายได้หลักจากภาคการเกษตรประกอบด้วย

1. การทำนาเกษตรกรรมที่มีที่นาคิดเป็นร้อยละ 80 ของครัวเรือนหรือประมาณ 98 ครัวเรือน มีที่นาเฉลี่ยครัวเรือนละ 5 ไร่ ผลผลิตข้าวนาที่ชุมชนทำได้เฉลี่ย 80 ถัง/ไร่ คิดเป็นผลผลิตที่แต่ละครัวเรือนสามารถผลิตได้คือ 400 ถัง คิดเป็นผลผลิตข้าวนาที่ผลิตได้ทั้งชุมชน 39,200 ถัง ราคาข้าวเปลือกที่ซื้อขายในชุมชนถึงละ 150 บาท มูลค่าทางเศรษฐกิจของข้าวนาที่เกษตรกรสามารถผลิตได้ในแต่ละปีเท่ากับ 5,880,000 บาท เฉลี่ย 60,000 บาทต่อครัวเรือน

2. การเลี้ยงสัตว์ เกษตรกรที่เลี้ยงโค-กระบือจำนวน 13 ราย มีจำนวนโค 220 ตัว กระบือ 30 ตัว รวมประมาณ 250 ตัว เกษตรกรที่เลี้ยงสุกรจำนวน 90 รายๆ ละประมาณ 5 ตัว รวม 450 ตัว คิดเป็นมูลค่าทางเศรษฐกิจ ราคาโคเฉลี่ยตัวละ 12,000 บาท มีมูลค่ารวม 2,640,000 บาท ราคากระบือเฉลี่ยตัวละ 25,000 บาท มีมูลค่ารวม 750,000 บาท ราคาสุกรเฉลี่ยตัวละ 2,000 บาท มีมูลค่ารวม 900,000 บาท

3. การขายผลผลิตจากสวนแบบผสมผสาน พืชผักสวนครัวและพืชผักพื้นบ้าน ผลผลิตที่ได้จากสวนผสมผสานได้แก่ กาแฟ เสาวรส กลั้วน้ำว่า กลั้วหอม มะม่วงเป็นต้น (ยังไม่มีข้อมูลตัวเลขรายได้) ผลผลิตจากแปลงสวนครัวและผักพื้นบ้านได้แก่ ผักกาด ผักชี พักทอง แปะก๊วย พริกเผ็ด มะเขือ ถั่วแปบ ถั่วนางฟ้า เป็นต้น (ยังไม่มีข้อมูลตัวเลขรายได้)

รายได้นอกภาคการเกษตรประกอบด้วย

1. จากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน กิจกรรมเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวที่สร้างรายได้เข้าชุมชน เช่น การพาเที่ยวถ้ำของกลุ่มไกด์ชุมชนที่มีสมาชิกประมาณ 15 คน ในแต่ละปีมีรายได้จากการนำเที่ยวคนละประมาณ 15,000 บาท การเปิดบ้านพักแบบโฮมสเตย์มีสมาชิกประมาณ 15 ราย ในแต่ละปีมีรายได้จากการรับนักท่องเที่ยวมาพักค้างคืนประมาณ 10,000 บาทต่อราย รายได้จากการจัดหาอาหารเลี้ยงคณะที่มาประชุมหรือมาศึกษาดูงานในชุมชน ในแต่ละปีจะมีการเดินทางมาเพื่อศึกษาดูงานหรือมาประชุมในบ้านแม่ละนาเฉลี่ยเดือนละไม่น้อยกว่า 1 ครั้ง แต่ละครั้งกลุ่มแม่บ้านจะมีการหมุนเวียนกัน

รับเหมาทำอาหารเลี้ยงเป็นการสร้างรายได้ให้กลุ่มและสมาชิกกลุ่มอีกทาง (ไม่มีข้อมูลตัวเลขรายได้) หมู่บ้านแม่ละนาเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวที่มีนักท่องเที่ยวและผู้คนจากต่างถิ่นเดินทางเข้ามาตลอด กิจกรรมที่สามารถสร้างรายได้ก็อีกอย่างก็คือ การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ชุมชนที่เป็นวัฒนธรรมของชาวไทยใหญ่ เช่น เสื้อผ้า หมวกหรือกำไลข้อมือ อาหารจากการแปรรูปและถนอมอาหาร รายได้ที่เกิดจากกิจกรรมการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนอกจากเป็นรายได้ส่วนตัวของสมาชิกแล้วยังมีการหักรายได้เข้าเป็นกองทุนของชุมชนอีกร้อยละ 5 เพื่อใช้ในกิจกรรมของชุมชน

รายจ่ายของชุมชน จากการเก็บข้อมูลครัวเรือนจำนวน 37 ครัวเรือนพบว่า มีรายจ่ายจากมากไปหาน้อย คือรายจ่ายในการซื้ออาหาร รายจ่ายในการชำระหนี้ รายจ่ายอุปโภค รายจ่ายเพื่อการศึกษาและลงทุนในภาคเกษตร

ตารางแสดงรายจ่ายครัวเรือน/ ปี จากการเก็บข้อมูล 37 ครัวเรือน (ต.ค.-พ.ย.58)

ที่/ หมวด	ประเภทรายจ่าย	จำนวน (บาท)	รวมหมวด (บาท)	คิดเป็นร้อยละ
1.อาหาร	เนื้อสัตว์	13,711	32,429	40.71
	ผัก	5,734		
	อาหารแห้ง,อาหารกึ่งสำเร็จรูป	5,647		
	เครื่องปรุงต่างๆ	4,824		
	อาหารปรุงสุก	2,441		
	อื่นๆ	72		
2.ชำระหนี้	ธ.ก.ส.	8,783	22,151	27.8
	กทบ.	2,638		
	อื่นๆ	10,730		
3.อุปโภค	น้ำมันรถ	6,640	14,799	18.57
	ซ่อมรถ	1,908		
	เครื่องนุ่งห่ม	3,561		
	เครื่องสำอางของใช้ประจำวัน	2,690		
4.ค่าการศึกษา	ค่าเทอม	2,083	6,662	8.36
	ค่าเดินทาง	866		
	ค่าที่พัก	1,133		
	ค่าใช้จ่าย	2,172		
	อื่นๆ	408		

ที่/หมวด	ประเภทรายจ่าย	จำนวน (บาท)	รวมหมวด (บาท)	คิดเป็นร้อยละ
5.ลงทุนเกษตร	พันธุ์พืช/สัตว์	158	43,640	4.56
	แรงงาน	2,312		
	ปุ๋ยเคมี	564		
	ยาฆ่าหญ้า	368		
	ยาฆ่าแมลง	70		
	อาหารสัตว์	84		
	เครื่องมือเกษตร	84		
รวมรายจ่ายทุกหมวด			79,681	100

สถานการณ์ที่เป็นศักยภาพของชุมชน

- (1) ชุมชนมีการจัดการระบบเศรษฐกิจที่สามารถกระจายโอกาสให้กลุ่มต่างๆ เข้าถึงและเป็นระบบที่เอื้อต่อชุมชน
- (2) ในระบบเศรษฐกิจของชุมชนมีระบบที่ลดความเสี่ยง หรือมีอำนาจต่อรองเรื่องราคา เช่น ระบบการเลี้ยงสัตว์
- (3) การผลิตข้าวนามีต้นทุนการผลิตต่ำให้ผลตอบแทนสูง

สถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัดหรือปัญหา

- (1) รายจ่ายในการซื้ออาหารของชุมชนค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอาหารในกลุ่มเนื้อสัตว์

4) ระบบบริโภคและสุขภาพ

1. จำนวนร้านค้าในชุมชนและสินค้าขายดี จากการสำรวจข้อมูลพบว่าในหมู่บ้านแม่ละนามีจำนวนร้านค้าทั้งสิ้นรวม 7 แห่งและเชิงขายเนื้อสุกรชำแหละ 1 แห่ง แยกเป็นร้านขายของชำจำนวน 5 แห่ง ร้านขายอาหารปรุงสุกจำนวน 2 แห่ง ประเภทอาหารปรุงสุกที่ขายคือก๋วยเตี๋ยว ขนมเส้นและส้มตำ ร้านขายของชำที่มีการขายอาหารสดแช่แข็งด้วยจำนวน 1 แห่ง และขายของทั่วไป 4 แห่ง ประเภทสินค้าที่ขายดี คือ 1. อาหารสด อาหารแห้ง เครื่องปรุงรส 2. เครื่องดื่มชูกำลัง น้ำอัดลม เครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์ เครื่องดื่มที่ผลิตจากใบชา 3. ขนมขบเคี้ยว ขนมซองที่มีเกลือและผงชูรสเป็นส่วนผสม 4. สินค้าทั่วไป

2. การเข้าถึงอาหารของชุมชน พบว่าชุมชนสามารถและมีสิทธิในการเข้าถึงระบบอาหารได้

- การเข้าถึงอาหารจากการผลิตเอง พบว่าในชุมชนสามารถผลิตข้าวเพียงพอต่อการบริโภค และมีการปลูกพืชผักสวนครัวไว้ตามบริเวณบ้านและพืชผักบางอย่างก็ปลูกไว้ในสวนหรือพื้นที่ทำกิน ปริมาณอาหารที่ชุมชนผลิตได้เองคิดเป็นสัดส่วนของอาหารทั้งหมดประมาณร้อยละ 35

- การเข้าถึงอาหารจากการซื้อ พบว่าสมาชิกในชุมชนส่วนใหญ่มีความสามารถหรือมีกำลังซื้อประเภทอาหารที่ซื้อได้แก่อาหารประเภทเนื้อสัตว์ต่างๆ ประเภทเครื่องปรุงต่างๆ อาหารแห้งหรืออาหารกึ่งสำเร็จรูปทั้งหลาย และประเภทพืชผักหรือของป่า สัดส่วนในการซื้อคิดเป็นร้อยละ 40

- การเข้าถึงอาหารจากการแบ่งปัน ในชุมชนมีวัฒนธรรมการแบ่งปันอาหารในโอกาสต่างๆ และในวิถีปกติก็จะมีการแบ่งปัน เช่นการเอาพริกไปแลกมะเขือจากเพื่อนบ้าน หรือไปขอใบมะกูดข้างบ้านมาใส่แกง สิ่งเหล่านี้ยังคงดำรงอยู่ในชุมชนมาโดยตลอด สัดส่วนการได้มาซึ่งอาหารจากวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนในชุมชนคิดเป็นร้อยละ 10

- การเข้าถึงอาหารจากฐานทรัพยากรหรืออาหารจากธรรมชาติ ชุมชนสามารถเข้าถึงได้อย่างเท่าเทียมกัน แต่ข้อจำกัดของการเข้าถึงอาหารจากธรรมชาติคือ ปริมาณและความหลากหลายของอาหารจากธรรมชาติลดลง สัดส่วนของการได้มาซึ่งอาหารจากธรรมชาติคิดเป็นร้อยละ 15

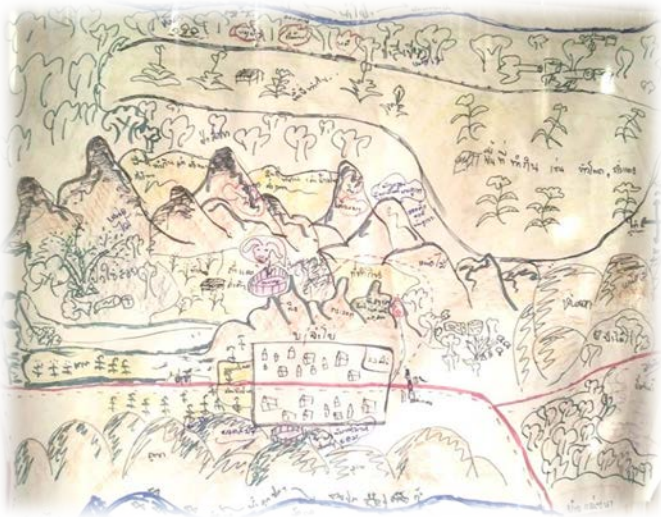
3. พฤติกรรมการบริโภคของชุมชน จากเมนูอาหารพบว่าพฤติกรรมการบริโภคของคนไทใหญ่จะชอบบริโภคอาหารที่มีน้ำมันเป็นส่วนผสมและมีรสจัด บางเมนูก็บริโภคดิบเช่น ลาบ แต่พฤติกรรมที่เป็นบวกคือคนไทใหญ่นิยมบริโภคพืชผักพื้นบ้านหรือพืชผักที่ได้จากธรรมชาติ

4. ความเสี่ยงในระบบบริโภค พบความเสี่ยงอยู่ 4 เรื่องคือ 1. การขยายพื้นที่พืชเศรษฐกิจกระทบต่อพื้นที่อาหารของชุมชน 2. การไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอาจส่งผลกระทบต่อการผลิตอาหารของชุมชน 3. การซื้ออาหารจากภายนอกที่ไม่มีกระบวนการผลิตที่ปลอดภัยอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้บริโภค 4. ความรู้ในการบริโภคที่ไม่เหมาะสมอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพและระบบอาหารของชุมชน เช่น ทักษะคิดและค่านิยมในการบริโภคของคนรุ่นใหม่ เป็นต้น

4.1.2 ชุมชนบ้านจำโป

1) ระบบทรัพยากร

การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรของบ้านจำโปจำแนกได้ดังนี้ คือ พื้นที่อนุรักษ์บริเวณต้นน้ำซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์ร่วมกับบ้านแม่ละนา พื้นที่ดังกล่าวอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้านมีพื้นที่ประมาณ 500 ไร่ พื้นที่ป่าใช้สอยที่ชุมชนสามารถเข้าไปเก็บหาของป่าหรือตัดไม้มาสร้างบ้านเรือนได้ อยู่ทางด้านทิศตะวันตกและทิศใต้มีพื้นที่ประมาณ 1,000 ไร่ พื้นที่ป่าอนุรักษ์ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งเป็นพื้นที่ห้ามตัดไม้โดยเด็ดขาดมีพื้นที่

ประมาณ 100 ไร่ พื้นที่ป่าช้าหรือที่ฝังศพอยู่ติดกับพื้นที่อนุรักษ์มีพื้นที่ประมาณ 10 ไร่ พื้นที่เลี้ยงสัตว์หรือคอกหมูรวมมีอยู่ 2 พื้นที่ คือ ด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันตกของหมู่บ้าน มีพื้นที่รวมประมาณ 200 ไร่ พื้นที่ทำกินซึ่งส่วนใหญ่อยู่ทางด้านทิศเหนือทิศใต้และทิศตะวันตกของหมู่บ้าน มีพื้นที่รวมประมาณ 1,200 ไร่หรือเฉลี่ยครัวเรือนละประมาณ 20 ไร่เศษ

นอกจากการใช้ประโยชน์โดยตรงจากพื้นที่แล้วคนในชุมชนยังพึ่งพาผลผลิตจากธรรมชาติทั้งด้านอาหารและของใช้ อีกทั้งทำเลที่ตั้งของบ้านจำโปซึ่งอยู่บนสันเขาทำให้สามารถมองเห็นทะเลหมอกในยามเช้าที่สวยงาม และยังมีถ้ำผีแมนซึ่งอยู่ใกล้หมู่บ้านเพียง 600 เมตร ในถ้ำจะมีโลงผีแมนที่ยังสมบูรณ์เป็นจำนวนมาก ในช่วงฤดูหนาวจะมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาชมความงามของทะเลหมอกเป็นจำนวนมากก่อให้เกิดรายได้กับชุมชน

การเก็บหาอาหารจากธรรมชาติ

ที่	ประเภท/ชนิด	ช่วงเวลา	สถานที่/แหล่ง	สถานการณ์
1	ดอกต้าง	ธ.ค.-มี.ค.	ใกล้บ้าน/ห้วยลูกข้าวหลาม	ลดลง
2	ผักมัน/ ผักอี/ สะอมน้ำ	ธ.ค.-มี.ย.	พบทั่วไป	ลดลง
3	ผักเหี่ยว	มี.ค.-พ.ค.	บริเวณลำห้วย	เหมือนเดิม
4	ผักข้าว	เม.ย.-มิ.ย.	บริเวณไร่	ลดลง
5	หน่อไม้	พ.ค.-ส.ค.	ป่าทึบใต้	เหมือนเดิม
6	จิก/ จะค่าน/ ผักกูด/ บัวบก/ กล้วยป่า/ มะเขือพวง	ตลอดทั้งปี	ป่าห้วยลูกข้าวหลาม/ตามลำห้วย/ทุ่งนา	ลดลง
7	นก/ ไก่ป่า	พ.ย.-เม.ย.	พบทั่วไป	ลดลง
8	แก้ง/ หมูป่า/ กระรอก/ ตุ่น/ อ้น/ เต่า/ ลิง/ ชะนี/ ลิงลม	ตลอดทั้งปี	พบตามป่าใหญ่/ป่าอนุรักษ์	ลดลง
9	ปลาเล็กปลาน้อย	ตลอดทั้งปี	ลำห้วยลูกข้าวหลาม	ลดลง
10	ต่อ	ส.ค.-ค.ค.	ป่าด้านทิศใต้	ลดลง
11	ผึ้ง/ มิน	มี.ค.-เม.ย.	ป่าทุกแห่ง	ลดลง
12	กบภูเขา	ก.ย.-พ.ย.	ป่าห้วยลูกข้าวหลาม	ลดลง

สถานการณ์ที่เป็นศักยภาพของชุมชน

(1) มีถ้ำและจุดชมวิวทะเลหมอกดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เดินทางเข้ามาและสร้างรายได้ให้คนในชุมชน เช่น ถ้ำผีแมน อยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน และห่างจากหมู่บ้านประมาณ 600 เมตร ในถ้ำจะมี

มีโลงศพเมาน์ที่ยังสมบูรณ์เป็นจำนวนมาก ถ้าพารา อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 1,500 เมตร ถ้าปากป่า อยู่ทางทิศตะวันตก ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 500 เมตร

- (2) คนในชุมชนสามารถเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียม
- (3) มีความเชื่อและพิธีกรรมที่สืบทอดเป็นเครื่องมือในการปกป้องทรัพยากรของชุมชน
- (4) มีพื้นที่ทำกินเพียงพอทุกครัวเรือน

สถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัดหรือปัญหา

- (1) เขตติดต่อป่าต้นน้ำมีการบุกรุกพื้นที่ทำการเกษตรและมีการใช้สารเคมีจากชุมชน ใกล้เคียงส่งผลกระทบต่อคุณภาพน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคของชุมชน และในช่วงหน้าแล้งก็ทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำ
- (2) มีการนำพื้นที่ให้บุคคลภายนอกเช่าทำการเกษตรและมีการใช้สารเคมีเข้มข้น โดยเฉพาะการปลูกพืชผักเมืองหนาว
- (3) สภาพพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงเกิดการชะล้างทำให้คุณภาพดินเสื่อม

2) ระบบการผลิต

การผลิตของชุมชนมีทั้งการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ในระบบการผลิตพืช มีวัตถุประสงค์ในการผลิตคือ การผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือน การผลิตเพื่อเป็นอาหารของสัตว์เลี้ยงเช่นสุกรและไก่ และการผลิตเพื่อขายเป็นรายได้ การเลี้ยงสัตว์ มีวัตถุประสงค์หลักคือ เพื่อใช้ในพิธีกรรมและเป็นอาหารในครัวเรือนหรือถ้ามีมากพอก็แบ่งขายเป็นรายได้บ้าง

ชนิดของพืชที่มีการผลิตในชุมชนได้แก่

- ข้าวไร่ ผลิตเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือนโดยแต่ละครอบครัวจะทำการผลิตบนพื้นที่ประมาณ 4-7 ไร่ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจำนวนสมาชิกในครัวเรือนและแรงงาน โดยเฉลี่ยต่อสมาชิกครัวเรือนในวัยผู้ใหญ่ 1 คนต่อพื้นที่ปลูกข้าวไร่ 1.5 ไร่จึงจะเพียงพอต่อการบริโภคใน 1 ปีหรือเฉลี่ย 1 คนต่อข้าวเปลือก 40 ถัง

- ข้าวโพด การผลิตข้าวโพดของชุมชนมีวัตถุประสงค์ 2 ด้านคือ 1. ผลิตเพื่อใช้เป็นอาหารของสัตว์ได้แก่สุกรและไก่ ในการผลิตเพื่อเลี้ยงสัตว์เกษตรกรจะใช้พันธุ์พื้นเมืองที่เก็บเมล็ดพันธุ์เอง 2. ผลิตเพื่อขายเป็นรายได้พันธุ์ที่ใช้เป็นเมล็ดพันธุ์ต้องแปด (888) ของบริษัท เพราะถ้าเป็นพันธุ์พื้นเมืองจะขายไม่ได้ราคา ในการผลิตข้าวโพดเกษตรกรจะใช้พื้นที่ประมาณครอบครัวละ 8-12 ไร่ โดยแบ่งเป็นพื้นที่ผลิตสำหรับเลี้ยงสัตว์ประมาณ 3-5 ไร่ที่เหลือเป็นการผลิตเพื่อขาย

- ถั่วดำและถั่วแดง เกษตรกรจะทำการผลิตถั่วดำและถั่วแดงเพื่อขาย โดยจะใช้พื้นที่ประมาณครอบครัวละ 1-2 ไร่ เหตุผลที่ใช้พื้นที่เพียงเล็กน้อยเมื่อเปรียบเทียบกับข้าวโพดเพราะถั่วทั้งสองชนิดดูแลและจัดการยากกว่าข้าวโพด

ระบบการผลิตสัตว์ของชุมชน ทุกครอบครัวจะมีการเลี้ยงไก่และสุกรเอาไว้เพราะในแต่ละปีมีการทำพิธีตามความเชื่อหลายครั้ง และของที่ใช้ในพิธีจะต้องมีไก่หรือสุกรเป็นเครื่องเช่นหลักในนั้น และช่วงของการกินวอเพื่อฉลองปีใหม่ตามธรรมเนียมปฏิบัติชนเผ่าลาหู่จะต้องใช้สุกรในการทำพิธีบ้าน

ละ 1-2 ตัว ส่วนการขายนั้นเป็นเรื่องรองลงมา เกษตรกรจะขายสุกรและไก่ก็ต่อเมื่อมีมากพอหรือส่วนที่เหลือจากการใช้ในพิธีกรรม สัตว์เศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งคือโคแต่มีเกษตรกรที่มีการเลี้ยงโคเพียง 5 ราย เพราะข้อจำกัดเรื่องพื้นที่เลี้ยงสัตว์ของชุมชนถูกเปลี่ยนเป็นพื้นที่เพาะปลูก

สถานการณ์การผลิตพืชของชุมชนพบว่า ในฤดูการผลิตปี 2558 (ขณะที่ทำการศึกษาข้อมูล) ผลผลิตในแปลงของเกษตรกรได้รับผลกระทบจากภาวะฝนทิ้งช่วง ทำให้ผลผลิตลดลงจากฤดูการผลิตปี 2557 และต่ำกว่าค่าเฉลี่ยมาตรฐานในกรณีของข้าวไร่ (ค่าเฉลี่ยมาตรฐานข้าวไร่ของจังหวัดอยู่ที่ 30 ถัง/ไร่) ราคารับซื้อผลผลิตก็ลดลง โดยเฉพาะราคาถั่วแดงที่เกษตรกรขายได้ถึงละ 800 บาท ก็ขายได้เพียง 400-450 บาท ราคาข้าวโพดอยู่ที่กิโลกรัมละ 5 บาท

ตารางแสดงการผลิตของชุมชน (จากครัวเรือนที่ทำการเก็บข้อมูล 17 ครัวเรือน)

ที่	ชนิด	พื้นที่ผลิต รวม	พื้นที่ผลิต/ ครัวเรือน	ผลผลิต/ ครัวเรือน	ผลผลิตต่อ ไร่	เทียบกับ ค่าเฉลี่ย
1	ข้าวโพด	137ไร่	8.06ไร่	4,619.9 กก.	573.2 กก.	+273.2 กก.
2	ข้าวไร่	72ไร่	4.23ไร่	104.9 ถัง	24.8 ถัง	-5.2 ถัง
3	ถั่วดำ/ถั่วแดง	6ไร่	0.35ไร่	6.28 ถัง	17.5 ถัง	-2.05 ถัง

ค่าเฉลี่ยผลผลิตของพื้นที่อำเภอปางมะผ้าจากสำนักงานเกษตรอำเภอปางมะผ้า ผลผลิตข้าวโพด 300 กิโลกรัม/ ไร่ ผลผลิตข้าวไร่ 30 ถัง/ ไร่ ผลผลิตถั่วดำ/ ถั่วแดง 20 ถัง/ ไร่

ตารางแสดงต้นทุนการผลิตของชุมชน (จากครัวเรือนที่ทำการเก็บข้อมูล 17 ครัวเรือน)

ที่	ชนิด	พื้นที่ผลิต รวม (ไร่)	พื้นที่ผลิต/ ครัวเรือน (ไร่)	ต้นทุนการผลิต/ไร่ (บาท)	ต้นทุน/ ครัวเรือน (บาท)	ต้นทุนรวม (บาท)
1	ข้าวโพด	137	8.06	2,308.5	18,606.5	316,264.5
2	ข้าวไร่	72	4.23	1,775.75	7,511.4	127,854
3	ถั่วดำ/ถั่วแดง	6	0.35	1,243.025	435.05	7,458.15

ตารางเปรียบเทียบต้นทุนการผลิตและรายได้ (จากครัวเรือนที่ทำการเก็บข้อมูล 17 ครัวเรือน)

ที่	ชนิด	พื้นที่/ ครัวเรือน (ไร่)	ต้นทุนรวม (บาท)	ผลผลิตรวม	ราคาขาย	รายได้รวม (บาท)	กำไรสุทธิ (บาท)
1	ข้าวโพด	8.06	18,606.5	4,619.9กก.	5บาท/กก.	23,099.5	+4,493
2	ข้าวไร่	4.23	7,511.4	104.9ถัง	150บาท/ถัง	15,735	+8,223.6
3	ถั่วดำ/ถั่วแดง	0.35	435.05	6.28ถัง	450บาท/ถัง	2,826	+2,390.95

การผลิตข้าวโพดในหนึ่งฤดูเกษตรกรจะมีกำไรอยู่ที่ 4,493 บาท/ ครัวเรือน หากคิดกำไรเฉลี่ยต่อไร่อยู่ที่ไร่ละ 557.4 บาท ซึ่งเป็นรายได้ที่น้อยมาก ส่วนข้าวไร่นั้นเกษตรกรผลิตเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน ในการคำนวณรายได้คิดจากราคาซื้อขายข้าวเปลือกในชุมชนที่ถึงละ 150 บาท พบว่าเกษตรกรจะมีรายได้จากการผลิตข้าวไร่ 8,223.6 บาท หรือ คิดเป็นรายได้เฉลี่ยต่อไร่ อยู่ที่ 1,944.1 บาทต่อหนึ่งฤดูการผลิต สำหรับถั่วแดงและถั่วดำเป็นพืชที่มีต้นทุนการผลิตต่ำแต่เกษตรกรไม่สามารถทำการผลิตในพื้นที่ขนาดใหญ่ได้ เพราะต้องการการดูแลและการจัดการมากกว่าข้าวและข้าวโพด ดังนั้นเกษตรกรแต่ละรายจึงทำกาผลิตเท่าที่สามารถจัดการได้

นอกจากการผลิตพืชหลักดังกล่าวแล้วการศึกษาพบว่า ครอบครัวของนางนากอได้ทำการปลูกพืชผักสวนครัวและพืชผักพื้นบ้าน เช่น ผักกาดต่างๆ ผักชี มะเขือต่างๆ ถั่วแปบๆ ใช้พื้นที่เพาะปลูกประมาณ 1 งาน (0.25ไร่) และสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตขายในฤดูหนาวประมาณ 3 เดือน (เดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์) ซึ่งเป็นช่วงที่นักท่องเที่ยวนิยมเดินทางมาเที่ยวและพักค้างคืนในหมู่บ้าน เฉลี่ยในหนึ่งสัปดาห์นางนากอสามารถเก็บพืชผักที่ปลูกไว้มาขายได้ไม่ต่ำกว่า 3 ครั้ง รายได้จากการขายผักเฉลี่ยครั้งละ 300-400 บาท และเมื่อคำนวณรายได้ตลอดเวลา 3 เดือนๆ ละ 12 ครั้งๆ ละประมาณ 350 บาท พบว่า ครอบครัวนางนากอมีรายได้จากการปลูกผักขายในชุมชนถึง 12,600 บาท ในพื้นที่เพียง 1 งานและเมื่อถามถึงต้นทุนนางนากอบอกว่าแทบไม่มีต้นทุนอะไรเลย เพราะเมล็ดพันธุ์ก็เก็บเองค่าแรงก็ไม่ต้องจ่ายการไปดูแลก็ไม่ได้ทำให้เสียเวลา เพราะใช้เวลาช่วงเช้าและเย็นที่เดินไปให้อาหารสุกรก็แวะดูแลให้น้ำหรือเก็บมาขายได้

สถานการณ์ที่เป็นศักยภาพของชุมชน

- (1) ผลผลิตข้าวโพดของชุมชนสูงกว่าค่าเฉลี่ย
- (2) การผลิตข้าวเพื่อใช้บริโภคได้ผลผลิตค่อนข้างดี
- (3) พืชผักพื้นบ้านเป็นพืชทางเลือกที่ให้ผลตอบแทนสูงต้นทุนการผลิตต่ำและมีความปลอดภัย

สถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัดหรือปัญหา

- (1) ข้าวโพดถึงแม้จะให้ผลผลิตต่อไร่สูงกว่าค่าเฉลี่ย แต่ผลตอบแทนต่อไร่ต่ำเมื่อเทียบกับพืชชนิดอื่น
- (2) ในกระบวนการผลิตมีการใช้สารเคมีโดยเฉพาะสารเคมีควบคุมและกำจัดวัชพืชและใช้ ในปริมาณที่เพิ่มขึ้นทุกปี
- (3) ในพื้นที่ผลิตของชุมชนขาดแคลนน้ำในฤดูแล้งทำให้ไม่สามารถทำการผลิตได้ และแหล่งน้ำที่พอมีกียังไม่มีการจัดการให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ

3) ระบบเศรษฐกิจ

แม้ว่าบ้านจำโปจะเป็นชุมชนที่ยึดอาชีพหลักด้วยการทำเกษตร แต่รายได้ที่เข้ามาในระบบเศรษฐกิจของชุมชนไม่ใช่จากภาคการเกษตร หากย้อนกลับไปในระบบผลิตจะพบว่า รายได้สุทธิจากการผลิตนั้นน้อยมาก ดังนั้นชุมชนจึงต้องมีการจัดการเพื่อให้มีรายได้เข้ามาในระบบเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชน ที่มาของรายได้ประกอบด้วย

1. จากการผลิตในภาคเกษตร มีทั้งพืชและสัตว์ พืชที่เป็นรายได้หลักคือข้าวโพดในฤดูการผลิตปี 2558 เกษตรกรมีกำไรจากการขายผลผลิตข้าวโพดเพียงไร่ละ 557.4 บาท ทำการเพาะปลูกครอบครัวละ 8.06 ไร่รวมแล้วได้กำไรจากการขายข้าวโพดครัวเรือนละ 4,493 บาท ส่วนผลผลิตข้าวโพดได้ผลผลิตแก่พอกินในครอบครัว และมีรายได้จากการเลี้ยงสุกรอีกประมาณปีละ 10,000 บาท/ ครัวเรือน

2. รายได้จากการค้าขายในชุมชน มีผู้ที่ยึดอาชีพค้าขายเป็นอาชีพหลักจำนวน 12 ราย โดยจะไปรับซื้อผลผลิตจากชุมชนใกล้เคียงแล้วนำไปขายต่อ เช่น ประเภทพืชผักพื้นบ้าน ผลไม้ตามฤดูกาล และผลผลิตจากป่าจะนำไปขายตลาดนัดวันอาทิตย์ที่ตัวเมืองแม่ฮ่องสอน ผลผลิตถั่วเมล็ดแห้ง งา ดอกไม้กวาด จะรวบรวมจากในชุมชนและชุมชนใกล้เคียงนำไปขายส่งให้พ่อค้าในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งนอกจากผู้ค้าจะได้กำไรจากการค้าแล้วคนในชุมชนเองก็มีรายได้จากการผลิตหรือไปเก็บหาของป่ามาขายด้วยเป็นการช่วยระบบเศรษฐกิจของชุมชน

3. รายได้จากการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านจำโปเป็นอีกหนึ่งหมู่บ้านที่มีการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน กิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถกระจายรายได้ให้กับชุมชน เช่น การทำหน้าที่เป็นไกด์พาเที่ยวในชุมชน เที่ยวถ้ำและชมทะเลหมอกยามเช้า การเปิดบ้านรับนักท่องเที่ยวในลักษณะของโฮมสเตย์ การจำหน่ายผลผลิตภัณฑ์ชุมชนจำพวกกระเป๋าสะพายกระเป๋าคั่วที่ผลิตและตกแต่งด้วยลวดลายของชนเผ่ามูเซอ ผลิตภัณฑ์ที่ทำในชุมชนและขายคืออีกอย่างคือแคน ซึ่งในเขตตำบลปางมะผ้ามีผู้ที่สามารถทำแคนได้อยู่ที่บ้านจำโปเพียงคนเดียว

4. รายได้จากการไปทำงานรับจ้างนอกบ้าน เยาวชนบางส่วนที่จบการศึกษาแล้วหรือบางคนไม่ได้เรียนต่อก็เลือกที่จะไปทำงานนอกบ้านเพื่อหารายได้มาช่วยครอบครัว และจะกลับมาช่วยพ่อแม่ในช่วงฤดูฝนเมื่อเสร็จการเพาะปลูกก็จะกลับไปทำงานต่อ

รายจ่ายของชุมชนจากการสำรวจข้อมูลครัวเรือนจำนวน 17 ตัวอย่าง พบว่ารายจ่ายหลักๆ ของชุมชนคือ รายจ่ายในการลงทุนภาคเกษตรและรายจ่ายในการซื้ออาหาร (ดูรายละเอียดจากตาราง)

ตารางแสดงรายจ่ายครัวเรือน/ปี จากการเก็บข้อมูล 17 ครัวเรือน (ค.ค.-พ.ย.58)

ที่/ หมวด	ประเภทรายจ่าย	จำนวน (บาท)	รวมหมวด	คิดเป็นร้อยละ
1.ลงทุนเกษตร	พันธุ์พืช/สัตว์	1,896		
	ค่าแรงงาน	13,490		
	ค่าปุ๋ยเคมี	1,317		

ที่/ หมวด	ประเภทรายจ่าย	จำนวน (บาท)	รวมหมวด	คิดเป็นร้อยละ
	ค่ายาฆ่าหญ้า	4,491	34,627	38.305
	ค่ายาฆ่าแมลง	645		
	ค่าอาหารสัตว์	6,280		
	เครื่องมือเกษตร	6,508		
2.อาหาร	เนื้อสัตว์	14,205	32,561	36.025
	ผัก	4,527		
	อาหารแห้ง,อาหารกึ่งสำเร็จรูป	5,738		
	เครื่องปรุงรส	2,524		
	อาหารปรุงสุก	5,567		
3.ชำระหนี้	ช.ก.ส.	4,676	11,382	12.6
	กทบ.	3,765		
	อื่นๆ	2,941		
4.อุปโภค	ค่าน้ำมันรถ	1,442	6,653	7.36
	ค่าซ่อมรถ	1,235		
	เครื่องนุ่งห่ม	2,294		
	เครื่องสำอาง,ของใช้ประจำวัน	1,682		
5.การศึกษา	ค่าเทอม	365	5,161	5.71
	ค่ารถ	729		
	ค่าที่พัก	244		
	ค่าใช้จ่าย	1,694		
	อื่นๆ	2,129		
รวมรายจ่ายทุกหมวด			90,384	100

สถานการณ์ที่เป็นศักยภาพของชุมชน

- (1) ชุมชนมีพ่อค้าคนกลางที่เป็นคนในชุมชน ทำให้สามารถต่อรองราคาได้อย่างเป็นธรรมผ่านความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ
- (2) ชุมชนเป็นแหล่งผลิตแคนมูเซอเพียงที่เดียวในตำบลปางมะผ้า
- (3) ชุมชนตั้งอยู่ติดเส้นทางหลักที่ใช้สัญจรในพื้นที่ตำบลและเป็นทางผ่านไปสู่ชายแดน

สถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัดหรือปัญหา

- (1) ในฤดูแล้งชุมชนต้องซื้อพืชผักจากภายนอกเพราะไม่สามารถทำการผลิตได้ทำให้มีค่าใช้จ่ายสูง
- (2) ค่าใช้จ่ายในการลงทุนภาคเกษตรสูงทำให้มีกำไรน้อยหรือขาดทุนในบางฤดู

4) ระบบบริโภคและสุขภาพ

1. จำนวนร้านค้าในชุมชนและสินค้าขายดี จากการสำรวจพบว่า ในบ้านจำโบมีร้านค้าที่ขายของชำจำนวน 2 แห่ง และร้านที่ขายอาหารปรุงสุกจำนวน 1 แห่ง ประเภทสินค้าที่ขายดีได้แก่ 1. เครื่องดื่มแอลกอฮอล์โดยเฉพาะเบียร์ กลุ่มลูกค้าส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวและคนเดินทาง 2. อาหารสดและอาหารแช่แข็ง 3. เครื่องปรุงรส อาหารแห้งและอาหารกึ่งสำเร็จรูป 4. ขนมและของกินเล่น 5. ของใช้ต่างๆ

2. การเข้าถึงอาหารของชุมชน

- การเข้าถึงอาหารจากฐานการผลิตของชุมชน การผลิตข้าวของชุมชนสามารถผลิตได้เพียงพอต่อการบริโภค พืชผักที่ใช้เป็นอาหารก็สามารถผลิตได้เองในช่วงฤดูฝนแต่ในฤดูแล้งปริมาณอาจไม่เพียงพอเพราะขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตร สัดส่วนของอาหารจากฐานการผลิตคิดเป็นร้อยละ 25 ของปริมาณอาหาร

- การเข้าถึงอาหารจากการซื้อ ชุมชนสามารถมีรายได้เพื่อเข้าถึงการซื้ออาหารในระบบตลาดได้ อาหารที่ซื้อได้แก่ เนื้อสัตว์ ผักสดบางฤดู เครื่องปรุงรส อาหารแห้ง อาหารปรุงสุก สัดส่วนของอาหารจากการซื้อคิดเป็นร้อยละ 45 ของปริมาณอาหารทั้งหมด

- การเข้าถึงอาหารจากการแบ่งปัน วัฒนธรรมการแบ่งปันอาหารของชาวมูเซอยังคงมีให้เห็นอยู่ เช่น ในพิธีกินข้าวใหม่ในช่วงเดือนสิงหาคม ที่ทุกคนจะมาร่วมกันทำพิธีและจะมีการฆ่าสุกรเพื่อนำมาเป็นอาหารกินร่วมกันในพิธี หรือประเพณีขึ้นปีใหม่ (กินวอปีใหม่) ที่จัดในเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม แต่ละบ้านจะต้องฆ่าสุกรเพื่อทำพิธี 1 ตัวและเตรียมไว้เลี้ยงแขกอีก 1 ตัว บางบ้านมีญาติเยอะอาจมากกว่า 2 ตัว เพราะในช่วงกินวอพิธีจะต่อเนื่อง 3-4 วัน นอกจากการแบ่งปันในประเพณีต่างๆ แล้วในยามปกติก็มี เช่น หากคนในหมู่บ้านไปล่าสัตว์แล้วได้สัตว์ใหญ่ก็จะมีการแบ่งปันให้กับคนในชุมชนด้วย สัดส่วนของอาหารจากการแบ่งปันคิดเป็นร้อยละ 10 ของปริมาณอาหารทั้งหมด

- การเข้าถึงอาหารจากฐานทรัพยากรหรืออาหารจากธรรมชาติของชุมชนนั้นทุกคนสามารถเข้าถึงได้โดยเท่าเทียมกัน ชุมชนบ้านจำโบมีการเข้าถึงใน 2 ลักษณะ คือ การเก็บหามาปรุงเป็นอาหารโดยตรงและการเก็บมาแล้วขายนำเงินที่ได้ไปซื้อเป็นอาหารอีกที สัดส่วนของอาหารจากฐานทรัพยากรคิดเป็นร้อยละ 20

3. พฤติกรรมการบริโภคของชุมชน จากเมนูอาหารในยามปกติพบว่าอาหารของมูเซอจะมีน้ำมันหรือไขมันน้อยกว่าของไทยใหญ่ แต่จะมีรสเผ็ดนำโดยเฉพาะน้ำพริกมูเซอ อาหารทุกอย่างจะใส่ผงชูรสในปริมาณมาก ในยามที่มีงานหรือมีพิธีกรรมต่างๆ ที่ต้องใช้เนื้อสุกร ก็จะเลือกสุกรที่ตัวอ้วนใหญ่มัน

หนามาทำอาหารเลี้ยงกันทั้งหมู่บ้าน ส่วนผู้ชายก็นำเนื้อมาลาบกินดิบๆ และในพิธีหรือในงาน มักจะมีการเลี้ยงสุราซึ่งในอดีตสุราเป็นสิ่งต้องห้ามไม่สามารถนำเข้ามาในชุมชนได้

4. ความเสี่ยงในระบบบริโภค พบความเสี่ยงอยู่ 4 เรื่องคือ 1. การขยายพื้นที่พืชเศรษฐกิจกระทบต่อพื้นที่อาหารของชุมชน 2. การไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอาจส่งผลกระทบต่อการผลิตอาหารของชุมชน 3. การซื้ออาหารจากภายนอกที่ไม่มีกระบวนการผลิตที่ปลอดภัยอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้บริโภค 4. ความรู้ในการบริโภคที่ไม่เหมาะสมอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพและระบบอาหารของชุมชน เช่น ทักษะคิดและคำนึงในการบริโภคของคนรุ่นใหม่ เป็นต้น

4.1.3 ชุมชนบ้านบ่อไคร้

1) ระบบทรัพยากร บ้านบ่อไคร้มีพื้นที่ทั้งหมด ประมาณ 9,400 ไร่ แบ่งออกได้ดังนี้

1. พื้นที่ทำกิน มีทั้งหมดประมาณ 3,450 ไร่ ในแต่ละปีชาวบ้านมีการใช้ประโยชน์จากที่ดินสำหรับทำกินปีละ 400 ไร่ ที่เหลือทิ้งไว้เป็นไร่เปล่าเพื่อให้มีการพักตัวประมาณ 3,050 ไร่

2. พื้นที่ป่า มีทั้งหมดประมาณ 5,950 ไร่ โดย แบ่งเป็น

- พื้นที่ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ ประมาณ 3,200 ไร่
- พื้นที่สำหรับใช้สอย ประมาณ 290 ไร่
- พื้นที่สำหรับเก็บหาของป่า ประมาณ 2,460 ไร่

3. พื้นที่เลี้ยงสัตว์ ประมาณ 105 ไร่

4. พื้นที่สวนผลไม้ ประมาณ 170 ไร่

ลักษณะดินมีทั้งกรวดหิน ดินทรายที่สลายตัวออกจากหินอัคนี หินแปร และหินตะกอน (โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาและอนุรักษ์ถ้ำ : 2 – 5) นอกจากนี้ยังเป็นพื้นที่อยู่สูงจากระดับน้ำทะเล เฉลี่ย 760 เมตร ในอดีตชาวบ้านสามารถเคลื่อนย้ายหรือเปลี่ยนพื้นที่ทำกินได้ทุกปี และใช้เวลานานในการหมุนกลับมาทำไร่บริเวณเดิม แต่ในปัจจุบันถูกจำกัดพื้นที่ในการทำกิน ทำให้ไม่สามารถพักดินให้ฟื้นป่าสมบูรณ์ได้ สภาพดินในปัจจุบันจึงเริ่มเสื่อมลงบ้าง

การใช้ประโยชน์ โดยการปลูกข้าว ข้าวโพด พืชผัก ถั่วแดง งา ท้อ มะละกอ กาแฟ ขนุน มะม่วง มะนาว ส้มโอ ถั่วฝักยาว ซึ่งมีทั้งพื้นที่ไร่ และพื้นที่สวน ส่วนใหญ่เป็นการปลูกพืชไว้เพื่อเลี้ยงสัตว์ บริโภคในชุมชนและขาย

การถือครองที่ดิน ชาวบ้านบ่อไคร้มีการถือครองที่ดินสืบทอดตามบรรพบุรุษ เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย มีพื้นที่ทำกินเดิมและแบ่งให้ลูกหลานทำกินต่อจากตนเอง ถ้ามีกรณีมีผู้บุกรุกเข้าไปถางไร่ของตน ก็สามารถเรียกคืนได้ ซึ่งปัจจุบันพื้นที่ทั้งหมดของหมู่บ้านยังไม่มีเอกสารสิทธิ์ใด ๆ ทั้งสิ้น

5. แหล่งน้ำ มีลำห้วยทั้งหมด 3 สาย

- 1) ห้วยตองตึง มีน้ำตลอดทั้งปี อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร ใช้ประโยชน์ในการอุปโภค บริโภคและเลี้ยงสัตว์

- 2) ห้วยปู้จก ในช่วงฤดูแล้งน้ำจะแห้ง อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2 กิโลเมตร ใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์
- 3) ห้วยโป่งหรือห้วยน้ำสู อยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 2.5 กิโลเมตร ใช้ในการทำน้ำประปาหมู่บ้าน

น้ำบ่อ มี 3 บ่อ คือ

- 1) น้ำบ่อจำหย่อ ใช้ในการอุปโภคบริโภค
- 2) น้ำบ่อไครี ใช้ในการบริโภค
- 3) น้ำบ่อปลา ใช้ในการอุปโภคบริโภค และเลี้ยงปลา

ในบริเวณพื้นที่หมู่บ้านแม้จะมีแหล่งน้ำอยู่มาก แต่ก็ไม่เพียงพอในการใช้ตลอดปี เนื่องจากมีปริมาณน้ำน้อยในช่วงฤดูแล้ง และในน้ำที่นำมาใช้เป็นประปาหมู่บ้านยังมีตะกอนหินปูน ทำให้บางครั้งเกิดการอุดตันของท่อ ปัจจุบันมีการกำหนดพื้นที่ป่าต้นน้ำ ไม่ให้มีการถางพื้นที่และทำไร่ในบริเวณนี้ นอกจากนั้นยังมีการทำแนวกันไฟ ปลูกลดต้นไม้และกำหนดเป็นพื้นที่บวชป่าด้วย

ด้านการจัดการป่า ในหมู่บ้านมีการแบ่งพื้นที่ป่าเพื่อการอนุรักษ์ พร้อมทั้งมีการวางกฎระเบียบในการใช้ป่าอีกด้วย เช่น ในเรื่องการเก็บหาของป่า มีกฎระเบียบ ดังนี้

- * การเก็บหน่อไม้ สามารถเก็บได้ครั้งหนึ่งของจำนวนหน่อไม้ที่เกิดในก้อนนั้น ๆ คือ ถ้ามีหน่อไม้ 5 หน่อ เก็บได้ 3 หน่อ และต้องเหลือไว้อีก 2 หน่อ หรือพืชผักรูปแบบอื่น สามารถเก็บได้เฉพาะที่พอขายในแต่ละวันเท่านั้น และห้ามผู้ใดกระทำการแปรรูปแล้วนำไปขายให้บุคคลภายนอกก่อนที่จะได้รับอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้าน
- * ห้ามตัดต้นไม้ทำลายป่า โดยการเปิดป่าใหม่ และเข้าไปทำกินในบริเวณพื้นที่ไร่ของผู้อื่น พร้อมทั้งห้ามขายพื้นที่ไร่ สวนให้กับบุคคลภายนอก
- * ห้ามบุคคลอื่นลักลอบเข้ามาเก็บหน่อไม้ และกล้วยไม้ในเขตหมู่บ้าน และห้ามนำกล้วยไม้ออกไปวางขายที่ตลาด
- * เรื่องการตัดไม้ในบริเวณป่าต้นน้ำ ป่าอนุรักษ์ ป่าบวช หากมีผู้ใดลักลอบเข้าไปตัด ครั้งแรกจะมีการตักเตือน ครั้งที่ 2 ปรับ 300 บาท ครั้งที่ 3 ปรับ 600 บาทต่อต้น ครั้งที่ 4 ทางคณะกรรมการจับส่งเจ้าหน้าที่เพื่อดำเนินคดีตามกฎหมาย พระราชบัญญัติป่าไม้

สถานการณ์ที่เป็นศักยภาพของชุมชน

- (1) คนในชุมชนมีพื้นที่ทำกินเพียงพอทั่วครัวเรือน
- (2) ชุมชนมีการจำแนกพื้นที่ตามการใช้ประโยชน์และมีกติกาชัดเจน

สถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัดหรือปัญหาของชุมชน

- (1) การเก็บหาของป่าปัจจุบันมีปริมาณลดน้อยลง
- (2) ความอุดมสมบูรณ์ของดินลดลง

(3) ขาดน้ำกินน้ำใช้ในช่วงฤดูแล้ง

(4) แหล่งน้ำใกล้ชุมชนมีการปนเปื้อนจากตะกอนหินปูน

2) ระบบการผลิต

ระบบการผลิตของบ้านบ่อไกรมีการผลิตทั้งพืชและสัตว์ คือ

1. ข้าวไร่ เนื่องจากสภาพพื้นที่เป็นภูเขาสูงชันระบบการปลูกข้าวจึงต้องทำการปลูกในระบบไร่หมุนเวียน โดยเกษตรกรใช้พื้นที่ในการปลูกข้าวเฉลี่ยครอบครัวละ 7.75 ไร่ ซึ่งมีรอบหมุนเวียนเพียง 3 ปี แต่เป็นการหมุนเวียนชนิดพืช ไม่ใช่การหมุนเวียนการใช้พื้นที่เหมือนระบบไร่หมุนเวียนของชุมชนกระเหรี่ยง เกษตรกรจะมีพื้นที่ทำกินเฉลี่ยครอบครัวละ 3 แปลงในแต่ละปีก็จะทำการเพาะปลูกทั้ง 3 แปลง โดยแต่ละแปลงก็จะปลูกพืชต่างชนิดกัน เช่น แปลงที่ 1 ปลูกข้าวไร่ แปลงที่ 2 และ 3 ปลูกข้าวโพด ในฤดูเพาะปลูกปีถัดไปก็สลับพื้นที่โดยไปปลูกข้าวในแปลงที่ 2 หรือ 3 และแปลงที่ไม่ได้ปลูกข้าวก็ปลูกข้าวโพด การใช้พื้นที่ทำการผลิตซ้ำทำให้เกิดปัญหาดินเสื่อมขาดความอุดมสมบูรณ์และเกิดปัญหาการระบาดของวัชพืชและโรคแมลงทำให้เกษตรกรต้องใช้สารเคมีและปุ๋ยเคมีในการบำรุงต้นข้าว และในฤดูผลิตปี 2558 เกิดภาวะภัยแล้งจากฝนทิ้งช่วงทำให้ข้าวยืนต้นตาย ผลผลิตเสียหาย ผลผลิตที่สามารถเก็บเกี่ยวได้เฉลี่ยเพียง 7.58 ถัง/ไร่ หรือ 58.7 ถัง/ครอบครัว ซึ่งไม่เพียงพอต่อการบริโภค คาดการณ์ว่าผลผลิตที่ได้สามารถบริโภคได้เพียง 3-5 เดือน เมื่อทำการศึกษาด้านทุนการผลิตพบว่า เกษตรกรมีต้นทุนการผลิตข้าวอยู่ที่ไร่ละ 1,815.4 บาท โดยแยกเป็นค่าแรงงาน 1,136 บาท ค่าเมล็ดพันธุ์ 237.6 บาท ค่าปุ๋ยเคมี 207.7 บาท ค่ายาฆ่าหญ้า 205.8 บาท และยาฆ่าแมลง 28.3 บาท เมื่อคำนวณเป็นต้นทุนการผลิต/ผลผลิตที่ได้พบว่า เกษตรกรมีต้นทุนในการผลิตข้าวอยู่ที่ถังละ 239.5 บาท ในขณะที่ราคาซื้อขายข้าวเปลือกในชุมชนอยู่ที่ถังละ 150 บาท (เพราะผลผลิตเสียหายจากภัยแล้ง และวัว-ควายเข้าทำลาย)

2. ข้าวโพด เกษตรกรในชุมชนทุกครอบครัวมีการปลูกข้าวโพดพันธุ์พื้นเมืองเพื่อใช้เลี้ยงสุกรและไก่ และปลูกข้าวโพดพันธุ์ 888 เพื่อขายเป็นรายได้ พื้นที่ปลูกข้าวโพดเฉลี่ยครอบครัวละ 9.75 ไร่ ในการผลิตข้าวโพดของชุมชนมีต้นทุนการผลิตอยู่ที่ไร่ละประมาณ 1,293.5 บาท โดยแยกเป็นค่าแรงงาน 809.5 บาท ค่าเมล็ดพันธุ์ 169.3 บาท ค่าปุ๋ยเคมี 148 บาท ค่ายาฆ่าหญ้า 146.6 บาท และค่ายาฆ่าแมลง 20.1 บาท ผลผลิตในฤดูการผลิตปี 2558 เฉลี่ยอยู่ที่ 295.5 กิโลกรัม/ไร่ เท่ากับเกษตรกรมีต้นทุนการผลิตข้าวโพดที่กิโลกรัมละ 4.37 บาท ในขณะที่เกษตรกรสามารถขายผลผลิตในปีเดียวกันในราคากิโลกรัมละ 5 บาท

3. แดงไร่ เป็นพืชเศรษฐกิจอีกชนิดหนึ่งที่สร้างรายได้ให้กับเกษตรกรได้มากกว่าพืชชนิดอื่น โดยเฉลี่ยเกษตรกรใช้พื้นที่เพาะปลูกแดงครอบครัวละประมาณ 1 ไร่ ผลผลิตแดงที่ได้อยู่ที่ประมาณไร่ละ 1,013.5 กิโลกรัม ต้นทุนการผลิตอยู่ที่ประมาณไร่ละ 1,341.2 บาท โดยแยกเป็น ค่าแรงงาน 839.3 บาท ค่าเมล็ดพันธุ์ 175.4 บาท ค่าปุ๋ยเคมี 153.4 บาท ค่ายาฆ่าหญ้า 152 บาท และค่ายาฆ่าแมลง 21.1 บาท ต้นทุนอยู่ที่ 1.32 บาท/ กิโลกรัม ราคาซื้อขายในชุมชนอยู่ที่กิโลกรัมละ 5 บาท คิดเป็นรายได้จากการขายผลผลิต 5,067.5 บาท หักต้นทุนไร่ละ 1,341.2 บาท คิดเป็นรายได้สุทธิ 3,726.3 บาท/ไร่

บริเวณหัวไร่ปลายนาในพื้นที่ปลูกยางเกษตรกรก็จะทำแปลงปลูกผักกาดพื้นเมืองและถั่วชนิดต่างๆไว้เพื่อบริโภคและขายเป็นรายได้

ตารางแสดงการผลิตของชุมชนบ่อไคร้ (จากครัวเรือนที่ทำกาเก็บข้อมูล 16 ครัวเรือน)

ที่	ชนิด	พื้นที่ผลิต รวม (ไร่)	พื้นที่.ผลิต/ ครัวเรือน (ไร่)	ผลผลิต/ ครัวเรือน	ผลผลิตต่อ ไร่	เทียบกับ ค่าเฉลี่ย
1	ข้าวโพด	156	9.75	2,881.1 กก.	295.5 กก.	-4.5 กก.
2	ข้าวไร่	124	7.75	58.7 ถัง	7.58 ถัง	-22.42 ถัง
3	แตงไร่	13	0.8	810.8 กก.	1,013.5 กก.	ไม่มีข้อมูล

ค่าเฉลี่ยผลผลิตของพื้นที่อำเภอปางมะผ้าจากสำนักงานเกษตรอำเภอปางมะผ้า ผลผลิตข้าวโพด 300 กิโลกรัม/ ไร่ ผลผลิตข้าวไร่ 30 ถัง/ ไร่

3. การเลี้ยงสัตว์ ชุมชนมีการเลี้ยงสัตว์เพียง 2 ชนิด คือ สุกรและไก่ โดยแต่ละครอบครัวจะเลี้ยงสุกรไว้ประมาณ 6-7 ตัวและไก่ประมาณครอบครัวละ 10-15 ตัว สำหรับไก่ตัวผู้เมื่อมีอายุได้ประมาณสี่เดือนก็จะถูกค้อนเพื่อให้อ้วนและมีมันเยาะๆ จะเว้นไว้เฉพาะตัวที่เก็บไว้ทำพ้อพันธุ์เท่านั้น วัตถุประสงค์ในการเลี้ยงเพื่อใช้ในพิธีกรรมต่างๆ และใช้เป็นอาหาร การเลี้ยงสุกรของบ้านบ่อไคร้จะมีพื้นที่สำหรับทำคอกไว้ในนอกเขตหมู่บ้านซึ่งชุมชนเรียกสถานที่แห่งนี้ว่า “คอกหมูรวม” ซึ่งเกิดจากการจัดระเบียบการเลี้ยงสัตว์ในปี 2535-2536 ยุคที่โครงการไทย-เยอรมัน เข้ามาทำงานในพื้นที่

สถานการณ์ที่เป็นศักยภาพของชุมชน

- (1) ระบบการเลี้ยงสัตว์ของชุมชนมีการจัดการที่ดี ทั้งการจัดการโรงเรือนและการจัดการอาหารสัตว์
- (2) ชุมชนมีการเก็บรักษามะลัดพันธุ์พื้นบ้านเช่น ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มะลัดพันธุ์ผักกาด แตง และถั่วชนิดต่างๆ

สถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัดหรือปัญหาของชุมชน

- (1) ดินขาดความอุดมสมบูรณ์และขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง
- (2) ขาดความรู้และความมั่นใจในการลดต้นทุนการผลิต เช่น เทคนิคทดแทนสารเคมีต่างๆ

(3) ผลผลิตข้าวเสียหายจากภัยแล้งทำให้ผลิตได้ไม่พอกิน

3) ระบบเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจของชุมชน บ้านบ่อไคร้แม่จะเป็นชุมชนเกษตรกรรม แต่รายได้หลักไม่ได้มาจากการผลิตในภาคเกษตร จากการศึกษาระบบผลิตของชุมชนพบว่า การผลิตข้าวในฤดูผลิต 2558/ 59 ผลผลิตที่ได้ไม่เพียงพอต่อการบริโภค ผลผลิตข้าวโพดก็ไม่คุ้มทุน ไม่สามารถพึ่งรายได้จากการผลิตในภาคเกษตรเพียงอย่างเดียวได้ บ้านบ่อไคร้ตั้งแต่เริ่มมาตั้งถิ่นฐานที่นี้ในปี 2532 ก็ยึดอาชีพค้าขายเพื่อหารายได้มาใช้จ่ายในครอบครัว และปี 2536 ได้ตั้งตลาดชุมชนบริเวณทางเข้าหมู่บ้าน และตลาดชุมชนแห่งนี้ถือเป็นเสาหลักในระบบเศรษฐกิจของชุมชน สมาชิกชุมชนทั้ง 76 ครอบครัวเป็นสมาชิกตลาดชุมชน 32 ครอบครัว มีร้านขายของในตลาดชุมชน และอีก 7 ครอบครัว ออกไปเร่ขายตามตลาดนัดโดยนำสินค้าที่ผลิตในชุมชนและรวบรวมจากชุมชนใกล้เคียงออกไปขาย แล้วซื้อสินค้าจากข้างนอกกลับมาขายที่ตลาดชุมชน

ประเภทสินค้าที่ขายในตลาดชุมชน

1. ผักพื้นบ้านและผลไม้ เช่น ผักกาดพื้นเมือง แตงไร้ จิง ผือก มันเทศ ฟักทอง ข้าวเหนียวดำ ถั่วดำ ถั่วแดง งา กล้วยน้ำว้า เสาวรส อาโวคาโด ฯ ผลผลิตที่ชุมชนนำมาขายไม่สามารถผลิตเองได้ทั้งหมดบางอย่างต้องซื้อจากข้างนอกเข้ามา เช่น หน้าแล้งไม่สามารถปลูกผักกาดได้จะต้องซื้อจากบ้านไร่หรือสบป่องบางครั้งก็ซื้อจากเชียงใหม่ แตงไร้ก็เป็นสินค้าขายดีแต่กำลังการผลิตในชุมชนไม่เพียงพอต้องซื้อจากชุมชนใกล้เคียง จิงและผือกซื้อจากบ้านลิซอไม่ได้ผลิตเองเพราะสภาพพื้นที่ของชุมชนไม่เหมาะสมกับพืช มันเทศซื้อจากบ้านปางคามน้อย กล้วยน้ำว้าบางส่วนผลิตเองแต่ส่วนใหญ่ซื้อจากบ้านห้วยसानใน ฟักทองซื้อจากนาปู่ป้อม เสาวรสและอาโวคาโดซื้อจากแม่ละนา ผาเจริญและปางคามน้อย ข้าวเหนียวดำผลิตเองเป็นส่วนน้อยส่วนใหญ่ซื้อจากบ้านมุเซอแถวอำเภอบาย

2. ผลผลิตจากป่าเป็นสินค้าอีกชนิดที่เป็นการต้องการของลูกค้า โดยชนิดของสินค้าที่เป็นผลผลิตจากป่าจะหมุนเวียนไปตามฤดูกาลในธรรมชาติ หน้าฝนจะมีหน่อไม้ เห็ด ผักป่าและตัวต่อ หน้าหนาวจะมีผลไม้ป่า เช่น มะกอกป่า มะขามป้อม สมอป่าในช่วงปลายฝน ปลายฤดูร้อนต่อต้านฤดูฝนจะมีผักป่าที่กินยอดและน้ำผึ้งป่า

3. ผลิตภัณฑ์จากกลุ่มแม่บ้าน (กลุ่มจับมือกัน) ที่ตลาดชุมชนยังมีของใช้ที่ผลิตโดยกลุ่มแม่บ้านมาวางขาย เช่น กระเป๋า ซองใส่ปากกา หมวก

นอกจากรายได้จากการขายของที่ตลาดชุมชนแล้วยังมีรายได้จากการเลี้ยงสุกรและไก่เป็นรายได้เสริม ทุกครอบครัวจะเลี้ยงสุกรประมาณ 5 ตัวโดยเก็บไว้ใช้ในพิธีกินวอ 2 ตัวและขายประมาณ 3 ตัว ส่วนไก่นอกจากเลี้ยงไว้กินหรือทำพิธีแล้วบางครั้งก็ได้ขายด้วย ไก่ที่เลี้ยงในชุมชนจะมีความต่างจากบ้านอื่นๆ เพราะที่นี้เป็นไก่ตอนทำให้ขายได้ราคาว่าไก่ทั่วไป ราคาที่ซื้อขายกันในชุมชนอยู่ที่ตัวละประมาณ 300 บาท หากเป็นไก่ตอน 3 ปีก็จะมีราคาถึง 400-500 บาทเลยทีเดียว

ส่วนข้อมูลตัวเลขรายได้ที่มาจากตลาดชุมชนยังไม่มีเก็บรวบรวมอย่างเป็นระบบ แต่จากการคุยกันในวงเล็กมีตัวเลขประมาณการณอยู่ที่ครัวเรือนละ 70,000-100,000 บาท/ปี

ด้านรายจ่ายพบว่า ลำดับต้นๆ คือค่าอาหาร ชำระหนี้และลงทุนในภาคเกษตร ในช่วงที่ทำการเก็บข้อมูลหลายคนยังไม่ได้เก็บผลผลิตข้าว แต่จากข้อมูลที่ได้เบื้องต้นพบว่าผลผลิตที่ได้สามารถบริโภคได้ประมาณ 3-5 เดือน ฉะนั้นหากมีการเก็บข้อมูลใหม่รายจ่ายในการซื้ออาหารอาจสูงขึ้นกว่าข้อมูลที่ปรากฏ

ตารางแสดงรายจ่ายต่อครัวเรือน/ปี จากการเก็บข้อมูล 16 ครัวเรือน (ต.ค.-พ.ย.58)

ที่/หมวด	ประเภทรายจ่าย	จำนวน (บาท)	รวมหมวด	คิดเป็นร้อยละ
1.อาหาร	เนื้อสัตว์	27,340	71,945	38.9
	ผัก	15,018		
	อาหารแห้ง,อาหารกึ่งสำเร็จรูป	11,992		
	เครื่องปรุงรส	10,517		
	อาหารปรุงสุก	7,078		
2.ชำระหนี้สิน	ร.ก.ส.	44,219	53,968	29.1
	กทบ.	4,687		
	อื่นๆ	5,062		
3.ลงทุนเกษตร	พันธุ์พืช/สัตว์	4,478	37,280	20.2
	แรงงาน	21,422		
	ค่าปุ๋ยเคมี	3,916		
	ค่ายาฆ่าหญ้า	3,884		
	ค่ายาฆ่าแมลง	530		
	ค่าอาหารสัตว์	3,050		
4.อุปโภค	ค่าน้ำมันรถ	5,662	16,805	9.1
	ค่าซ่อมรถ	5,118		
	เครื่องนุ่งห่ม	2,656		
	เครื่องสำอาง,ของใช้ประจำวัน	3,369		
5.การศึกษา	ค่าใช้จ่าย	3,075	5,002	2.7
	อื่นๆ	1,927		
รวมรายจ่ายทุกหมวด			185,000	100

สถานการณ์ที่เป็นศักยภาพของชุมชน

- (1) มีตลาดชุมชนที่เป็นธรรมชาติมีลูกค้าประจำเป็นแหล่งสร้างรายได้หลักให้กับชุมชน
- (2) ผลผลิตของชุมชนมีมูลค่าสูงเพราะขายให้กับผู้บริโภคโดยตรง
- (3) ผู้บริโภคยังให้ความเชื่อมั่นและไว้วางใจในตัวสินค้าที่ชุมชนนำมาจำหน่าย
- (4) คนในชุมชนมีทักษะประสบการณ์ในการค้าขายเป็นอย่างดี
- (5) การจัดการตลาดมีกฎกติกาที่กำหนดร่วมกัน

สถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัดหรือปัญหา

- (1) ไม่สามารถผลิตให้เพียงพอต่อความต้องการของผู้บริโภค
- (2) ไม่มั่นใจในคุณภาพสินค้าที่ซื้อจากแหล่งผลิตอื่น
- (3) บางช่วงไม่สามารถหาสินค้าได้ทำให้เสียโอกาส

4) ระบบบริโภคและสุขภาพ

1. จำนวนร้านค้าในชุมชนและสินค้าขายดี

จากการสำรวจพบว่า ในหมู่บ้านมีร้านค้าจำนวน 3 แห่ง ไม่มีร้านขายอาหารปรุงสุก ชนิดของสินค้าที่ขายดีได้แก่ 1. ขนมสำหรับเด็กโดยเฉพาะน้ำหวานผสมสีแฉ่งแฉ่งเป็นขนมที่เห็นเด็กๆ ชอบกินมาก รองลงมาเป็นเจลลี่สีต่างๆ 2. ตุ๊กตาและเครื่องตุ๊กตาที่มีแอลกอฮอล์ 3. อาหารแห้งและเครื่องปรุงรสมีขายบ้างเล็กน้อยเพราะส่วนใหญ่จะซื้อจากตลาดที่ตัวอำเภอเพราะอยู่ใกล้และต้องเดินทางไปบ่อยๆ เพื่อตักน้ำจากบริเวณน้ำซึมมาใช้ที่บ้าน

2. การเข้าถึงอาหารของชุมชน

- การเข้าถึงอาหารจากฐานการผลิต ชุมชนประสบกับปัญหาล้างแ้งทำให้ผลผลิตข้าวที่ปลูกไว้ได้รับความเสียหาย เก็บเกี่ยวผลผลิตได้เพียง 7.58 ถึงต่อไร่สามารถใช้บริโภคได้เพียง 3-5 เดือน ส่วนพืชอาหารอื่นๆ ในฤดูแล้งก็ทำการผลิตได้ลดลงบางครอบครัวไม่สามารถผลิตได้เลย เมื่อทำการประเมินสถานการณ์ร่วมกันชุมชนให้สัดส่วนของอาหารจากการผลิตเพียงร้อยละ 20

- การเข้าถึงอาหารจากการซื้อ ชุมชนต้องซื้อข้าวบริโภคประมาณ 7-9 เดือนจนกว่าผลผลิตในปีถัดมาได้เก็บเกี่ยว และซื้ออาหารประเภทเนื้อสัตว์ เครื่องปรุงรสส่วนอาหารประเภทพืชผักนานๆ จึงจะซื้อสักครั้ง สัดส่วนการได้มาซึ่งอาหารจากการซื้อคิดเป็นร้อยละ 50 ของอาหารทั้งหมด

- การเข้าถึงอาหารจากการแบ่งปันมีลักษณะเดียวกับบ้านจำโป้เพราะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน เช่น ในพิธีกินข้าวใหม่ในช่วงเดือนสิงหาคม หรือประเพณีขึ้นปีใหม่ (กินวอปีใหม่) ที่จัดในเดือนกุมภาพันธ์ถึงมีนาคม แต่ละบ้านจะต้องฆ่าสุกรเพื่อทำพิธี 1 ตัวและเตรียมไว้อย่างน้อยอีก 1 ตัว บางบ้านมีญาติเยอะอาจมากกว่า 2 ตัว เพราะในช่วงกินวอพิธีจะต่อเนื่อง 3-4 วัน ในการกินวอแต่ละปีทั้งหมู่บ้านมีการฆ่าสุกรไม่ต่ำกว่า 200 ตัว นอกจากการแบ่งปันในประเพณีต่างๆ แล้วในยามปกติก็มีเซ่นหากคนในหมู่บ้านไปล่าสัตว์แล้วได้สัตว์ใหญ่ก็จะมีการแบ่งปันให้กับคนในชุมชนด้วย สัดส่วนการได้มาซึ่งอาหารจากการแบ่งปันคิดเป็นร้อยละ 10

- การเข้าถึงอาหารจากฐานทรัพยากรหรืออาหารจากธรรมชาติ ชุมชนสามารถเข้าถึงอาหารจากธรรมชาติได้ แต่ปริมาณและความหลากหลายของชนิดอาหารจากธรรมชาติก็ลดลงอย่างต่อเนื่อง เพราะสาเหตุจากการนำออกมาขายเพื่อขายที่ตลาดของชุมชนและเกิดจากการใช้พื้นที่ร่วมกันกับชุมชนอื่น สัดส่วนการได้มาซึ่งอาหารจากฐานทรัพยากรคิดเป็นร้อยละ 20

3. พฤติกรรมการบริโภคของชุมชน จากเมนูอาหารพบว่า ประเภทและชนิดของอาหารที่คนชุมชนกินเหมือนกับบ้านจำป๋อ คืออาหารมีรสจัดใส่ผงชูรสในทุกเมนู นิยมกินหมูที่มีมันหนากๆ และการกินลาบดิบโดยเฉพาะพ้อบ้านเวลาไปเที่ยวป่าได้สัตว์ป่ากลับมาจะต้องเอามาแลบแล้วชวนญาติสนิทมากินด้วยกันพร้อมกับสุราก่อนกินข้าว ส่วนวัยรุ่นไม่ค่อยพบเห็นการดื่มเครื่องดื่มที่มีแอลกอฮอล์มากนัก

4. ความเสี่ยงในระบบบริโภค พบความเสี่ยงอยู่ 4 เรื่องคือ 1. การขยายพื้นที่พืชเศรษฐกิจกระทบต่อพื้นที่อาหารของชุมชน 2. การไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอาจส่งผลกระทบต่อการผลิตอาหารของชุมชน 3. การซื้ออาหารจากภายนอกที่ไม่มีกระบวนการผลิตที่ปลอดภัยอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้บริโภค 4. ความรู้ในการบริโภคที่ไม่เหมาะสมอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพและระบบอาหารของชุมชน เช่น ทักษะคิดและค่านิยมในการบริโภคของคนรุ่นใหม่ เป็นต้น

4.1.4 ชุมชนบ้านปางคาม

1) ระบบทรัพยากร มีการจำแนกการพื้นที่ตามการใช้ประโยชน์ ดังนี้

1. ป่าต้นน้ำ เป็นพื้นที่อนุรักษ์ เพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำของหมู่บ้าน มี 2 แห่งคือ ห้วยจ้องและห้วยเฮือ มีพื้นที่ประมาณ 7,300 ไร่ ป่าแห่งนี้เป็นต้นกำเนิดของสายน้ำสำคัญคือ 1) ลำห้วยจ้อง ซึ่งเป็นแหล่งผลิตระบบประปาภูเขาสำหรับอุปโภค/บริโภค ปริมาณน้ำในลำห้วยเพียงพอตลอดทั้งปี 2) ห้วยเฮือ เป็นแหล่งน้ำที่นำมาใช้ทำการเกษตร มีพื้นที่รับน้ำได้ 14 แปลง แต่ปัจจุบันมีเกษตรกรที่ใช้น้ำจากลำห้วยแห่งนี้เพียง 1 ราย 3) ห้วยรินเป็นแหล่งน้ำเพื่อการเกษตรอีกแห่งที่สามารถนำมาใช้ได้ มีพื้นที่รับน้ำจำนวน 7 แปลงแต่มีเกษตรกรที่ใช้ประโยชน์เพียงรายเดียว

2. พื้นที่ป่าใช้สอย มีอยู่ 3 แห่ง คือ 1) พื้นที่ป่าบริเวณฝั่งซ้ายมือของถนนขึ้นดอยไตแลงติดกับเขตทหาร มีพื้นที่ประมาณ 2,000 ไร่ พื้นที่บริเวณนี้ชุมชนใช้เป็นพื้นที่เก็บหาของป่าหาฟืนและตัดเสารั้ว 2) พื้นที่ป่าห้วยลึกเขตติดต่อบ้านน้ำจาง/บ้านอาใจและบ้านหนองหอยเขตตำบลนาปู่ป้อม บริเวณนี้ใช้สำหรับตัดเสารั้วเพื่อสร้างบ้านเรือนและเก็บหาของป่า 3) พื้นที่ป่าบริเวณหน้าถ้ำซึ่งบริเวณนี้จะเป็นป่าไผ่ชาวบ้านใช้สำหรับเก็บหน่อไม้หาของป่าและตัดไม้มาสับฟากเพื่อสร้างที่อยู่อาศัย

3. พื้นที่ทำกิน แบ่งเป็นสองโซน คือ ทางด้านทิศตะวันออกติดกับบ้านไม้ล้น มีพื้นที่ทำกินจำนวน 135 แปลง ประมาณ 1,200 ไร่ ทางด้านทิศตะวันตกจำนวน 51 แปลงประมาณ 500 ไร่ จากประชากร 93 ครัวเรือนของบ้านปางคาม ผู้ที่ไม่มีพื้นที่ทำกินเป็นของตนเองจำนวน 13 ครัวเรือน มีพื้นที่ทำกินมากกว่า 7 แปลง จำนวน 3 ครัวเรือน มีพื้นที่ทำกิน 5-6 แปลงจำนวน 2 ครัวเรือน และมีพื้นที่ทำกิน 1-3 แปลงจำนวน 75 ครัวเรือน

การเก็บหาผลผลิตจากป่า

ที่	ประเภท/ชนิด	ช่วงเวลา	สถานที่/แหล่ง	สถานการณ์
1	ดอกต้าง	ธ.ค.-มี.ค.	ใกล้บ้าน/ห้วยจอง	ลดลง
2	ผักมัน/ผักอี/ชะอมป่า	ธ.ค.-มี.ย.	พบทั่วไป	ลดลง
3	ผักเหี่ยว	มี.ค.-พ.ค.	บริเวณลำห้วย	เหมือนเดิม
4	ผักข้าว	เม.ย.-มิ.ย.	บริเวณไร่	ลดลง
5	หน่อไม้	พ.ค.-ส.ค.	หน้าถ้ำ	เหมือนเดิม
6	จิก/จะค่าน/ผักกูด/บัวบก/ กล้วยป่า/มะเขือพวง	ตลอดทั้งปี	ป่าห้วยจอง/ตามลำ ห้วย/ทุ่งนา	ลดลง
7	นก/ไก่ป่า	พ.ย.-เม.ย.	พบทั่วไป	ลดลง
8	แก้ง/หมูป่า/กระรอก/ตุ่น/อ้น/ เต่า/ลิง/ชะนี/ลิงลม	ตลอดทั้งปี	พบตามป่าใหญ่/ป่า อนุรักษ์	ลดลง
9	ปลาเล็กปลาน้อย	ตลอดทั้งปี	บริเวณลำห้วย	ลดลง
10	ต่อ	ส.ค.-ต.ค.	ป่าห้วยจอง	ลดลง
11	ผึ้ง/มด	มี.ค.-เม.ย.	ป่าทุกแห่ง	ลดลง
12	กบภูเขา	ก.ย.-พ.ย.	ป่าห้วยจอง	ลดลง

พิธีกรรมเกี่ยวกับป่า ที่บ้านปางคามจะมีพิธีกรรมที่เรียกว่าการเลี้ยงเดือนหรือการเลี้ยงผีป่า ที่จะทำในช่วงเดือนกันยายนของทุกปีโดยทำเฉพาะผู้ที่เลี้ยงโค-กระบือเท่านั้น โดยจะทำบริเวณป่าห้วยจอง และอีกกิจกรรมที่เริ่มทำมาตั้งแต่ปี 2556 และทำต่อเนื่องทุกปีคือการบวชป่า ผู้รู้ด้านพิธีกรรมในชุมชนมีอยู่ 5 คน คือ นายแดง นายแก้งฮาย เตชะ นายขอย นายบุญ และนายเตยะ เกตุชะ

กฎระเบียบและการดูแลป่า คณะกรรมการดูแลป่าเป็นชุดเดียวกับคณะกรรมการหมู่บ้าน โดยมีกฎระเบียบในการดูแลดังนี้

1. ห้ามตัดไม้บริเวณฝั่งขวามือของถนนขึ้นดอยไตแลง
2. ห้ามเก็บหิน/ กรวด/ ทราบในลำห้วยบริเวณหมู่บ้าน
3. ห้ามตัดไม้บริเวณป่าต้นน้ำห้วยจอง
4. ห้ามทำการขยายพื้นที่หากฝ้าฝืนจะทำการยึดคืนเป็นสี่เท่า เช่น บุกรุกป่า 1 สอต้องถูกยึดคืน 1 ไร่

สถานการณ์ที่เป็นศักยภาพของชุมชน

- (1) ชุมชนมีคณะกรรมการและมีกลุ่มจิตอาสาที่ให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากร
- (2) ทรัพยากรป่าไม้ยังมีความอุดมสมบูรณ์

สถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัดหรือปัญหาของชุมชน

- (1) มีการลักลอบเข้ามาตัดไม้และเก็บหาของป่าจากเพื่อนบ้าน
- (2) แนวเขตการแบ่งพื้นที่ระหว่างหมู่บ้านไม่ชัดเจนทำให้มีการบุกรุก

2) ระบบการผลิต ระบบการผลิตของบ้านปางคามมีการผลิต ดังนี้

1. การผลิตข้าวไร่เพื่อการบริโภคในครัวเรือน เกษตรกรในชุมชนร้อยละ 67.5 หรือประมาณ 62 ครอบครัว ปลูกข้าวไร่ โดยใช้พื้นที่เพาะปลูกเฉลี่ยครอบครัวละ 2.8 ไร่ รูปแบบการปลูกข้าวไร่ของบ้านปางคามมีความคล้ายกับบ้านบ่อไคร้เพียงแต่มีถั่วดำและถั่วแดงเพิ่มเข้ามาในระบบการผลิต ต้นทุนในการผลิตข้าวของบ้านปางคามอยู่ที่ไร่ละประมาณ 1,850 บาท โดยแยกเป็น ค่าแรงงาน 531.69 บาท คิดเป็นร้อยละ 28.74 ค่าปุ๋ยเคมี 465.46 บาท คิดเป็นร้อยละ 25.16 ค่ายาฆ่าหญ้า 616.9 บาท คิดเป็นร้อยละ 33.35 ค่ายาฆ่าแมลง 235.95 บาท คิดเป็นร้อยละ 12.75 ผลผลิตที่ได้ 16.08 ถัง/ไร่ ต่ำกว่าค่าเฉลี่ย 13.92 ถัง/ไร่

2. การผลิตถั่วแดงและถั่วดำ เป็นพืชเศรษฐกิจสำคัญของบ้านปางคามเกษตรกรร้อยละ 64 หรือประมาณ 60 ครอบครัว ยึดอาชีพปลูกถั่วแดงและถั่วดำ เป็นอาชีพที่สร้างรายได้หลักให้กับครอบครัว โดยจะปลูกถั่วแดงครอบครัวละประมาณ 5.2 ไร่และถั่วดำประมาณ 2.3 ไร่ การปลูกถั่วแดงและถั่วดำมีต้นทุนการผลิตอยู่ที่ 2,835 บาท/ไร่ แยกเป็น ค่าเมล็ดพันธุ์ 618.6 บาท คิดเป็นร้อยละ 21.82 ค่าแรงงาน 814.8 บาท คิดเป็นร้อยละ 28.74 ค่าปุ๋ยเคมี 404 บาท คิดเป็นร้อยละ 14.25 ค่ายาฆ่าหญ้า 636 บาท คิดเป็นร้อยละ 22.44 ค่ายาฆ่าแมลง 361.6 บาท คิดเป็นร้อยละ 12.75 ผลผลิตที่ได้ ถั่วแดง 10.9 ถัง/ไร่ และถั่วดำ 12.7 ถัง/ไร่

3. การผลิตข้าวโพด เกษตรกรร้อยละ 13.5 หรือประมาณ 12.5 ครอบครัว ที่ทำการผลิตข้าวโพด โดยใช้พื้นที่ในการผลิตครอบครัวละประมาณ 4.6 ไร่ มีต้นทุนการผลิตอยู่ที่ 1,074 บาท/ไร่ แยกเป็น ค่าเมล็ดพันธุ์ 234.3 บาท คิดเป็นร้อยละ 21.82 ค่าแรงงาน 308.6 บาท คิดเป็นร้อยละ 28.74 ค่าปุ๋ยเคมี 153 บาท คิดเป็นร้อยละ 14.25 ค่ายาฆ่าหญ้า 241 บาท คิดเป็นร้อยละ 22.44 ค่ายาฆ่าแมลง 137.1 บาท คิดเป็นร้อยละ 12.75 ได้ผลผลิตประมาณ 300 กิโลกรัม/ไร่ ซึ่งเท่ากับค่าเฉลี่ย

ตารางแสดงการผลิตของชุมชนปางคาม (จากครัวเรือนที่ทำกาเก็บข้อมูล 37 ครัวเรือน)

ที่	ชนิด	พื้นที่ผลิต รวม (ไร่)	พื้นที่ผลิต/ ครัวเรือน(ไร่)	ผลผลิต/ ครัวเรือน	ผลผลิตต่อ ไร่	เทียบกับ ค่าเฉลี่ย
1	ข้าวโพด	57.5	4.6	1,380 กก.	300 กก.	เท่ากัน
2	ข้าวไร่	173.6	2.8	45.02 ถัง	16.08 ถัง	-13.92 ถัง
3	ถั่วแดง	312	5.2	56.68 ถัง	10.9 ถัง	ไม่มีข้อมูล
4	ถั่วดำ	85.1	2.3	29.21 ถัง	12.7 ถัง	ไม่มีข้อมูล

ค่าเฉลี่ยผลผลิตของพื้นที่อำเภอปางมะผ้าจากสำนักงานเกษตรอำเภอปางมะผ้า ผลผลิตข้าวโพด 300 กิโลกรัม/ไร่ ผลผลิตข้าวไร่ 30 ถัง/ไร่

ตารางเปรียบเทียบต้นทุนการผลิตและรายได้ (จากครัวเรือนที่ทำการเก็บข้อมูล 37 ครัวเรือน)

ที่	ชนิด	พื้นที่/ ครัวเรือน (ไร่)	ต้นทุนรวม (บาท)	ผลผลิตรวม	ราคาขาย	รายได้รวม (บาท)	กำไรสุทธิ (บาท)
1	ข้าวโพด	4.6	4,940.4	1,380 กก.	5 บาท/กก.	6,900	+1,959.6
2	ข้าวไร่	2.8	5,180	45.02 ถัง	150บาท/ถัง	6,753	+1,573
3	ถั่วแดง	5.2	14,742	56.68 ถัง	450บาท/ถัง	25,506	+10,764
4	ถั่วดำ	2.3	6,520.5	29.21 ถัง	450บาท/ถัง	13,144.5	+6,624

หมายเหตุ ราคาซื้อขายผลผลิตช่วงเดือนธันวาคม 2558 ที่ทำการเก็บข้อมูล แต่ในเดือนกุมภาพันธ์ราคาถั่วแดง ลดลงมาเหลือเพียงถึงละ 250-300 บาท ส่วนราคาถั่วดำเหลือเพียงถึงละ 200-250 บาท

4. ระบบการปลูกพืชร่วมได้ร่มเงา เป็นระบบการผลิตแบบดั้งเดิม คือ มีการปลูกต้นชาและกาแฟไว้ในพื้นที่ป่าที่เข้าไปจับจอง การผลิตในลักษณะนี้ยังช่วยอนุรักษ์ไม้ให้ยังคงอยู่ เพราะทั้งชาและกาแฟเป็นพืชที่ต้องอาศัยร่มเงาจากไม้ใหญ่ หากพื้นที่ไหนที่มีการปลูกชาและกาแฟไว้เจ้าของจะคอยดูแล และมีการทำแนวป้องกันไฟไว้โดยรอบไม่ปล่อยให้ไฟป่าในฤดูแล้ง จึงเป็นการรักษาป่าไปด้วย

สถานการณ์ที่เป็นศักยภาพของชุมชน

- (1) เกษตรกรผู้ปลูกถั่วแดงและถั่วดำมีการรวมกลุ่มและมีกองทุนให้กู้ยืม
- (2) การปลูกชาและกาแฟนอกจากจะสร้างรายได้ให้เกษตรกรแล้วยังเป็นการรักษาป่าไว้ด้วย

สถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัดหรือปัญหาของชุมชน

- (1) ดินเสื่อมคุณภาพจากการชะล้างและการใช้สารเคมี
- (2) ขาดระบบน้ำเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง

3) ระบบเศรษฐกิจ ระบบเศรษฐกิจของบ้านปางคาม ที่มาของรายได้หลักของประชากรส่วนใหญ่มาจากการเกษตรและรายได้จากนอกภาคเกษตรเช่น การรับจ้าง ซึ่งเป็นระบบที่พึ่งพากลุ่มกองกำลังไทใหญ่ในประเทศเมียนมาร์บริเวณคอยไตแลงที่มีพันโทจ้าวยอดศึกเป็นผู้นำ

รายได้ที่มาจากภาคการเกษตร ถั่วแดงและถั่วดำเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีการผลิตมากในบ้านปางคามในแต่ละปีจะมีผลผลิตถั่วแดงออกสู่ตลาดไม่ต่ำกว่า 4,000 ถัง (64,000 กิโลกรัม) และถั่วดำไม่ต่ำกว่า 3,000 ถัง (48,000 กิโลกรัม) มีมูลค่าทางตลาดรวมกันประมาณ 3,150,000บาท พืชเศรษฐกิจรองลงมาคือ ไร่ชาแห้งและกาแฟ ผลผลิตไร่ชาแห้งของชุมชนประมาณปีละ 2,000 กิโลกรัม มีมูลค่าทางตลาด

ประมาณ 300,000 บาท ผลผลิตกาแฟกะลา (กาแฟแห้งยังไม่ได้สี) ประมาณ 20,000 กิโลกรัม มูลค่าทางตลาดประมาณ 1,200,000 บาท

รายได้ที่มาจาก การรับจ้าง ประมาณร้อยละ 20 ของจำนวนครัวเรือน ยึดอาชีพรับจ้างเพียงอย่างเดียวเพื่อหารายได้เลี้ยงดูครอบครัว งานรับจ้างที่ทำเป็นงานที่เกี่ยวข้องงานก่อสร้างทั้งสิ้น เช่น งานช่างในแขนงต่างๆ รับจ้างขับรถขนส่งวัสดุก่อสร้าง คนงานผลิตวัสดุก่อสร้าง รับจ้างขนหินทรายที่ใช้ในงานก่อสร้าง รายได้จากการทำงานอยู่ทีวันละ 300-500 บาท ตัวเลขรายได้ต่อปีจากการรับจ้างประมาณ 6,000,000 บาทที่ไหลเข้ามาในระบบเศรษฐกิจของบ้านปางคาม (ข้อมูลประมาณการจากจำนวนผู้มีอาชีพรับจ้างในชุมชนประมาณ 50 คน ค่าจ้างเฉลี่ย 400 บาท/ คน/ วัน ทำงานเดือนละ 30 วัน ใน 1 ปีทำงานต่อเนื่อง 10 เดือน)

รายจ่ายของชุมชนจากค่าเฉลี่ยจะพบว่ารายจ่ายหนี้สินของชุมชนสูงถึงร้อยละ 62.3 แต่ในความเป็นจริงจาก 47 ครัวเรือนที่ทำการสำรวจมีผู้ที่กู้ยืมและมีหนี้สินเพียง 13 ราย และเป็นการกู้ยืมระยะสั้นเพื่อลงทุนในการทำธุรกิจรับเหมาก่อสร้าง ส่วนการลงทุนในภาคเกษตรนั้นตัวเลขค่าเฉลี่ยก็ต่ำกว่าความเป็นจริงเพราะใน 47 ครัวเรือนที่ทำการสำรวจนั้น 9 ครัวเรือน ที่ทำอาชีพรับจ้างเพียงอย่างเดียวไม่ได้ทำเกษตรเลย

ตารางแสดงรายจ่ายครัวเรือน/ ปี จากการเก็บข้อมูล 47 ครัวเรือน (ต.ค.-พ.ย.58)

ที่/ หมวด	ประเภทรายจ่าย	จำนวน (บาท)	รวมหมวด	คิดเป็นร้อยละ
1.ชำระหนี้สิน	ธ.ก.ส.	92,787	103,601	62.3
	กทบ.	2,936		
	อื่นๆ	7,878		
2.อาหาร	เนื้อสัตว์	16,100	51,438	30.9
	ผัก	12,159		
	อาหารแห้ง,อาหารกึ่งสำเร็จรูป	8,402		
	เครื่องปรุงรส	9,113		
	อาหารปรุงสุก	5,664		
3.ลงทุนเกษตร	พันธุ์พืช/สัตว์	2,050		
	ค่าแรงงาน	2,700		
	ค่าปุ๋ยเคมี	1,139		
	ค่ายาฆ่าหญ้า	2,108		
	ค่ายาฆ่าแมลง	1,195		
	ค่าอาหารสัตว์	492		

ที่/ หมวด	ประเภทรายจ่าย	จำนวน (บาท)	รวมหมวด	คิดเป็นร้อยละ
	ค่าเครื่องมือเกษตร	1,512	11,196	6.8
รวมรายจ่ายทุกหมวด			166,235	100

สถานการณ์ที่เป็นศักยภาพของชุมชน

- (1) บ้านปางคามเป็นทางผ่านเพียงเส้นทางเดียวของฐานบนดอยไตแลง การเข้าออกเพื่อซื้อเสบียงอาหารต้องใช้เส้นทางนี้ หากชุมชนสามารถทำการค้าขายวัตถุดิบอาหารให้กับดอยไตแลงได้จะสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับชุมชนได้มาก
- (2) ความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติระหว่างชุมชนและดอยไตแลงที่มีเชื้อสายไทใหญ่ช่วยให้การติดต่อระหว่างกันง่ายขึ้น

สถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัดหรือปัญหา

- (1) รายได้จากภาคเกษตรไม่มั่นคงและตัวเกษตรกรผู้ผลิตขาดความมั่นใจในพืชทางเลือกอื่นๆ
- (2) การให้ความรู้และการสนับสนุนการสร้างทางเลือกอาชีพในชุมชนยังไม่มี

4) ระบบบริโภคและสุขภาพ

1. จำนวนร้านค้าในชุมชนและสินค้าขายดี

จากการสำรวจพบว่ามีย่านขายของชำในชุมชนจำนวน 5 แห่ง มีร้านขายอาหารปรุงสุกจำนวน 2 แห่ง ประเภทของอาหารปรุงสุกคือ ก๋วยเตี๋ยวและขนมจีน ประเภทสินค้าที่ขายดี ได้แก่ 1. อาหารสดทั้งเนื้อสัตว์และผัก 2. อาหารแห้ง อาหารกึ่งสำเร็จรูปและเครื่องปรุงต่างๆ 3. ขนม เครื่องดื่มบรรจุขวดและกล่อง 4. สินค้าประเภทของใช้ในชีวิตประจำวันต่างๆและเครื่องนุ่งห่ม 5. ตุรา เบียร์และบุหรี 6. ของใช้อื่นๆ

2. การเข้าถึงอาหารของชุมชน

- การเข้าถึงอาหารจากการผลิต ร้อยละ 80 ของครัวเรือนสามารถผลิตข้าวพอกิน และพืชอาหารกินเองในฤดูฝนแต่ในฤดูแล้งการผลิตลดลงเพราะไม่มีน้ำเพียงพอหรือพื้นที่อยู่ไกลน้ำ และครัวเรือนอีกร้อยละ 20 ที่ทำอาชีพรับจ้างเพียงอย่างเดียวต้องพึ่งพาอาหารจากการซื้อทั้งหมดไม่มีการผลิตเอง สัดส่วนการได้มาซึ่งอาหารจากการผลิตของชุมชนคิดเป็นร้อยละ 25

- การเข้าถึงอาหารจากการซื้อ คนในชุมชนสามารถเข้าถึงอาหารจากการซื้อได้ง่ายทั้งเรื่องกำลังซื้อและความหลากหลายของสินค้าอาหาร ร้านค้าในชุมชนจะเตรียมสินค้าไว้ครบถ้วนและมีปริมาณมากพอ เพราะอยู่ไกลจากตัวอำเภอ อีกทั้งยังต้องเตรียมไว้เพื่อมีคนจากประเทศเพื่อนบ้านข้ามชายแดนเข้ามาหาซื้ออาหารและข้าวของเครื่องใช้ จึงทำให้ในร้านค้ามีความหลากหลายของสินค้า สัดส่วนการได้มาซึ่งอาหารจากการซื้อคิดเป็นร้อยละ 45

- การเข้าถึงอาหารจากการแบ่งปัน บ้านปางคามก็มีวัฒนธรรมคล้ายกับบ้านแม่ละนาแต่วิถีชีวิตในการประกอบอาชีพนั้นแตกต่างกัน ทำให้วัฒนธรรมในการแบ่งปันอาหารมีความถี่น้อยกว่าบ้านแม่ละนาและสัดส่วนในการแบ่งปันอาหารของบ้านปางคามอยู่ที่ร้อยละ 5

- การเข้าถึงอาหารจากฐานทรัพยากรหรืออาหารจากธรรมชาติ ชุมชนสามารถเข้าถึงได้ แต่บางอย่างเริ่มหายากและส่วนใหญ่มีปริมาณลดลง สาเหตุจากการใช้ประโยชน์ร่วมกันกับหมู่บ้านใกล้เคียงและบางครั้งก็มีพี่น้องเพื่อนบ้านจากฝั่งเมียนมาร์ข้ามมาเก็บหาอาหารในเขตป่าของชุมชนด้วย จึงทำให้ผลผลิตจากธรรมชาติลดลง สัดส่วนการได้มาซึ่งอาหารจากฐานทรัพยากรคิดเป็นร้อยละ 25

3. พฤติกรรมการบริโภคของชุมชน จากการเมนูอาหารแล้วพบว่า คล้ายกับพฤติกรรมของบ้านแม่ละนา คือบริโภคอาหารรสจัด อาหารที่มีไขมันสูง ส่วนผู้ชายที่มีอาชีพรับจ้างบางรายมักจะดื่มสุราตอนเย็นหลังเลิกงาน

4. ความเสี่ยงในระบบบริโภค พบความเสี่ยงอยู่ 4 เรื่องคือ 1. การขยายพื้นที่พืชเศรษฐกิจกระทบต่อพื้นที่อาหารของชุมชน 2. การไม่สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอาจส่งผลกระทบต่อการผลิตอาหารของชุมชน 3. การซื้ออาหารจากภายนอกที่ไม่มีกระบวนการผลิตที่ปลอดภัยอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพของผู้บริโภค 4. ความรู้ในการบริโภคที่ไม่เหมาะสมอาจส่งผลกระทบต่อสุขภาพและระบบอาหารของชุมชน เช่น ทักษะคิดและค่านิยมในการบริโภคของคนรุ่นใหม่ เป็นต้น

4.2 การวิเคราะห์ศักยภาพและข้อจำกัดในการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นของตำบลปางมะผ้า

4.2.1 ระบบทรัพยากร

ตำบลปางมะผ้ามีพื้นที่ประมาณ 198 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 123,750 ไร่ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นภูเขาสูงและป่าไม้อันอุดมสมบูรณ์มีที่ราบระหว่างภูเขาเพียงเล็กน้อย ใช้เป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน ภูเขาส่วนใหญ่เป็นภูเขาหินปูนจึงมีถ้ำที่สวยงามจำนวน 12 ถ้ำ มีเส้นทางเดินป่าเพื่อศึกษาธรรมชาติและชมทัศนียภาพจำนวน 7 เส้นทาง นอกจากนี้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่ดึงดูดนักท่องเที่ยวโดยเฉพาะชาวต่างชาติ และผืนป่าของตำบลปางมะผ้ายังเป็นต้นกำเนิดของลำห้วยที่สำคัญอีกหลายสาย เช่น ห้วยแม่ละนา ห้วยน้ำโป่ง ฯ และยังเป็นแหล่งเก็บหาของป่าเพื่อเป็นอาหารและสร้างรายได้ให้กับชุมชน ลักษณะการจัดการและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละพื้นที่เป็นตัวกำหนด

ปัจจัยที่เป็นศักยภาพหรือทุนเดิม

- (1) สภาพภูมิประเทศที่เป็นภูเขาสูงมีสภาพอากาศที่เย็นสบายตลอดทั้งปี และมีแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สวยงามและมีความหลากหลาย เอื้อต่อการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- (2) สภาพป่าหลายแห่งยังคงสมบูรณ์เป็นแหล่งเก็บหาอาหารสมุนไพรและผลผลิตอื่น ๆ ให้กับชุมชน

- (3) ฝืนป่าของตำบลปางมะผ้าเป็นต้นกำเนิดของลำห้วยที่สำคัญหลายสาย
- (4) ทุกชุมชนในตำบลปางมะผ้ามีการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายการจัดการทรัพยากรร่วมกันและมีการทำงานร่วมกับเครือข่ายทรัพยากรในระดับจังหวัด

ปัจจัยที่เป็นข้อจำกัด

- (1) หลายชุมชนยังขาดความเข้าใจและขาดความพร้อมในเรื่องการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- (2) มีการเก็บหาผลผลิตจากป่าที่ไม่เหมาะสมหรือมากเกินไปทำให้ผลผลิตบางชนิดมีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์
- (3) มีการเข้ามาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าของตำบลปางมะผ้า โดยชุมชนใกล้เคียงและชุมชนจากประเทศเพื่อนบ้านที่มีพรมแดนติดกัน
- (4) แหล่งน้ำและลำห้วยส่วนใหญ่ในเขตพื้นที่ตำบลปางมะผ้าอยู่ในหุบเขาลึกไม่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ และแหล่งน้ำที่บ้านบ่อไคร้ก็มีหินปูนไม่สามารถนำมาใช้บริโภคได้อย่างปลอดภัย
- (5) การขยายพื้นที่เพาะปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพดและถั่วแดง ทำให้มีการใช้สารเคมีและเกิดการชะล้างลงสู่แหล่งน้ำธรรมชาติเกิดการพังทลายของหน้าดิน และเกิดอุทกภัยจากน้ำป่าในหลายชุมชนที่มีลำห้วยสายหลักไหลผ่าน เช่น บ้านแม่ละนาและบ้านปางคาม

4.2.2 ระบบการผลิต

ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เป็นเทือกเขาสูงและสภาพภูมิอากาศแบบเมืองหนาว ทำให้พื้นที่ของตำบลปางมะผ้าสามารถปลูก ชา กาแฟ พืชผักและไม้ผลเมืองหนาวหลายชนิดได้ดี เช่น ชุมชนบ้านผาเจริญมีการปลูกกาแฟและไม้ผลเมืองหนาวแบบผสมผสานเป็นระบบการผลิตหลักที่สร้างรายได้ให้กับชุมชน บ้านปางคามน้อย บ้านไม้ลัน บ้านปางคามและบ้านแม่ละนามีการปลูกชาและกาแฟรวมในป่าที่เป็นพื้นที่ไร่เก่าเพื่อเป็นรายได้เสริม และทุกชุมชนยังมีการเลี้ยงสัตว์ เช่น การเลี้ยงไก่และสุกรโดยเฉพาะชุมชนที่เป็นชาติพันธุ์ลาหู่ (มูเซอ) มากกว่าร้อยละ 90 จะต้องเลี้ยงไก่และสุกรเอาไว้ใช้ในพิธีกรรมต่างๆ และใช้เป็นอาหาร ส่วนโคและกระบือมีบ้านบ่อไคร้เพียงบ้านเดียวที่ไม่มีการเลี้ยง ส่วนบ้านอื่นในเขตตำบลปางมะผ้ายังมีการเลี้ยงโดยการปล่อยในป่าในช่วงฤดูฝนและนำมาเลี้ยงใกล้บ้านหลังการเก็บเกี่ยวผลผลิตในไร่เสร็จ

ระบบการผลิตหลักของตำบลปางมะผ้าที่มีการใช้พื้นที่และใช้ต้นทุนการผลิตที่สูงได้แก่ข้าวโพดและถั่วแดง โดยพบว่า พื้นที่เกษตรกรรมมากกว่าร้อยละ 80 เกษตรกรใช้เพื่อการปลูกข้าวโพดและถั่วแดง ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรเลือกปลูกข้าวโพดและถั่วแดงเพราะมีคนรับซื้อผลผลิตแน่นอนไม่ต้องไปวิ่งหาตลาด และพืชทั้งสองชนิดมีขั้นตอนในการดูแลไม่ยุ่งยาก จึงทำให้เกษตรกรส่วนใหญ่หันมาปลูกพืชดังกล่าวแม้จะมีต้นทุนการผลิตที่สูงและประสบกับภาวะขาดทุนในบางฤดูกาล

ปัจจัยที่เป็นศักยภาพหรือทุนเดิม

- (1) สภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศที่เอื้อต่อการเพาะปลูกพืชเฉพาะถิ่นและพืชเมืองหนาว
- (2) เกษตรกรมีการเลี้ยงสัตว์ในระบบการผลิตเพื่อลดความเสี่ยง
- (3) ตัวอย่างหรือรูปธรรมความสำเร็จของระบบการผลิตในพื้นที่ เช่น ชุมชนผาเจริญ หรือ ฟาร์มต้นแบบที่มีอยู่ในชุมชนต่างๆ สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้และถ่ายทอดให้เกษตรกร ผู้สนใจได้

ปัจจัยที่เป็นข้อจำกัด

- (1) เกษตรกรมีต้นทุนการผลิตที่สูงจากการใช้สารเคมีและค่าจ้างแรงงานในการปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น ข้าวโพดและถั่วแดง
- (2) เกิดปัญหาดินเสื่อมจากการชะล้างและการใช้สารเคมี
- (3) เกษตรกรส่วนใหญ่ขาดความรู้และไม่มั่นใจในทางเลือกหรือเทคนิคที่จะมาทดแทนสารเคมี
- (4) ขาดการจัดการน้ำเพื่อการเกษตรที่มีประสิทธิภาพทำให้ไม่สามารถทำการเพาะปลูกในช่วงฤดูแล้งได้
- (5) เกษตรกรขาดการรวมกลุ่มและขาดการวางแผนการผลิตที่ดีทำให้ขาดอำนาจในการต่อรอง

4.2.3 ระบบเศรษฐกิจ

ระบบเศรษฐกิจของตำบลปางมะผ้า รายได้หลักที่เข้ามาได้มาจาก

1. การส่งออกสินค้าทางการเกษตร พบว่า สินค้าทางการเกษตรที่มีการผลิตและส่งขายนำเงินเข้ามาในพื้นที่ เช่น ข้าวโพด ถั่วแดง ถั่วดำ ข้าวเหนียวดำของมุเซอ งา กาแฟ ใบชา และผลไม้เมืองหนาว สินค้าทางการเกษตรที่มีศักยภาพได้แก่ กาแฟ ใบชาและผลไม้เมืองหนาว เพราะสภาพทางภูมิศาสตร์ของตำบลปางมะผ้าที่เป็นภูเขาสูงมีอากาศหนาวเย็นทำให้ผลผลิตมีคุณภาพ จากการสอบถามนายเอโจ สีนสายไทย เกษตรกรบ้านผาเจริญที่ผู้รวบรวมผลผลิตกาแฟส่งขายให้กับผู้ประกอบการธุรกิจกาแฟพบว่า ความต้องการผลผลิตกาแฟแห้ง (สารกาแฟหรือกาแฟที่สีเอากะลาออกแล้ว) อยู่ที่ปีละประมาณ 100 ตัน แต่ผลผลิตที่รวบรวมได้จากพื้นที่มีเพียง 50 ตันต่อปี

2. รายได้จากการท่องเที่ยว ตำบลปางมะผ้ามีสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่สำคัญเช่น มีถ้ำที่เปิดให้นักท่องเที่ยวเข้าชมโดยมีไกด์ชุมชนนำเที่ยวจำนวน 9 แห่ง มีชุมชนที่เปิดที่พักแบบโฮมสเตย์ 2 ชุมชนคือ บ้านแม่ละนา และบ้านจำโบ้ ชุมชนที่เปิดบ้านให้บริการนักท่องเที่ยวพักค้างคืนร่วมกับบริษัททัวร์ 2 ชุมชน คือ บ้านปางคามน้อย และบ้านบ่อไคร้ มีเส้นทางเดินป่าให้บริการนักท่องเที่ยวจำนวน 8 เส้นทาง มีหมู่บ้านท่องเที่ยววิถีวัฒนธรรม 6 หมู่บ้าน มีไกด์ชุมชน 6 หมู่บ้าน

3. รายได้จากตลาดชุมชนและตลาดนัด ในพื้นที่ตำบลปางมะผ้า มีการทำตลาดชุมชน 2 แห่ง คือ ตลาดบ่อไคร้ เป็นตลาดที่จำหน่ายผลผลิตที่ชุมชนผลิตเอง เช่น พืชผักพื้นบ้านตามฤดูกาล ผลผลิตจากป่าที่เก็บหาเอง หรือผลิตภัณฑ์ชุมชน แห่งที่ 2 คือตลาดบริเวณจุดชมวิwb้านลูกข้าวหลาม ตลาดแห่งนี้เป็นตลาดที่นักท่องเที่ยวนิยมแวะซื้อของฝากเช่น กระเป๋าย่าม ผ้าทอ ที่เป็นงานฝีมือของชาวมูเซอ นอกจากนี้ยังมีผลผลิตทางการเกษตรที่ผลิตในชุมชนและจากชุมชนใกล้เคียง เช่น ถั่วเมล็ดแห้งชนิดต่างๆ ข้าวพื้นเมือง

ตลาดอีกหนึ่งแห่งที่เปิดใหม่คือ ตลาดว้า อยู่ระหว่างชายแดนไทย-เมียนมาร์ บริเวณบ้านไม้ล้น ตลาดแห่งนี้เปิดทุกวันอาทิตย์เพื่อการค้าขายแลกเปลี่ยนระหว่างไทยกับชนกลุ่มน้อยในประเทศเมียนมาร์ ประเภทสินค้าที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยน คือ สินค้าที่คนไทยนำไปขายเป็นสินค้าประเภทอาหารแปรรูป อาหารแห้ง เครื่องปรุงรส ขนมของชนิดต่างๆ ผักสด (กะหล่ำปลี ผักกาดขาวปลี) และโทรศัพท์มือถือ ส่วนสินค้าที่ฝั่งเมียนมาร์นำมาขายเป็นของป่า เช่น เนื้อสัตว์ป่าชนิดต่างๆ ผักป่าชนิดต่างๆ ดอกไม้กวาด เป็นต้น

นอกจากตลาดชุมชนแล้วยังมีการออกไปตะเวนขายของตามตลาดนัดต่างตำบลต่างอำเภอและต่างจังหวัด สินค้าที่นำไปจำหน่ายตามตลาดนัดส่วนใหญ่เป็นผลผลิตทางการเกษตรที่รวบรวมจากในพื้นที่และผลิตภัณฑ์ที่ได้จากธรรมชาติเช่น ของป่าที่ออกแต่ละฤดู

4. รายได้จากธุรกิจก่อสร้าง ผู้ประกอบการธุรกิจก่อสร้างที่เป็นบริษัทจดทะเบียนในเขตพื้นที่ตำบลปางมะผ้า จำนวน 2 บริษัท ที่เข้าไปทำธุรกิจรับเหมาก่อสร้างกับกลุ่มกองกำลังรัฐฉาน ที่มีพลโทจ้าวยอดศึก เป็นผู้นำ จากธุรกิจดังกล่าวทำให้เกิดการจ้างงานในพื้นที่และเป็นอาชีพที่สร้างรายได้เสริมในฤดูแล้งที่ไม่ได้ทำการเพาะปลูก และมีหลายคนที่ยึดเป็นอาชีพหลักแทนการทำเกษตร

สถานการณ์ที่เป็นศักยภาพ

- (1) ตำบลปางมะผ้ามีเขตติดต่อกับประเทศเมียนมาร์และมีเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกันได้ และยังเป็นเส้นทางที่กองกำลังไทใหญ่ภายใต้การนำของพันโทจ้าวยอดศึกใช้เดินทางและขนส่งเสบียงอาหาร
- (2) ประชากรฝั่งเมียนมาร์ ต้องพึ่งพาอาหารจากฝั่งไทยและต้องใช้ช่องทางจุดผ่านแดนบ้านไม้ล้นและบ้านปางคามเท่านั้น
- (3) พื้นที่ในเขตตำบลปางมะผ้ามีศักยภาพในการเพาะปลูกกาแฟและไม้ผลเมืองหนาวที่มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาด
- (4) มีผู้ประกอบการและผู้ค้าที่เป็นคนท้องถิ่นช่วยให้การกระจายผลผลิตมีความเป็นธรรม

สถานการณ์ที่เป็นข้อจำกัด

- (1) ผลผลิตหรือสินค้าที่เป็นที่ต้องการของตลาดบางอย่างผลิตได้ไม่พอหรือบางอย่างต้องนำเข้าจากนอกพื้นที่ทำให้มีต้นทุนเพิ่ม

- (2) เส้นทางสายรองที่เชื่อมระหว่างหมู่บ้านกับเส้นทางหลัก การเดินทางในฤดูฝนเส้นทางยังลำบากบางพื้นที่ไม่สามารถเข้าถึงได้

4.3 แนวทางที่เอื้อต่อการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่นบนฐานนิเวศน์วัฒนธรรม

ในการศึกษาสถานการณ์ด้านระบบอาหารท้องถิ่นตามกรอบห่วงโซ่ระบบอาหารทั้งสี่ห่วงโซ่นั้น นักวิจัยและทีมวิจัยได้ร่วมกันศึกษาและวิเคราะห์สถานการณ์ทั้งด้านที่เป็นศักยภาพและด้านที่เป็นข้อจำกัด เพื่อนำมากำหนดแนวทางในการจัดการตนเองในแต่ละด้าน และลงมือปฏิบัติในบางประเด็นที่สามารถทำได้ทันที เช่น เรื่องการจัดการในด้านการผลิต ส่วนด้านทรัพยากร ด้านการตลาดและเศรษฐกิจ และด้านการบริโภคและสุขภาพนั้น ทางทีมวิจัยยังไม่ได้มีปฏิบัติการ แต่ได้มีข้อเสนอต่อภาคส่วนที่เกี่ยวข้องไว้แล้วและจะเป็นภารกิจที่ทีมวิจัยจะต้องดำเนินการต่อเนื่องหลังเสร็จสิ้นงานวิจัย โดยกำหนดเป้าหมายว่า แผนงานที่สอดคล้องกับภาระงานของ อบต. จะต้องถูกบรรจุไว้ในแผนพัฒนาของ อบต. ซึ่งรายละเอียดข้อเสนอและผลการดำเนินงานในการทดลองปฏิบัติเพื่อการจัดการตนเองในด้านการผลิต ทางทีมวิจัยได้ดำเนินการมีดังนี้

4.3.1 ข้อเสนอแนวทางในการจัดการระบบทรัพยากร

- (1) ทรัพยากรที่เป็นทุนด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เสนอให้ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องร่วมกับชุมชนจัดทำฐานข้อมูลให้ครอบคลุมและรอบด้านเพื่อใช้ประโยชน์ และต้องให้การสนับสนุนชุมชนใหม่ในการเตรียมความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
- (2) ทรัพยากรที่เป็นแหล่งเก็บหาอาหาร สมุนไพรและไม้ใช้สอย เสนอให้ 1. ชุมชน อบต. และภาครัฐต้องร่วมกันจัดทำแผนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม และ 2. สนับสนุนให้ชุมชนสร้างป่าเศรษฐกิจตามแนวพระราชดำริฯ
- (3) ทรัพยากรที่เป็นแหล่งต้นน้ำ เสนอให้ 1. มีการทำฝายชะลอความชุ่มชื้นเพื่อชะลอการไหลและดักตะกอน 2. ปลูกไม้ท้องถิ่นที่มีความสามารถดูดซับน้ำในช่วงหน้าฝนและคลายน้ำในช่วงหน้าแล้ง เช่น ไม้ไคร้ ไม้หนูนุ่น ไคร้ หนูนุ่น กุ่ม ทองหลวง กล้วยป่า ฯ ตามแนวลำห้วยและบริเวณต้นน้ำ และ 3. ให้มีการสร้างบ่อเก็บน้ำขนาดเล็กไว้ตามแนวลำห้วย (บ่อพรวง) หรือแก้มลิงตามแนวพระราชดำริฯ

4.3.2 ข้อเสนอแนวทางในการจัดการระบบการผลิต

- (1) การลดต้นทุนและความเสี่ยงในการผลิต เสนอให้
 1. ศึกษาทดลองความเหมาะสมของชนิดพืชที่สามารถนำมาปลูกทดแทนและมีศักยภาพทางด้านตลาด
 2. ต้องมีการกำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่ให้เหมาะสมกับกิจกรรมการผลิต

3. สนับสนุนให้เกษตรกรมีความรู้ในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างยั่งยืนเช่น การปรับพื้นที่ที่มีความลาดชันให้เป็นลักษณะขั้นบันไดเพื่อชะลอการชะล้าง หรือการปลูกพืชที่มีระบบรากแข็งแรงตามแนวระดับเพื่อยึดหน้าดินและช่วยดักตะกอน ฯ

(2) การจัดการน้ำเพื่อการเกษตร เสนอให้

1. ศึกษาข้อมูลและพฤติกรรมการใช้น้ำในกิจกรรมการผลิตแต่ละรูปแบบอย่างละเอียด
2. ทำการสำรวจแหล่งน้ำทุกประเภทที่มีในพื้นที่
3. สนับสนุนให้เกษตรกรสร้างพื้นที่เก็บน้ำขนาดเล็กไว้ในพื้นที่ เพื่อรองรับน้ำฝนและน้ำจากแหล่งน้ำใกล้เคียง
4. สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีประหยัดน้ำที่เหมาะสม รมงค์ให้มีการใช้วัสดุคลุมดินเพื่อรักษาความชุ่มชื้นลดการระเหยจากแสงแดดและช่วยป้องกันการชะล้างในช่วงฤดูฝน

(3) การพัฒนาศักยภาพและกลไกการจัดการ เสนอให้

1. สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้สู่การลดละเลิกสารเคมีที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย
2. สนับสนุนให้มีพื้นที่รูปธรรมหรือฟาร์มต้นแบบเกษตรทางเลือกที่สอดคล้องกับนิเวศน์วัฒนธรรมอย่างน้อยชุมชนละ 3 แห่ง
3. สนับสนุนองค์กรเกษตรกรให้มีการรวมกลุ่มในการจัดการตลอดห่วงโซ่การผลิต

4.3.3 ข้อเสนอแนะทางในการจัดการระบบเศรษฐกิจชุมชน

(1) ด้านการยกระดับตลาดชุมชน เสนอให้

1. จัดทำฐานข้อมูลชนิดและปริมาณของสินค้าที่มีการค้าขายในตลาดชุมชนรวมถึงแหล่งที่มาให้ชัดเจน
2. วางแผนการผลิตร่วมกับชุมชนใกล้เคียงเพื่อลดการนำเข้าจากข้างนอก
3. อบต.และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องต้องให้การสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มและสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น เช่น การพัฒนาแหล่งน้ำหรือการจัดทำระบบน้ำเพื่อการเกษตร ฯ
4. ด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์ให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและเชื่อมโยงกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชนโดยเน้นการใช้วัสดุธรรมชาติและผลิตภัณฑ์จากท้องถิ่น

(2) การเพิ่มโอกาสในการค้ากับเพื่อนบ้านฝั่งเมียนมาร์ เสนอให้

1. ศึกษาข้อมูลการนำเข้าสินค้าอาหารว่า มีกี่ชนิดและปริมาณที่มีการนำเข้ามีปริมาณเท่าไรเพื่อนำมาสู่การวางแผนการผลิตให้เหมาะสม
2. ส่งเสริมให้มีการผลิตอาหารเพื่อส่งออกไปยังเพื่อนบ้านฝั่งเมียนมาร์แทนการปลูกข้าวโพดหรือถั่วแดงในพื้นที่ที่มีความเหมาะสม
3. ระบบการจัดการเรื่องตลาดต้องเชื่อมโยงกับตลาดชุมชนที่มีอยู่เดิม

4.3.4 ข้อเสนอแนะทางในการจัดการด้านระบบบริโภคและสุขภาพ

- (1) การสร้างความรู้และความตระหนักในการบริโภค เสนอให้หน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องความปลอดภัยทางอาหาร ต้องมีมาตรการในการสุ่มตรวจและคัดกรองผลิตภัณฑ์อาหารทุกชนิดที่มีการผลิตและใช้ในชุมชนรวมถึงการคัดกรองผู้ป่วยและการให้ความรู้ในการบริโภคแก่ชุมชน
- (2) การสร้างแรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เสนอให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการผลิตอาหารปลอดภัยในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนให้เกิดกลุ่มเครือข่ายที่เชื่อมโยงสู่ระดับตำบล

4.4 การทดสอบทดลองเพื่อค้นหาแนวทางที่เอื้อต่อการจัดการตนเองด้านระบบอาหารท้องถิ่น

กิจกรรมปฏิบัติการที่ได้ทำการทดลองในระยะที่ 2 ของโครงการฯ ทีมวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ร่วมกันวิเคราะห์และกำหนดรูปแบบกิจกรรมที่จะทำการทดลองไว้ 3 เรื่อง คือ 1. เรื่องการจัดการน้ำเพื่อการผลิตในฤดูแล้ง 2. การเรียนรู้เทคนิควิธีเพื่อการลดละเลิกสารเคมี 3. การปลูกพืชผักในระบบเกษตรอินทรีย์

ระยะเวลาในการดำเนินการระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนธันวาคม 2559 โดยมีรายละเอียดในการดำเนินการดังนี้

4.4.1. การจัดการน้ำเพื่อการผลิตในฤดูแล้ง

พื้นที่ทำการทดลองประกอบด้วย

บ้านแม่ละนา จำนวน 2 ราย คือ นายจำรูญ วงษ์จันทร์ และนายจอมจันทร์ นະນອງ บ้านจำโป้ จำนวน 2 ราย คือ นางนະกອ and นางนະລາ บ้านบ่อไคร้ จำนวน 1 ราย คือ นายเจริญ งามสุภา

ขั้นตอนในการดำเนินการ

(1) ทำการสำรวจแหล่งน้ำ

จากการร่วมกันลงพื้นที่ทำการสำรวจแหล่งน้ำที่จะนำมาใช้เพื่อทำการผลิตในฤดูแล้ง พบว่าแหล่งน้ำที่มีอยู่ตามธรรมชาติใกล้เคียงพื้นที่ของ นายจำรูญ นางนະกອ และนางนະລา บริเวณบ้านแม่ละนาและบ้านจำโป้ เป็นลักษณะของน้ำที่ซึมออกมาจากบริเวณลำห้วย แปลงของนายจำรูญจะมีน้ำตลอดฤดูฝนและจะแห้งประมาณเดือนมกราคม ส่วนแปลงของนางนະกອ และนางนະລา จะมีน้ำมากในฤดูฝนในฤดูหนาวและฤดูแล้งปริมาณจะลดลงแต่ไม่ถึงกับแห้ง โดยจะมีน้ำซึมออกมาจากตาน้ำในลำห้วยแล้วไหลมารวมกันเป็นบางจุดและจะยังคงสภาพอยู่เช่นนี้ตลอดทั้งปี

จากการทดลองนำท่อ PVC ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 16 mm. ไปต่อจากบริเวณที่น้ำไหลมารวมกันพบว่า จะมีน้ำไหลผ่านเข้ามาในท่อได้ตลอดเวลา โดยมีน้ำไหลผ่านประมาณครึ่งท่อวัดปริมาตรได้ 3 ลิตร/นาทิต (เท่ากับ 180 ลิตร/ ชั่วโมง หรือวันละ 4,320 ลิตร) ซึ่งเป็นปริมาณที่เพียงพอสำหรับการรวบรวมมาเก็บไว้และวางแผนในการใช้ อย่างเหมาะสม ส่วนการสำรวจที่หมู่บ้านบ่อไคร้ พบว่ามีลำห้วยเล็กๆ ที่มีน้ำไหลในช่วงฤดูฝนถึงประมาณปลายเดือนมกราคม และจะทิ้งช่วงประมาณ 5 เดือนคือ ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนมิถุนายนของทุกปี หากมีการนำน้ำมาเก็บกักไว้จะสามารถใช้น้ำเพื่อทำการผลิตได้ถึงประมาณเดือนกุมภาพันธ์

(2) การสร้างพื้นที่เก็บกักน้ำเพื่อสำรองไว้ใช้หลังฤดูฝน

สภาพพื้นที่เกษตรกรรมที่ใช้เป็นแปลงทดลองมีสภาพเป็นพื้นที่ลาดชันที่อยู่บริเวณไหล่เขา มีที่ราบเพียงเล็กน้อยและบางแปลงไม่มีที่ราบเลย การออกแบบพื้นที่เก็บน้ำจำเป็นต้องออกแบบให้เหมาะสมกับพื้นที่ และด้วยข้อจำกัดของพื้นที่ที่ไม่สามารถใช้เครื่องจักรหรือเครื่องทุ่นแรงได้ จึงต้องใช้แรงงานคนและประยุกต์ใช้วัสดุในพื้นที่ให้มากที่สุด

การออกแบบลักษณะของพื้นที่เก็บกักน้ำ ได้ทำการออกแบบเป็นบ่อดินที่ใช้แรงงานคนขุดและใช้ปูนซีเมนต์ประเภทโปรตแลนค์ผสมกับดินเหนียวขาวเพื่อป้องกันการซึม ขนาดของบ่อดินแต่ละลูกที่ทำการก่อสร้างจะใช้ข้อมูลในการออกแบบดังนี้

1. ปริมาณน้ำต้นทุน หากมีน้ำต้นทุนที่สามารถนำมาเติมในบ่อได้ตลอดทั้งปีก็ไม่ต้องสร้างบ่อขนาดใหญ่มาก ส่วนกรณีที่มีน้ำต้นทุนไหลไม่ตลอดทั้งปีก็ต้องสร้างบ่อขนาดใหญ่กว่าเพื่อให้สามารถเก็บน้ำไว้ให้ได้มากที่สุด

2. ดูจากกิจกรรมการใช้น้ำ ชนิดพืชที่เกษตรกรเพาะปลูกจะเป็นตัวกำหนดว่าจะต้องใช้น้ำมากน้อยเท่าไร ดังนั้นการออกแบบจึงต้องคำนึงถึงในส่วนนี้ด้วย เช่น หากเป็นการเก็บกักน้ำไว้ใช้กับไม้ผลหรือไม้ยืนต้นที่มีรากลึกจะใช้น้ำน้อยกว่าการปลูกพืชผักที่มีอายุสั้น กรณีการปลูกพืชผักกินใบที่ต้องรดน้ำแบบวันเว้นวันในการรดน้ำแต่ละครั้งใช้เวลาครั้งละ 1 ชั่วโมงในพื้นที่ 100 ตารางเมตร โดยใช้มินิสปริงเกอร์ เป็นอุปกรณ์ในการให้น้ำ จะต้องใช้น้ำประมาณ 4,500 ลิตร (4.5 ลูกบาศก์เมตร) แต่ถ้าเป็นพืชผักที่ขึ้นดินเช่น พริกหรือมะเขือการรดน้ำแต่ละครั้งจะใช้น้ำอยู่ที่ประมาณต้นละ 4-5 ลิตร โดยใช้อุปกรณ์ประหยัดน้ำแบบน้ำหยด และหากมีการใช้วัสดุคลุมดินเพื่อลดการระเหยในการรดแต่ละครั้งสามารถที่จะระยะห่างได้ 3-4 วัน หากคิดจากพื้นที่ 100 ตารางเมตร ปลูกพริกหรือมะเขือ 200 ต้นในการรดน้ำแต่ละครั้งจะใช้น้ำไม่เกิน 1,000 ลิตร

ดังนั้นหากเกษตรกรต้องการปลูกพืชผักกินใบที่ใช้น้ำมากต้องสร้างบ่อที่มีขนาดความจุมากกว่าปริมาณน้ำที่ใช้ในแต่ละครั้งไม่น้อยกว่า

สามเท่า (ต้องมีความจุไม่น้อยกว่า 15 ลูกบาศก์เมตร) เพราะจากปริมาณน้ำต้นทุนที่วัดการไหลได้ 3 ลิตร/นาที่ หรือวันละ 4,320 ลิตรนั้น ยังไม่ได้คิดความสูญเสียจากการรั่วซึมและการระเหย ถ้าประมาณการความสูญเสียในส่วนนี้ไว้ที่ร้อยละ 20 เท่ากับมีน้ำที่หายไปวันละ 864 ลิตร คงเหลือน้ำที่ใช้ได้จริงวันละ 3,456 ลิตร ถ้าบ่อมีความจุ 15 ลูกบาศก์เมตรต้องใช้เวลามากกว่า 4 วันในการเก็บกักให้เต็มบ่อ

ดังนั้นการออกแบบการใช้น้ำจึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะทำให้สามารถจัดการน้ำเพื่อการผลิตในช่วงฤดูแล้งได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ขั้นตอนในการก่อสร้างบ่อเก็บกักน้ำ หลังจากทำการสำรวจเพื่อหาพื้นที่ที่มีความเหมาะสมแล้ว โดยมีองค์ประกอบในการเลือกพื้นที่คือบริเวณที่จะทำการขุดเพื่อก่อสร้างเป็นบ่อจะต้องอยู่สูงกว่าพื้นที่ใช้

น้ำและสามารถรองรับน้ำจากแหล่งที่เป็นต้นน้ำได้ ความกว้างของบ่อได้ ลงมือขุดโดยใช้แรงงานคน เครื่องมือที่ใช้มีจอบเป็นหลัก ส่วนเครื่องมือในการขนย้ายดินแล้วแต่จะหาได้ในที่นั้น เช่น บั้งก็ กระบือหรือกระสอบก็ได้ ในการขุดบ่อเพื่อให้สามารถเก็บกักน้ำได้ 15 ลูกบาศก์เมตร ที่ระดับเก็บกัก 1.2 เมตร จะต้องขุดดินให้มีความลึก 1.5 เมตร มีความกว้างที่ก้นบ่อ 1.5 เมตร ปากบ่อ 3 เมตร ความยาวที่ก้นบ่อ 5 เมตร ปากบ่อ 6.5 เมตร

และมีความลาดชันไม่มากเกินไปเพื่อให้สามารถขยาย

หลังจากทำการขุดให้ได้ขนาดตามต้องการแล้วทำการบดอัดให้ดินที่ทำการถมขึ้นมาเป็นคันบ่อแน่นด้วยการรดน้ำและใช้วัสดุที่มีน้ำหนักเช่น ท่อนซุงกระแทกจนแน่ใจว่าจะไม่มีการทรุดตัว จากนั้นใช้จอบขุดดินบริเวณก้นบ่อโดยขุดเพียงบางๆ ให้สม่ำเสมอ (ขุดในที่นี้เป็นคำกริยา

การใช้จอบขุดคือ การวางจอบลงบนพื้นผิว ออกแรงกดและลากเข้าหาตัว จะทำให้ผิวดินบริเวณที่ถูกขุดร่อนออกมาเป็นแผ่นหรือเป็นชั้นเล็กไม่เหมือนการขุด ที่ดินจะถูกตัดออกมาเป็นก้อน) เพื่อให้ได้เนื้อดินประมาณ 2 ลูกบาศก์เมตร เติมน้ำลงไปแช่ไว้จนเนื้อดินอ่อนนุ่มใช้เท้าย่ำให้เนื้อดินแตกและเข้ากันเป็นเนื้อเดียวหมักทิ้งไว้ 1 คืน เนื้อดินจะมีความเหนียวเพิ่มขึ้นเพราะน้ำจะถูกดูดซึมลงไปดินก้นบ่อ นำปูนซีเมนต์ปอร์ตแลนด์และน้ำยาผสมปูนป้องกันการซึมผสมลงไปดินที่หมักไว้ย่ำให้ส่วนผสมเข้ากันเป็นเนื้อเดียว นำส่วนผสมที่เข้ากันดีแล้วฉาบให้ทั่วพื้นที่บ่อโดยให้ทำการฉาบที่ผนังก่อนและฉาบพื้นในขั้นตอนสุดท้าย บ่อขนาด 15 ลูกบาศก์เมตรจะใช้ปูนประมาณ 5 กระสอบ (แต่ก็อยู่ที่ลักษณะของดินด้วย หากเป็นดินเหนียว 5 กระสอบก็พอ แต่ถ้าเป็นดินทรายอาจต้องใช้มากกว่า)

หมายเหตุ

1. การใช้ปูนผสมลงไปจะทำให้พื้นผิวและผนังของบ่อทนต่อการกัดเซาะและลดการรั่วซึม
2. หลังจากขุดบ่อเสร็จก่อนทำการฉาบให้วางท่อเพื่อส่งน้ำและระบายน้ำไว้จุดต่ำสุดของพื้นที่บ่อด้วย
3. ต้นทุนที่ใช้ในการก่อสร้างบ่อเก็บน้ำขนาดความจุ 15 ลูกบาศก์เมตร ประกอบด้วย
 - ค่าแรงงานขุดดินขึ้นรูปบ่อ 19 คนๆ ละ 200 บาท รวมเป็นเงิน 3,800 บาท
 - ค่าแรงงานขุดดินฉาบ 2 คนๆ ละ 200 บาท รวมเป็นเงิน 400 บาท
 - ค่าแรงงานย้ายดินครั้งวัน 4 คนๆ ละ 100 บาท รวมเป็นเงิน 400 บาท
 - ค่าแรงงานฉาบดิน 4 คนๆ ละ 200 บาท รวมเป็นเงิน 800 บาท

- ปูนซีเมนต์ 5 กระสอบๆ ละ 150 บาท รวมเป็นเงิน 750 บาท
- น้ำยาผสมปูนกันซึม 1 แกลลอน 150 บาท รวมเป็นเงิน 150 บาท

รวมงบประมาณที่ใช้ 6,300 บาท

หมายเหตุ แรงงานคน 1 คน สามารถขุดดินได้ 1 ลูกบาศก์เมตรต่อการทำงานวันละ 6 ชั่วโมง ที่อัตราค่าจ้างแรงงานวันละ 200 บาท

ดังนั้นเมื่อคิดต้นทุนต่อการจัดการน้ำเพื่อใช้ในการผลิต (ในครั้งแรกของการลงทุน) เกษตรกรจะมีต้นทุนต่อการจัดการน้ำอยู่ที่ลิตรละประมาณ 0.42 บาท

4.4.2. การเรียนรู้เทคนิควิธีเพื่อการลดละเลิกสารเคมี

จากการศึกษาสถานการณ์ด้านการผลิตของชุมชนพบว่าข้อจำกัดเรื่องคุณภาพของดินและวัชพืชเป็นปัญหาใหญ่ที่ส่งผลกระทบต่อต้นทุนการผลิต นอกจากเกษตรกรจะขาดความรู้ในเทคนิควิธีหรือทางเลือกที่จะนำมาทดแทนแล้วตัวเกษตรกรเองยังไม่มีความมั่นใจ เพื่อให้เกษตรกรมีความรู้และเกิดความมั่นใจ ทีมวิจัยและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องจึงร่วมกันออกแบบการเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การจัดการตนเองในกระบวนการผลิต โดยเนื้อหาการเรียนรู้มุ่งเน้นให้เกษตรกรเข้าใจธรรมชาติในระบบนิเวศน์ เข้าใจกระบวนการหมุนเวียนธาตุอาหารในธรรมชาติและรู้วิธีทดแทนธาตุอาหารให้กับดินโดยใช้วัสดุที่หาได้ในท้องถิ่นและพึ่งตัวเองได้ ความรู้ที่เกษตรกรได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติประกอบด้วย

- (1) วิธีการเพาะเลี้ยงจุลินทรีย์ (เชื้อราขาว) เพื่อใช้เป็นหัวเชื้อในการทำปุ๋ยหมักช่วยในกระบวนการย่อยสลายอินทรีย์วัตถุ หรือใช้ในการทำปุ๋ยสด

เทคนิคการเก็บเชื้อราขาว

วัสดุ/อุปกรณ์ที่ใช้ สำหรับการเก็บเชื้อราขาว

1. กระบะไม้กว้าง 30 ซม. ยาว 30 ซม. ลึก 10 ซม.
2. ข้าวเจ้าหุงสุก 1 ลิตร (อย่าให้แฉะ)
3. กระดาษเนื้อหยาบ 1 แผ่นใหญ่
4. พลาสติกกันฝน 1 ผืน
5. สุ่มไก่อหรือฝาชี้ที่สามารถครอบกระบะไม้ได้

ขั้นตอนการทำ

นำข้าวที่หุงสุกมาคนเพื่อระบายความร้อน และทำให้เมล็ดข้าวไม่จับกันเป็นก้อน (ใช้ทัพพีพลาสติกห้ามให้มีสัมผัสข้าวเพราะอาจมีแบคทีเรียจากมือหรือจากสภาพแวดล้อมปนเปื้อนและจะทำให้ข้าวบูดเน่า) เทข้าวใส่ลงในกระบะไม้ที่ผ่านการ

ทำความสะอาดแล้ว ใช้กระดาษเนื้อหยาบปิดกระเบสองชั้นมัดด้วยเชือกฟางให้แน่น นำกระเบไปวางบริเวณกอไผ่ที่มีใบทับถมและเมื่อแหวกลงไปพบเชื้อราสีขาว ให้วางกระเบบริเวณที่มีเชื้อราสีขาวหนาแน่นที่สุด ใช้ใบไผ่คลุมทับกระเบครอบด้วยส้อมหรือฝาชี้เพื่อกันหนูหรือสัตว์อื่นเข้าไปกินข้าว คลุมด้วยพลาสติกเพื่อกันฝนในกรณีที่ทำการเก็บในหน้าฝน ประมาณ 4-7 วัน จะมีเชื้อราขึ้นเต็มผิวหน้าของข้าวลักษณะเป็นปุยสีขาวคล้ายสำลี ใช้น้ำตาลทรายแดง 1 กิโลกรัม เทลงไปแล้วใช้มือขยำให้เข้ากันจนละเอียดเหมือนโคลน นำมาใส่ขวดโหลที่มีฝาปิดจำนวน 4 ใบ โดยใส่เพียง 2/3 ของความจุ นำไปเก็บไว้ในที่ร่มและอุณหภูมิสม่ำเสมอ 4-5 วัน สามารถนำมาใช้ได้ ใช้ให้หมดทีละขวดแล้วค่อยเปิดใช้ขวดใหม่ ขนาดที่ใช้ 2 ช้อนแกงผสมกับน้ำ 10 ลิตร ใช้ราดกองปุ๋ยหมักช่วยให้การย่อยสลายเร็วขึ้น ใช้ผสมอาหารให้สัตว์กินไม่ต้องผสมน้ำ (หากเชื้อราเป็นสีอื่นเช่นเหลือง ส้ม ดำ หรือเขียว แสดงว่า เป็นเชื้อราที่ไม่ดี ซึ่งอาจเกิดจากในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งมีการติดเชื้อหรืออุปกรณ์ไม่ปลอดเชื้อ และหากเป็นเช่นนี้ก็ให้ทิ้งไปห้ามนำมาใช้)

(2) การเพาะเลี้ยงเชื้อราไตรโคเดอร์มา

เชื้อราไตรโคเดอร์มา เป็นเชื้อราชั้นสูงที่ดำรงชีวิตอยู่ในดิน อาศัยเศษซากพืช ซากสัตว์และอินทรีย์วัตถุเป็นแหล่งอาหาร เจริญได้รวดเร็วบนอาหารเลี้ยงเชื้อราหลายชนิด สร้างเส้นใยสีขาวและผลิตส่วนขยายพันธุ์ที่เรียกว่า “โคนิเดีย” หรือ “สปอร์” จำนวนมากรวมเป็นกลุ่มหนาแน่นจนเห็นเป็นสีเขียว เชื้อราไตรโคเดอร์มาเป็นศัตรู (ปฏิปักษ์) ต่อเชื้อราสาเหตุโรคพืชหลายชนิดโดยวิธีการเบียดเบียน หรือเป็นปรสิต และแข่งขันหรือแย่งใช้อาหารที่เชื้อโรคต้องการ นอกจากนี้เชื้อราไตรโคเดอร์มายังสามารถผลิตปฏิชีวนสาร และสารพิษ ตลอดจนน้ำย่อยหรือเอนไซม์สำหรับช่วยละลายผนังเส้นใยของเชื้อโรคพืช คุณสมบัติพิเศษของเชื้อราไตรโคเดอร์มาก็ือ สามารถช่วยละลายแร่ธาตุให้อยู่ในรูปที่เป็นประโยชน์ต่อพืช จึงช่วยส่งเสริมการเจริญเติบโตของพืชและชักนำให้ต้นพืชมีความต้านทานต่อเชื้อโรคพืชทั้งเชื้อราและแบคทีเรียสาเหตุโรค

วัสดุ/อุปกรณ์ที่ใช้ในการเพาะเลี้ยงเชื้อราไตรโคเดอร์มา

1. สปอร์หรือหัวเชื้อบริสุทธิ์
2. ข้าวโพดคด
3. ถังพลาสติก
หรือกล่อง
พลาสติกมีฝา
ปิดเจาะรู
เล็กๆที่ฝา
4. หม้อนึ่งหรือ
หม้อหุงข้าว
5. ทัพพี

ขั้นตอนการทำ

1. นำข้าวโพดมาทำความสะอาดโดยการล้างน้ำและแช่ไว้ประมาณ 2 ชั่วโมง เพื่อให้หุงหรือนึ่งได้ง่ายขึ้น จากนั้นนำข้าวโพดที่แช่น้ำ 2 ชั่วโมงมานึ่งในหม้อหนึ่งประมาณ 2 ชั่วโมง แต่ถ้าใช้วิธีหุงด้วยหม้อหุงข้าวไฟฟ้าให้ใส่น้ำพอท่วมข้าวโพดประมาณ 1 ข้อนิ้วมือของเรา หุงจนน้ำแห้งสนิทที่หม้อหุงข้าวจะเค็งขึ้น แต่ยังไม่ต้องถอดปลั๊กให้ระบบอุ่นทำงานต่อไปอีก 1 ชั่วโมงเพื่อให้เชื้อราหรือแบคทีเรียอื่นๆ ตาย

2. นำข้าวโพดที่ผ่านการนึ่งหรือหุงมาแล้วใส่ลงในถุงหรือกล่อง โดยใช้ทัพพีที่สะอาดตักอย่าให้สัมผัสกับมือเพราะอาจเกิดการปนเปื้อนได้

3. รอให้อุณหภูมิลดลง (เย็นลง) นำสปอร์หรือหัวเชื้อที่เตรียมไว้มาใส่เพียงเล็กน้อย เก็บไว้ในที่ร่มประมาณ 5-10 วันสามารถนำไปใช้ได้

(3) การผลิตปุ๋ยหมักจากมูลสัตว์

วัสดุ/อุปกรณ์

1. มูลวัวแห้ง 1 ส่วน
2. มูลค้างคาว 0.1 ส่วน
3. แกลบดิบ 1 ส่วน
4. แกลบดำ 1 ส่วน
5. รำละเอียด 0.5 ส่วน
6. น้ำตาลทรายแดง
7. ฟางข้าว กระสอบป่านหรือเสลดกันแดด เชื้อราขาว น้ำหมักต่างๆ จอบ คราด และบัวรดน้ำ

ขั้นตอนการทำ

เทมูลวัวมูลค้างคาวแกลบดิบแกลบดำเป็นชั้นคนเพื่อคลุกเคล้าให้เข้ากัน ระหว่างที่คนให้ราดด้วยน้ำที่ผสมเชื้อราขาว 2 ช้อนแกง และน้ำหมักต่างๆ อย่างละ 2 ช้อนแกง กับน้ำ 10 ลิตรและน้ำตาลทรายแดง 2 กำมือ ราดน้ำลงไปให้มีความชื้นพอเหมาะอย่าให้แฉะ เติมรำละเอียดลงไปและคลุกเคล้าให้เข้ากัน เกลี่ยกองให้เสมอนเป็นรูปแปลง

สีเหลืองผืนผ้าความสูงประมาณ 30 ซม. ใช้ฟางคลุมให้ทั่วแล้วคลุมทับด้วยกระสอบป่านหรือเสลดนอีกชั้นเพื่อรักษาความชื้น ประมาณวันที่ 2-3 จะเริ่มมีความร้อนเกิดขึ้นจากกระบวนการหมัก ให้ระบายความร้อนด้วยการกลับกองปุ๋ยทุกวันๆ ละ 1 ครั้ง จนกว่าจะหมดความร้อน ประมาณ 20 วัน นำไปใช้ได้เช่น ใช้รองก้นหลุม คลุกเคล้าในแปลงก่อนหว่านเมล็ด เป็นต้น

(4) การผลิตน้ำในโตรเจนจากมูลวัว

วัสดุ/ อุปกรณ์

1. มูลวัวสด 1 ส่วน (เก็บตอนเช้าตรู่)
2. กระถินสดทั้งใบและกิ่งหรือพืชตระกูลถั่วอื่นๆ 1 ส่วน
3. กระสอบปุ๋ย
4. ถังน้ำขนาด 120 -200 ลิตร 1 ใบ

ขั้นตอนการทำ

สับกระถินสดให้เป็นท่อนเล็กๆ ความยาวประมาณ 3-5 ซม. คลุกเคล้ากับมูลวัวสดบรรจุลงในกระสอบปุ๋ย ใช้ไม้ไผ่ปลายแหลมแทงรอบกระสอบให้เป็นรูเล็กๆ นำกระสอบใส่ในถังน้ำที่เตรียมไว้ใช้วัสดุที่มีน้ำหนักทับเพื่อให้กระสอบจมอยู่ก้นถัง เติมน้ำจนเต็มถังตั้งไว้กลางแจ้ง เพื่อให้แสงแดดส่องประมาณ 3-5 วัน น้ำในถังจะเปลี่ยนเป็นสีเขียวอมน้ำตาลสามารถนำไปใช้ได้

การใช้ประโยชน์

ใช้น้ำในโตรเจนที่ผ่านการหมัก 3-5 วัน 1 ส่วนเจือจางกับน้ำ 5-10 ส่วน รดที่ต้นหรือกิ่งก้านใบของพืชผักในเวลาเย็น (แดดอ่อนๆ) รดทุก 3 วันจะช่วยการสร้างยอดและใบได้ดีและทำให้ใบของพืชมีสีเขียวเข้มช่วยให้พืชสามารถสังเคราะห์แสงได้ดีขึ้น เหมาะสำหรับพืชผักกินใบทุกชนิด

(5) จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง

จุลินทรีย์สังเคราะห์แสง (PhotoSynthetic Bacteria ; PSB) พบกระจายทั่วไปในธรรมชาติ ตามแหล่งน้ำจืด น้ำเค็ม ทะเลสาบทั้งน้ำเค็มและน้ำจืด น้ำพุร้อน และน้ำทะเลบริเวณขั้วโลกเหนือ นอกจากนี้ยังพบตามแหล่งน้ำเสียบ่อบำบัดน้ำเสียและดิน จุลินทรีย์สังเคราะห์แสงสามารถใช้บำบัดน้ำเสียจากอาคารบ้านเรือน การเกษตร อุตสาหกรรมอาหาร อุตสาหกรรมทางเคมีและปิโตรเลียม เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีการนำมาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะการใช้เพื่อเพิ่มผลผลิตข้าว ซึ่งพบว่า สามารถเพิ่มผลผลิตข้าวได้มากถึงไร่ละ 20 – 30 เปอร์เซ็นต์ เนื่องจากดินในบริเวณรากข้าวในระยะข้าวตั้งท้องจะมีสถานะแบบไม่มีออกซิเจน ทำให้แบคทีเรียในกลุ่มแอนแอโรบิกแบคทีเรีย

(Anaerobic Bacteria) เจริญได้ดี สร้างก๊าซไฮโดรเจนซัลไฟด์ (H₂S) ซึ่งมีผลไปยับยั้งกระบวนการสร้างเมตาโบลิซึมของรากข้าว

แตเมื่อนำจุลินทรีย์สังเคราะห์แสงมาใส่ลงในดินในระยะเวลาดังกล่าว จุลินทรีย์สังเคราะห์แสงจะเปลี่ยนไฮโดรเจนซัลไฟด์ให้อยู่ในรูปสารประกอบ ซัลเฟอร์ในรูปซัลเฟตที่ไม่เป็นพิษต่อราก จึงมีผลให้รากของต้นข้าวเจริญงอกงามมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัดและลักษณะของต้น ข้าวก็มีความแข็งแรง

นอกจากนี้ เซลล์ของจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง ยังสามารถนำมาใช้เป็นแหล่งอาหารเสริมของสัตว์ได้เพราะเซลล์ของจุลินทรีย์ สังเคราะห์แสงจะประกอบด้วยโปรตีนสูงถึงร้อยละ 60-65 ซึ่งโปรตีนเหล่านี้ประกอบด้วยกรดอะมิโนที่จำเป็นครบถ้วน และยังมีวิตามินและแร่ธาตุ เช่น วิตามินบี 1 วิตามินบี 2 วิตามินบี 6 กรดฟอลิก วิตามินบี 12 วิตามินซี วิตามินดี วิตามินอี รังควัตถุสีแดง (carotenoid) และสารโคแฟกเตอร์ เช่น ยูบิควิโนน (Ubiquinone) โคเอนไซม์คิว (Coenzyme-Q)

ประโยชน์ของจุลินทรีย์สังเคราะห์แสง PSB

1. ช่วยย่อยสลายของเสียในแปลงนา โดยเฉพาะกลุ่มก๊าซไข่เน่า (ไฮโดรเจนซัลไฟด์) โดยที่จุลินทรีย์จะเข้าไปทำลายพันธะทางเคมี โดยการกำจัดก๊าซไฮโดรเจน ซึ่งเป็นพันธะทางเคมีหลักของก๊าซไข่เน่า (H₂S) โดยนำของเสียนั้นมาเป็นพลังงานใช้ในการเจริญเติบโตและแบ่งเซลล์ และระหว่างกระบวนการที่กล่าวมานั้นจุลินทรีย์ได้ขับของเสียออกมาให้อยู่ในรูปกลุ่มโมเสอร์โมน ที่มีรายละเอียดเบื้องต้น

2. ช่วยลดสภาวะโลกร้อนได้อย่างมาก โดยเข้าไปทำลายพันธะเคมีของกลุ่มก๊าซมีเทน (CH₄) โดยการย่อยสลายก๊าซไฮโดรเจน จึงทำให้โครงสร้างเสียไป เหลือแต่คาร์บอนซึ่งสามารถย่อยสลายได้โดยธรรมชาติ ซึ่งแปลงนาโดยทั่วไปย่อมมีกลุ่มก๊าซของเสียอยู่แล้ว

3. ช่วยกระตุ้นภูมิคุ้มกันโรคพืชได้ดี ทำให้เปลือกหรือลำต้นแข็งแรง ทนต่อการกัดกินของแมลง

4. ช่วยกระตุ้นเซลล์เจริญบริเวณปลายรากพืชให้ขยายตัวและแตกแขนงได้ดีทำให้มีรากฝอยที่หากินเก่งจำนวนมากจึงทำให้พืชสามารถเพิ่มผลผลิตได้ดีเนื่องจากการสะสมอาหารได้มาก

5. สามารถใช้แทนปุ๋ยยูเรีย หรือแอมโมเนียมซัลเฟตได้ โดยใช้หลักการย่อยสลายกลุ่มก๊าซของเสียให้เป็นธาตุอาหารหลักของพืชได้

6. เมื่อใช้เป็นประจำและต่อเนื่อง สามารถลดการใช้อาหารเสริม หรือปุ๋ยสูตรต่างๆ ลงได้ สูงสุด 50 % ทำให้ต้นทุนในการผลิตลดลง กำไรเพิ่มมากขึ้น

7. หากมีการนำจุลินทรีย์ไปใช้ผสมผสานร่วมกับน้ำหมักหรือปุ๋ยสูตรต่างๆ จะทำให้ผลผลิตยิ่งเพิ่ม และคุณภาพผลผลิตดีขึ้นตามด้วย

8. ช่วยในการบำบัดน้ำเสีย ได้ทั้งกับน้ำเสียที่อยู่ทั่วไปในท่อ รางน้ำ ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ หรือ กับน้ำเสียที่เหลือจากอุตสาหกรรมการผลิต การใช้งาน ด้านเกษตร (ข้อมูลจาก facebook Taweesak Panpoca)

วัสดุ/อุปกรณ์

1. ขวดน้ำชนิดใสขนาด 1.5 ลิตร
2. ไข่ไก่
3. น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ
4. เครื่องปั่น
5. น้ำปลาแท้ กะปิ หรือผงชูรส (อย่างใดอย่างหนึ่ง)

ขั้นตอนการทำ

นำน้ำจากแหล่งธรรมชาติบรรจุในขวดใสให้เหลือพื้นที่อากาศไว้ 1 ใน 5 ของความจุขวด วางไว้กลางแจ้งให้รับแสงเต็มที่ประมาณ 3-5 วันเพื่อให้สาหร่ายเจริญเติบโต นำไข่ทั้งเปลือกลงไปปั่นในเครื่องปั่นเติมน้ำปลา กะปิ หรือผงชูรส อย่างใดอย่างหนึ่งเพียงเล็กน้อย นำไข่พร้อมส่วนผสมที่ปั่นเรียบร้อยแล้วเติมน้ำที่วางรับแสงไว้ 3-5 วัน โดยเติมน้ำไปเพียงขวดละ 1 ซ่อนแกงเขย่าขวดให้เข้ากันแล้วนำไปวางไว้กลางแจ้งเหมือนเดิม เขย่าขวดทุกวันจะค่อยๆ เปลี่ยนสีจนอายุครบ 4 สัปดาห์ จะมีสีน้ำตาลอมชมพูหรือแดงสามารถนำไปใช้ได้

(6) การเพิ่มประสิทธิภาพในการเก็บมูลวัว

พื้นที่ดำเนินการ คอกวัวของพิบูลย์ศักดิ์ ผู้รับผิดชอบ พิบูลย์ศักดิ์และครอบครัว (กิจกรรมนี้ไม่ได้ใช้งบประมาณในโครงการ งบประมาณที่ใช้เป็นการลงทุนของครอบครัวเกษตรกรเอง งานวิจัยฯ เติบโตความรู้และเทคนิค)

ทั้งมูลและเถีของวัวมีในโคจรเอนที่ เป็นธาตุอาหารสำคัญสำหรับพืชแต่วิธีเก็บแบบเดิมๆ ที่เกษตรกรใช้อยู่คือ การเก็บมูลวัวที่แห้งแล้วเพียงอย่างเดียว จึงทำให้สูญเสียธาตุในโคจรเอนไปกับการระเหยในระหว่างรอให้แห้ง และเมื่อนำมาใช้กว่าจะย่อยสลายก็ยั้งต้องใช้เวลาานเพราะมูลวัว

ที่แห้งมักจะเป็นก้อนแข็ง ส่วนการเก็บจากในคอกก็พบปัญหามูลวัวและมีน้ำปนไม่สามารถเก็บรวบรวมได้ง่ายๆ โดยเฉพาะในฤดูฝนไม่สามารถหามูลวัวได้เลย แต่เกษตรกรก็ไม่ได้ทำการแก้ปัญหาหรืออาจไม่มองว่าเป็นปัญหา

แนวคิดในการทดลอง

1. เพื่อให้เกษตรกรสามารถเก็บมูลวัวได้ทุกฤดู
2. ได้มูลวัวที่มีประสิทธิภาพสูงกว่าการเก็บแบบเดิม
3. ช่วยจัดการระบบสุขาภิบาลในคอกวัวทั้งกลิ่นและแมลงวัน

การดำเนินการ

ทำการปรับปรุงคอกวัวเดิมที่มีอยู่ โดยทำการปรับระดับบริเวณพื้นคอกที่เคยเป็นหลุมเป็นบ่อมีน้ำขังให้มีระดับใกล้เคียงกัน นำอิฐมาก่อโดยรอบบริเวณคอกเพื่อป้องกันมูลวัวและแกลบไหลออกจากบริเวณคอก ก่ออิฐเสร็จใช้จุลินทรีย์จากเชื้อราขาวรดให้ทั่วใช้น้ำตาลทรายแดงและเกลือทะเลหว่านให้ทั่ว นำแกลบดิบที่แห้งมาเทลงในคอกให้ทั่วหนาประมาณ 15-20 ซม. การใช้แกลบรองในคอกวัวเพื่อให้แกลบทำหน้าที่ดูดซับเอาความชื้นและของเหลวที่เกิดจากการขับถ่ายของวัว ทำให้ลดการระเหยของไนโตรเจนที่เป็นการปลดปล่อยไนตรัสออกไซด์สู่ชั้นบรรยากาศลงไปด้วย

การเลี้ยงวัวโดยปกติเกษตรกรจะนำวัวไปเลี้ยงโดยการปล่อยให้วัวหาอาหารตามธรรมชาติกินในเวลากลางวัน และจะต้อนวัวกลับเข้ามานอนคอกในเวลากลางคืนจะมีวัวอยู่ในคอกเฉพาะกลางคืนเท่านั้น ช่วงที่วัวอยู่ในคอกก็จะขับถ่ายลงบนแกลบที่รองพื้นคอกเอาไว้ ตอนเช้าหลังจากวัวออกจากคอกไปหากินไถ่จะเข้าไปคู้เขี่ยเพื่อหาอาหารจะทำให้มูลวัวและแกลบคลุกเคล้าเข้ากัน เพื่อเป็นการชักจูงให้ไถ่เข้าไปคู้เขี่ยเราสามารถให้อาหารไถ่ในคอกวัวได้เช่น ข้าวโพด ปลายข้าวหรือข้าวเปลือก เมื่อเราหว่านอาหารลงไปไถ่จะพากันไปคู้เขี่ยเป็นการเป็นการประหยัดแรงงานได้อีกทาง ให้สังเกตความชื้นหากมากไปก็ให้เติมแกลบดิบ เติมจุลินทรีย์ทุก 3-5 วัน เพื่อช่วยในกระบวนการย่อยสลาย ให้ใช้คราดหรือเสียมขุดลงไปให้ถึงพื้นเดิมเพื่อดูว่า แกลบและมูลวัวมีสัดส่วนที่เท่ากันหรือยัง หากมีมูลวัวมากเกินไปจะแฉะหรือแกลบมากไปจะแห้ง หลังจากมูลวัวและแกลบคลุกเคล้ากันในส่วนที่พอเหมาะแล้ว ให้ตักออกมาหมักต่ออีก 15 วัน เพื่อให้กระบวนการย่อยสลายสมบูรณ์ การหมักให้เพิ่มรำละเอียด น้ำตาลทรายแดงและจุลินทรีย์ลงไปด้วย

การเก็บมูลวัวด้วยวิธีนี้จะสามารถแก้ปัญหาเรื่องวัชพืชและโรหมัดได้เป็นอย่างดี เพราะจะเกิดกระบวนการหมักตั้งแต่ในคอก ความร้อนจากการหมักจะทำให้เมล็ดวัชพืชและไข่ของโรหมัดสุกและฟ่อ

ไม่สามารถฟักหรือออกได้ อีกทั้งความร้อนที่เกิดขึ้นจากการหมักยังช่วยเพิ่มความอบอุ่นให้กับวัวในช่วงกลางคืนของฤดูหนาวเหมาะกับลูกวัวที่ยังไม่แข็งแรง และกลับช่วยดูดซับความชื้นทำให้คอกแห้งในฤดูฝน วัวสามารถนอนกับพื้นได้ เพราะถ้าพื้นเปียกและวัวจะยืนหลับทำให้วัวได้พักผ่อนไม่เพียงพอแต่กลับสามารถแก้ปัญหาดังกล่าวได้ทำให้วัวมีสุขภาพดีในทุกฤดูกาล อีกทั้งยังได้มูลวัวที่อุดมไปด้วยธาตุอาหารที่จำเป็นสำหรับพืช และด้วยวิธีการนี้ทำให้เกษตรกรมีมูลวัวใช้ในทุกฤดู

4.4.3 การปลูกพืชผักในระบบเกษตรอินทรีย์

หลังจากที่มวิจัยและเกษตรกรในชุมชนวิจัยได้เรียนรู้เทคนิคต่างๆ เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการนำความรู้ไปใช้ การทำแปลงทดลองเพื่อสาธิตเป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ทีมวิจัยให้ความสำคัญและร่วมกันเรียนรู้ พื้นที่ที่ถูกกำหนดให้ใช้เป็นแปลงทดลองทั้ง 4 ชุมชนประกอบด้วย บ้านแม่ละนาทดลองในแปลง

ของนายจอมจันทร์ บ้านจำโป้แปลงของนางนงกอและนางนงลอ บ้านบ่อไคร้แปลงของครอบครัวนายเจริญ และบ้านปางคามคือ แปลงของนายอินสม ในช่วงระยะเวลาโครงการสามารถทำการทดลองได้เพียง 1 แปลงคือ แปลงของนายจอมจันทร์ โดยเกษตรกรที่ยังไม่สามารถดำเนินการได้ทันมาเรียนรู้ในแปลงของนายจอมจันทร์เพื่อที่จะได้นำความรู้ประสบการณ์กลับไปใช้ในแปลงของตน กิจกรรมที่ทำในแปลงทดลองประกอบด้วย

(1) การเตรียมแปลงโดยใช้ปุ๋ยหมักละจลินทรีย์ที่ผลิตเอง

ขั้นตอนการเตรียมแปลง ก่อนพรวนดินเปิดน้ำรดแปลงให้ชุ่ม เพื่อกระตุ้นให้เมล็ดวัชพืชงอกประมาณ 15 วัน วัชพืชต่างๆ งอกเป็นต้นอ่อนทำการไถพรวนตากดินไว้ 5 วัน เพื่อให้ต้นอ่อนของวัชพืชแห้งตาย ทำการไถพรวนอีกรอบเพื่อให้ก้อนดินแตก ใช้คราดและจอบพรวนดินซ้ำและเก็บเศษวัชพืชนำไปฝังกลบ กำหนดแนวเพื่อขึ้นรูปแปลงแล้วขุดให้เป็นร่องตามแนวยาวของแปลง ใส่ปุ๋ยหมักมูลสัตว์ลงในร่อง (แปลงกว้าง 1.2 เมตร ยาว 10 เมตรใช้ปุ๋ยหมักจำนวน 3 กระสอบ) ใช้เชือกไตรโคเตอร์มาและ

จุลินทรีย์สังเคราะห์แสงผสมน้ำรดให้ทั่วก่อนทำการกลบแปลง ถ้าเป็นแปลงที่จะใช้หว่านเมล็ดพันธุ์หรือเป็นแปลงที่จะใช้ปลูกผักกาด คะน้า ผักบุ้ง ผักชี ฯ ให้ทำแปลงเตี้ยเกลี่ยหลังแปลงให้กว้างเพื่อให้มีพื้นที่ปลูกมากที่สุด แต่ในกรณีที่ปลูกพริก มะเขือหรือพืชที่ต้องขึ้นค้างเช่น ถั่วฝักยาวหรือแตงร้าน ให้ขึ้นแปลงสูงโดยให้ฐานแปลงกว้างประมาณ 50-60 ซม. เพื่อให้ง่ายต่อการคลุมแปลงและการวางระบบน้ำหยด ในแปลงสูงจะใช้การให้น้ำแบบน้ำหยดโดยใช้เทปน้ำหยดเป็นอุปกรณ์ในการให้น้ำ เทปน้ำหยดจะวางไว้ใต้พลาสติกคลุมแปลง หลังจากขึ้นแปลงเสร็จเรียบร้อยแล้ว นำเทปน้ำหยดวางบนหลังแปลงตั้งให้เป็น

เส้นตรงตามแนวบนหลังแปลง ขนาดของเทปน้ำหยดที่นำมาใช้มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 16 มม. และรูน้ำหยดมีระยะห่าง 10 ซม.คลุมพลาสติกสีดำเพื่อป้องกันวัชพืชและรักษาความชื้นในดินลดการระเหยของน้ำ หลังจากคลุมแปลงเสร็จเปิดวาล์วน้ำเพื่อให้ดินมีความชื้นพอเหมาะก่อนทำการปลูก โดยการเจาะพลาสติกพอให้หยอดต้นกล้าหรือเมล็ดลงไปได้

(2) ทดลองปลูกพืชผักในระบบเกษตรอินทรีย์

พืชผักที่ทำการทดลองจำนวน ชนิด ประกอบด้วย

1. ผักกาดกวางตุ้ง จำนวน 3 แปลง พื้นที่ 36 ตารางเมตร
2. คื่นช่าย จำนวน 2 แปลง พื้นที่ 30 ตารางเมตร
3. สลัดครอต จำนวน 2 แปลง พื้นที่ 20 ตารางเมตร
4. สลัดเขียว จำนวน 1 แปลง พื้นที่ 20 ตารางเมตร
5. แดงร้าน สุกีนี พริกขี้หนู มะเขือเปราะ กระเจียวเขียว รวมพื้นที่ 30 ตารางเมตร

ผลการทดลอง

(2.1) การทดลองปลูกผักกาดกวางตุ้ง

ทำการหว่านเมล็ดในแปลงเพาะกล้าวันที่ 23 ตุลาคม 2559 เริ่มสังเกตเห็นการงอกของเมล็ด ในวันที่ 28 เมล็ดที่หว่านลงไปใช้เวลาในการงอก 5 วัน ย้ายต้นกล้าลงแปลงปลูกในวันที่ 17 พฤศจิกายน (ต้นกล้าอายุ 20 วันหลังงอก) จำนวน ต้นกล้าที่ทำการปลูกในพื้นที่ 36 ตารางเมตร รวม 550 ต้น การให้น้ำในแปลงใช้มินิสปริงเกอร์ที่มี อัตราการจ่ายน้ำอยู่ที่ประมาณ 135 ลิตร/ ตัว/ ชั่วโมง ในพื้นที่แปลงทดลอง 36 ตารางเมตรใช้มินิสปริงเกอร์ จำนวน 10-12 ตัว การให้น้ำแต่ละครั้งใช้เวลา 15-20 นาที คิดเป็นปริมาณน้ำที่ใช้ครั้งละ 337.5-540 ลิตรหรือประมาณ 10-15 ลิตร/ ตารางเมตร/ ครั้ง การบำรุงรักษานอกจากปุ๋ยหมักที่ใส่ในขั้นตอนการเตรียมแปลงแล้วหลังย้ายต้นกล้าลงแปลงปลูกทำ

การให้ปุ๋ยทางใบโดยใช้น้ำหมักในโตรเจนจากมูลวัวและใบกระถินอีก 2

ครั้ง ครั้งแรกเมื่อผักมีอายุ

15 วัน หลังปลูก(2

ธันวาคม) ครั้งที่ 2 หลังทำ

การเก็บเกี่ยวโดยการตัดทิ้ง

ต่อไว้ 2 ข้อเพื่อให้แตกแขนง

การให้น้ำหมักในโตรเจนใน

ครั้งที่ 2 จะช่วยทำให้แขนงที่

แตกออกมาใหม่มีความสมบูรณ์ ระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวของผักกาดกวางตุ้งที่ทำการปลูกในแปลงทดลองมีอายุระหว่าง 23-27 วัน นับจากการเก็บเกี่ยวต้นแรกถึงต้นสุดท้าย หลังเก็บเกี่ยวแล้วประมาณ 3-5 วัน จะเริ่มแตกแขนง ซึ่งแขนงที่แตกออกมาจะใช้เวลาเพียง 10-12 วัน ก็สามารถเก็บเกี่ยวได้ ผลผลิตที่

สามารถเก็บเกี่ยวได้จากแปลงทดลองรวม 30 กิโลกรัม ขายได้กิโลกรัมละ 30 บาท รวมเป็นเงินที่ได้จาก
การขายผลผลิต 900 บาท โดยแยกเป็น ผลผลิตในรุ่นแรก 17 กิโลกรัม แขนง 13 กิโลกรัม รวม 30 กิโลกรัม

ต้นทุนการผลิต

1. ค่าเมล็ดพันธุ์ 1 ซองๆ ละ 15 บาท
2. ค่าแรงงาน 15 ชั่วโมงๆ ละ 25 บาท รวม 375 บาท (การคิดค่าแรงงานคำนวณจากการ
ทำงานสะสมตั้งแต่ขั้นตอนการเตรียมแปลง เพาะเมล็ด ปลูกและดูแลถึงเก็บเกี่ยวในพื้นที่
36 ตารางเมตรใช้เวลาทำงานสะสมประมาณ 15 ชั่วโมง X อัตราค่าจ้างแรงงาน 200 บาท/
วัน/การทำงาน 8 ชั่วโมง/ วัน)
3. ปุ๋ยหมัก 9 กระสอบๆ 30 บาท รวม 270 บาท
4. น้ำหมักในโตรเจน 10 ลิตร X 2 ครั้ง X 1 บาท รวม 20 บาท
5. ให้น้ำ 15 ครั้งๆ ละ 337.5-540 ลิตร รวม 5,062.5-8,100 ลิตร

รวมต้นทุนการผลิต 680 บาท

(2.2) การทดลองปลูกคะน้าฮ่องกง

ทำการหว่านเมล็ดในแปลงเพาะกล้าวันที่ 23
ตุลาคม 2559 เริ่มสังเกตเห็นการงอกของเมล็ดในวันที่
28 เมล็ดที่หว่านลงไปใช้เวลาในการงอก 5 วัน ย้าย
ต้นกล้าลงแปลงปลูกในวันที่ 17 พฤศจิกายน (ต้นกล้า
อายุ 20 วันหลังงอก) จำนวนต้นกล้าที่ทำการปลูกใน

พื้นที่ 30 ตารางเมตรรวม 500 ต้น การให้น้ำในแปลงใช้
มินิสปริงเกอร์ ที่มีอัตราการจ่ายน้ำอยู่ที่ประมาณ 135
ลิตร/ ตัว/ ชั่วโมง ในพื้นที่แปลงทดลอง 30 ตารางเมตร
ใช้มินิสปริงเกอร์จำนวน 10 ตัว การให้น้ำแต่ละครั้งใช้

เวลา 15-20 นาที คิดเป็นปริมาณน้ำที่ใช้ครั้งละ 337.5-405 ลิตรหรือประมาณ 10-13.5 ลิตร/ ตารางเมตร/
ครั้ง การบำรุงรักษานอกจากปุ๋ยหมักที่ใส่ในขั้นตอนการเตรียมแปลงแล้วหลังย้ายต้นกล้าลงแปลงปลูกทำ

การให้ปุ๋ยทางใบโดยใช้น้ำหมักในโตรเจนจากมูลวัวและใบกระถินอีก 4 ครั้ง ครั้งแรกเมื่อผักมีอายุ 15 วันหลังปลูก (2 ธันวาคม) และให้ซ้ำทุก 5 วัน จนเก็บเกี่ยว ผักคะน้าที่ปลูกในแปลงทดลองมีอายุเก็บเกี่ยวหลังย้ายกล้าลงปลูกในแปลงประมาณ 38-40 วัน ผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้จากแปลงทดลองรวม 32 กิโลกรัม ขายกิโลกรัมละ 30 บาท รวมเป็นเงินที่ได้จากการขายผลผลิต 960 บาท

ต้นทุนการผลิต

1. ค่าเมล็ดพันธุ์ 1 ซอง 25 บาท
 2. ค่าแรงงานสะสม 20 ชั่วโมง ละ 25 บาท รวมเป็นเงิน 500 บาท
 3. ค่าปุ๋ยหมัก 9 กระสอบ ละ 30 บาท รวมเป็นเงิน 270 บาท
 4. น้ำหมักในโตรเจน 40 ลิตร X 1 บาท รวมเป็นเงิน 40 บาท
 5. ให้น้ำ 20 ครั้งๆ ละ 337.5-405 ลิตร รวม 6,750-8,100 ลิตร
- รวมต้นทุนการผลิต 835 บาท

(2.3) การทดลองปลูกสลัดครอตและสลัดเขียว

ทำการหว่านเมล็ดในแปลงเพาะกล้าวันที่ 25 ตุลาคม 2559 เริ่มสังเกตเห็นการงอกของเมล็ดในวันที่ 1 พฤศจิกายน เมล็ดที่หว่านลงไปใช้เวลาในการงอก 7 วัน ย้ายต้นกล้าลงแปลงปลูกในวันที่ 27 พฤศจิกายน (ต้นกล้าอายุ 20 วันหลังงอก) จำนวนต้นกล้าที่ทำการปลูกในพื้นที่แปลงละ 20 ตารางเมตร จำนวน 2 แปลง แยกเป็นสลัดครอต 1 แปลง และสลัดเขียว 1 แปลง ใช้ต้นกล้าแปลงละ 300 ต้น การให้น้ำในแปลงใช้มินิสปริงเกอร์ ที่มีอัตราการจ่ายน้ำอยู่ที่ประมาณ 135 ลิตร/ตัว/ ชั่วโมง ในพื้นที่แปลงทดลองทั้ง 2 แปลงพื้นที่รวม 40 ตารางเมตร ใช้มินิสปริงเกอร์จำนวน 12 ตัว การให้น้ำแต่ละครั้งใช้เวลา 15-20 นาที คิดเป็นปริมาณน้ำที่ใช้ครั้งละ

405-540 ลิตร หรือประมาณ 10-13.5 ลิตร/ ตารางเมตร/ ครั้ง การบำรุงรักษานอกจากปุ๋ยหมักที่ใส่ในขั้นตอนการเตรียมแปลงแล้วหลังย้ายต้นกล้าลงแปลงปลูกทำการให้ปุ๋ยทางใบโดยใช้น้ำหมักในโตรเจนจากมูลวัวและใบกระถินอีก 5-6 ครั้ง ครั้งแรกเมื่อผักมีอายุ 15 วันหลังปลูก และให้ซ้ำทุกๆ 5 วันจนเก็บ

เกี่ยว สลัดทั้ง 2 ชนิดที่ปลูกในแปลงทดลองมีอายุเก็บเกี่ยวหลังย้ายกล้าลงปลูกในแปลงประมาณ 40-45 วัน ผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้จากแปลงทดลอง สลัดครอต 20 กิโลกรัม ขายกิโลกรัมละ 40 บาท รวมเป็นเงิน 800 บาท สลัดเขียว 15 กิโลกรัม ขายกิโลกรัมละ 40 บาท รวมเป็นเงิน 600 บาท

ต้นทุนการผลิต

1. เมล็ดพันธุ์ 2 ซองๆ ละ 25 บาท รวม 50 บาท
2. ค่าแรงงานสะสม 25 ชั่วโมงๆ ละ 25 บาท รวม 625 บาท
3. ค่าปุ๋ยหมัก 6 กระสอบๆ ละ 30 บาท รวม 180 บาท
4. น้ำหมักในไตรเจน 50 ลิตรๆ ละ 1 บาท รวม 50 บาท
5. ให้น้ำ 23 ครั้งๆ ละ 405-540 ลิตร รวม 9,315-12,420 ลิตร

รวมต้นทุนการผลิต 905 บาท

(2.4) พืชผักอื่นๆ อาทิ แตงร้าน สุกินี พริกชี้หนู มะเขือเปราะ กระเจี๊ยบเขียว

รวมพื้นที่ 30 ตารางเมตร การทดลองปลูกพืชผักดังกล่าวในเบื่องต้น ทีมวิจัยและเกษตรกรเจ้าของฟาร์มต้องการทดลองเพื่อให้เกิดความมั่นใจว่าปุ๋ยหมักและจุลินทรีย์รวมถึงน้ำหมักสามารถใช้ได้จริงกับพืชเช่น

การทดลองปลูก
สุกินี แตงร้าน พริก
และมะเขือเปราะ
เพื่อทดสอบ
ประสิทธิภาพของ
ไตรโคเดอร์มาว่า
จะสามารถยับยั้ง
เชื้อราที่เป็น
สาเหตุของโรค

เน่าในพืชตระกูลพริกและฟักได้หรือไม่ และเพื่อทดลองการใช้พลาสติกคลุมแปลงป้องกันวัชพืช ในขั้นตอนการเตรียมแปลงจะใช้ไตรโคเดอร์มามากกว่าพืชในตระกูลผักกาดโดยใช้เชื้อสดที่ทำการเพาะเลี้ยงในข้าวโพดผสมกับปุ๋ยหมักก่อนนำไปลงในแปลง และใช้เชื้อสดละลายในน้ำใส่บัวรดที่แปลงก่อนคลุมพลาสติก เพื่อให้มีจำนวนเชื้อไตรโคเดอร์มาอยู่ในดินมากพอที่จะต่อสู้กับเชื้อราที่เป็นสาเหตุของโรคเน่า ซึ่งผลของการทดลองยังไม่สามารถยืนยันได้ว่า เชื้อไตรโคเดอร์มาสดที่ทำการเพาะเลี้ยงเองมีประสิทธิภาพมากนักเพียงใด แต่สำหรับแตงร้านและสุกินีซึ่งมีอายุสั้นสามารถเจริญเติบโตและให้ผลผลิตได้โดยไม่ถูกรบกวนจากเชื้อราที่ทำให้เกิดโรคเน่า ส่วนพริกและมะเขือจะต้องดูว่าในระยะยาวจะสามารถอยู่รอดได้หรือไม่

ภาพถ่ายแปลงทดลองในพื้นที่

บทที่ 5

สรุปผลการดำเนินงานและข้อเสนอแนะ

5.1 สรุปผลการดำเนินงาน

5.1.1 ศักยภาพในการจัดการระบบอาหารของชุมชน

(1) ระบบทรัพยากร

1. มีสถานที่สำคัญเหมาะกับการท่องเที่ยว เช่น มีถ้ำสวยงามจำนวน 9 แห่ง มีจุดชมวิวจำนวน 2 แห่ง มีเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติจำนวน 8 เส้นทาง มีสภาพเป็นเทือกเขาสูงทำให้มีอากาศหนาวเย็นในช่วงฤดูหนาวและอากาศเย็นสบายในช่วงฤดูแล้ง
2. มีผลผลิตจากธรรมชาติที่เป็นแหล่งอาหารและสร้างรายได้ให้กับคนในท้องถิ่น โดยเฉพาะหน่อไม้หกหรือไผ่หกที่มีอยู่ไม่กี่ปiece ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน
3. มีการทำงานด้านการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนในลักษณะของเครือข่ายในทุกระดับ
4. ชุมชนมีกฎกติกาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ
5. มีปราชญ์/ผู้รู้และมีพิธีกรรมที่สืบทอดมาตั้งแต่อดีต

(2) ระบบการผลิต

1. ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ในเขตตำบลปางมะผ้าที่เป็นพื้นที่สูง มีอากาศแบบเมืองหนาว ทำให้สามารถทำการเพาะปลูกพืชเมืองหนาวหลายชนิดได้ และด้วยลักษณะดังกล่าวทำให้ตำบลปางมะผ้าเป็นแหล่งผลิตกาแฟพันธุ์อาราบิก้าที่มีคุณภาพเป็นที่ต้องการของตลาด
2. มีชุมชนและฟาร์มตัวอย่างการผลิตพืชทางเลือกหลายแห่งในพื้นที่ เช่น ชุมชนต้นแบบการผลิตไม้ผลเมืองหนาวแบบผสมผสานที่บ้านผาเจริญ การทำไร่ชาและกาแฟร่วมในพื้นที่ป่าชุมชนที่บ้านปางคามน้อย บ้านไม้ลั่นและบ้านปางคาม
3. มีการเลี้ยงสัตว์ในระบบเกษตรเพื่อเป็นแหล่งอินทรีย์วัตถุ ในการเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้กับผืนนาที่บ้านแม่ละนา และการเลี้ยงสัตว์ยังเป็นหลักประกันที่มั่นคงของระบบเศรษฐกิจในครัวเรือน
4. ต้นแบบของชุมชนที่จัดการระบบการเลี้ยงสุกรแบบคอกรวม ที่บ้านบ่อไคร้และบ้านจำโป๊ะ
5. การพึ่งตนเองด้านอาหารสัตว์ เช่น การปลูกข้าวโพดพันธุ์พื้นเมืองไว้เลี้ยงสัตว์ การนำเอาวัตถุดิบที่หาได้ในท้องถิ่นมาเป็นส่วนผสมในอาหารสุกรและไก่
6. พื้นที่นาของบ้านแม่ละนามีสักยภาพในการผลิตสูงกว่าค่าเฉลี่ยของจังหวัด คือสามารถผลิตข้าวได้ถึง 80 ถึงต่อไร่ ในขณะที่ค่าเฉลี่ยข้าวนาของจังหวัดอยู่ที่ 42 ถึงต่อไร่

(3) ระบบเศรษฐกิจชุมชน

1. ตำบลปางมะผ้ามีจุดเชื่อมต่อชายแดน 2 จุด คือ บ้านไม้ลัน เชื่อมต่อกับเขตว่า บ้านน้ำกัก และบ้านปางคาม เชื่อมต่อกับเขตของไทยใหญ่บนดอยไต่แดง มีเส้นทางเข้าออกเพียงเส้นทางเดียวคือ ทางหลวงชนบทหมายเลข 1226 ซึ่งเป็นเส้นทางหลักของตำบลปางมะผ้า
2. ผู้ประกอบการในพื้นที่สามารถเข้าไปทำธุรกิจได้ง่ายเพราะมีความสัมพันธ์ในระบบเครือญาติ
3. มีตลาดชุมชน 2 แห่ง ได้แก่ตลาดนัดริมทางบ้านบ่อไคร้และบ้านลูกข้าวหลาม (มีทุกวัน) และตลาดนัดชายแดนที่เปิดใหม่บริเวณชายแดนบ้านไม้ลัน (มีทุกวันอาทิตย์)
4. มีคนในท้องถิ่นเป็นพ่อค้าคนกลางรวบรวมผลผลิต เช่น กาแฟ ถั่วแดง ถั่วดำ และพืชผักผลไม้ จากชุมชนไปขายต่อหรือส่งต่อให้ผู้บริโภคและผู้ค้าในเมืองและต่างจังหวัด
5. มีต้นแบบหมู่บ้านที่จัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนร่วมกับเครือข่ายการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนระดับประเทศ ได้แก่บ้านแม่ละนา (ไทใหญ่) และบ้านจาโบ (มูเซอคำ)

(4) ระบบการบริโภคและสุขภาพ

1. หลายชุมชนสามารถผลิตอาหารโดยเฉพาะข้าวได้เพียงพอต่อการบริโภค และผลิตพืชผักหรือปศุสัตว์ทดแทนการซื้อได้ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 20 ของปริมาณอาหารที่ใช้ในครัวเรือน
2. ชุมชนยังมีวัฒนธรรมการแบ่งปันอาหารและช่วยเหลือดูแลผู้ด้อยโอกาส
3. ชุมชนสามารถเข้าถึงอาหารจากฐานทรัพยากรได้อย่างเท่าเทียมและเป็นธรรม โดยสามารถพึ่งพาอาหารจากฐานทรัพยากรทดแทนการซื้อได้ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 15 ของปริมาณอาหารที่ใช้ในครัวเรือน
4. ชุมชนมีวัฒนธรรมทางอาหารที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะ และมีองค์ความรู้ในการแปรรูปและถนอมอาหาร

5.1.2 ข้อจำกัดในการจัดการระบบอาหารของชุมชน

(1) ระบบทรัพยากร

1. พื้นที่ส่วนใหญ่ของชุมชนยังไม่มีเอกสารสิทธิ และยังไม่ได้สิทธิในการจัดการโดยชุมชน
2. ด้วยลักษณะของพื้นที่ที่มีความลาดชันทำให้เกิดการชะล้างในช่วงฤดูฝน
3. การขยายตัวของพื้นที่เกษตรทำให้พื้นที่ป่าและพื้นที่อาหารลดลง
4. ลำน้ำและแหล่งน้ำหลายแห่งแห้งในฤดูแล้ง และหลายแห่งมีตะกอนหินปูนไม่สามารถใช้เพื่อการบริโภคได้

(2) ระบบการผลิต

1. การขยายตัวของพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวโพดฯ ทำให้สูญเสียพื้นที่เลี้ยงสัตว์ และทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มเกษตรกรที่เลี้ยงสัตว์กับเกษตรกรผู้ปลูกข้าวโพดฯ
2. มีการใช้สารเคมีในพื้นที่พืชเศรษฐกิจก่อให้เกิดการปนเปื้อนในธรรมชาติ อาจส่งผลกระทบต่อแหล่งอาหารจากธรรมชาติและพื้นที่ผลิตอาหารของชุมชน
3. เกษตรกรมีต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้นและมีหนี้สิน ในขณะที่ผลผลิตและราคาไม่มีความแน่นอน
4. การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกระทบต่อการผลิตอาหารของชุมชน เช่น กรณีผลกระทบที่เกิดขึ้นกับข้าวไร่ของเกษตรกรที่บ้านบ่อไคร้
5. เกษตรกรขาดแคลนน้ำเพื่อการเกษตรในฤดูแล้ง ส่งผลให้โอกาสและทางเลือกในการผลิตของเกษตรกรลดลง
6. เกษตรกรขาดความรู้และความมั่นใจในเทคนิคทางเลือกเพื่อนำไปสู่การ ลด ละ เลิก สารเคมี

(3) ระบบเศรษฐกิจชุมชน

1. ผลผลิตบางอย่างที่เกษตรกรผลิตได้ยังไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด เช่น ผลผลิตกาแฟที่ตลาดต้องการประมาณ 100 ตัน แต่สามารถผลิตได้เพียง 50 ตัน หรือผลผลิตพืชไร่ที่เป็นพันธุ์พื้นบ้านในตลาดบ่อไคร้ยังต้องนำเข้าจากที่อื่นมากกว่าการผลิตเองในชุมชน
2. การคมนาคมเชื่อมต่อระหว่างชุมชนกับเส้นทางหลักยังไม่สะดวก ส่วนใหญ่ไม่สามารถใช้งานได้ในฤดูฝนทำให้เกิดความยากลำบากในการขนส่งผลผลิตทางการเกษตร
3. กลุ่มผู้ค้าบนดอยไตแลงเข้าออกผ่านหมู่บ้านทุกวัน เพื่อซื้อเสบียงอาหารและข้าวของเครื่องใช้ในตลาดที่ตัวอำเภอ แต่ชุมชนไม่ได้ประโยชน์จากกรณีนี้โดยทำอย่างไรจะให้ชุมชนได้ประโยชน์บ้าง

(4) ระบบบริโภคและสุขภาพ

1. การขยายตัวของพื้นที่พืชเศรษฐกิจส่งผลกระทบต่อพื้นที่ผลิตอาหารของชุมชน เช่น ชุมชนบ้านแม่ละนาต้องสูญเสียพื้นที่เลี้ยงสัตว์ และทำให้เกิดความขัดแย้งเกษตรกรหลายรายเลิกอาชีพเลี้ยงสัตว์ เพราะต้องจ่ายเงินชดเชยค่าเสียหายในกรณีสัตว์เลี้ยงเข้าทำลายพืชผลของเพื่อนบ้าน หรือการปลูกข้าวโพดฯ ในพื้นที่ไร่เหล่าทำให้ดินไม่มีเวลาฟื้นฟูตัวเอง ส่งผลกระทบต่อผลผลิตข้าวของชุมชนบ่อไคร้ เป็นต้น
2. ความรู้และความสามารถในการปรับตัวในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของชุมชน หากไม่มีการเรียนรู้หรือสร้างชุดความรู้ในเรื่องนี้ขึ้นมา อนาคตอันใกล้ชุมชนอาจได้รับผลกระทบโดยตรง

5.2 ข้อเสนอต่อแนวทางการจัดการระบบอาหารของชุมชน

1) ข้อเสนอต่อแนวทางการจัดการระดับท้องถิ่น

(1) ระบบทรัพยากร

1. ทรัพยากรที่เป็นทุนด้านการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เสนอให้ภาคส่วนที่เกี่ยวข้องร่วมกับชุมชนจัดทำฐานข้อมูลให้ครอบคลุมและรอบด้านเพื่อใช้ประโยชน์ และต้องให้การสนับสนุนชุมชนในการเตรียมความพร้อมในการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน
2. ทรัพยากรที่เป็นแหล่งเก็บหาอาหาร สมุนไพรและใช้สอย เสนอให้
 - * ชุมชน อบต. และภาครัฐ ต้องร่วมกันจัดทำแผนในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์อย่างเหมาะสม
 - * สนับสนุนให้ชุมชนสร้างป่าเศรษฐกิจตามแนวพระราชดำริฯ
3. ทรัพยากรที่เป็นแหล่งดินน้ำ เสนอให้
 - * มีการทำฝายชะลอความชุ่มชื้นเพื่อชะลอการไหลและดักตะกอน
 - * ปลุกไม้ท้องถิ่นที่มีความสามารถดูดซับน้ำในช่วงหน้าฝนและคายน้ำในช่วงหน้าแล้ง เช่น ไม้ไคร้หนูนุ่น ไคร้หน้า กุ่ม ทองหลวง กล้วยป่า ฯ ตามแนวลำห้วยและบริเวณดินน้ำ
 - * ให้มีการสร้างบ่อเก็บน้ำขนาดเล็กไว้ตามแนวลำห้วย (บ่อพรวง) หรือแก้มลิงตามแนวพระราชดำริฯ

(2) ระบบการผลิต

1. การลดต้นทุนและความเสี่ยงในการผลิต เสนอให้
 - * ศึกษาทดลองความเหมาะสมของชนิดพืชที่สามารถนำมาปลูกทดแทนและมีศักยภาพทางด้านการผลิตและด้านการตลาด
 - * ต้องมีการกำหนดรูปแบบการใช้พื้นที่ให้เหมาะสมกับกิจกรรมการผลิต
 - * สนับสนุนให้เกษตรกรมีความรู้ในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างยั่งยืน เช่น การปรับพื้นที่ที่มีความลาดชันให้เป็นลักษณะขั้นบันได เพื่อชะลอการชะล้างหรือการปลูกพืชที่มีระบบรากแข็งแรงตามแนวระดับเพื่อยึดหน้าดินและช่วยดักตะกอน ฯ
2. การจัดการน้ำเพื่อการเกษตร เสนอให้
 - * ศึกษาข้อมูลและพฤติกรรมการใช้น้ำในกิจกรรมการผลิตแต่ละรูปแบบอย่างละเอียด
 - * ทำการสำรวจแหล่งน้ำทุกประเภทที่มีในพื้นที่
 - * สนับสนุนให้เกษตรกรสร้างพื้นที่เก็บน้ำขนาดเล็กไว้ในพื้นที่ เพื่อบรรจุน้ำฝนและน้ำจากแหล่งน้ำใกล้เคียง

- * สนับสนุนการใช้เทคโนโลยีประหยัดน้ำที่เหมาะสม รมรงค์ให้มีการใช้วัสดุคลุมดินเพื่อรักษาความชุ่มชื้นลดการระเหยจากแสงแดดและช่วยป้องกันการชะล้างในช่วงฤดูฝน

3. การพัฒนาศักยภาพและกลไกการจัดการ เสนอให้

- * สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้สู่การลดละเลิกสารเคมีที่เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มเป้าหมาย
- * สนับสนุนให้มีพื้นที่รูปธรรมหรือฟาร์มต้นแบบเกษตรทางเลือกที่สอดคล้องกับนิเวศน์วัฒนธรรมอย่างน้อยชุมชนละ 3 แห่ง
- * สนับสนุนองค์กรเกษตรกรให้มีการรวมกลุ่มในการจัดการตลอดห่วงโซ่การผลิต

(3) ระบบเศรษฐกิจชุมชน

1. ด้านการยกระดับตลาดชุมชน เสนอให้

- * จัดทำฐานข้อมูลชนิดและปริมาณของสินค้าที่มีการค้าขายในตลาดชุมชนรวมถึงแหล่งที่มาให้ชัดเจน
- * วางแผนการผลิตร่วมกับชุมชนใกล้เคียงเพื่อลดการนำเข้าจากข้างนอก
- * อบต.และหน่วยงานรัฐที่เกี่ยวข้องต้องให้การสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่มและสนับสนุนด้านโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็น เช่น การพัฒนาแหล่งน้ำหรือการจัดทำระบบน้ำเพื่อการเกษตรฯ
- * ด้านการออกแบบบรรจุภัณฑ์ให้เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและเชื่อมโยงกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชนโดยเน้นการใช้วัสดุธรรมชาติและผลิตภัณฑ์จากท้องถิ่น

2. การเพิ่มโอกาสในการค้ากับเพื่อนบ้านฝั่งเมียนมาร์ เสนอให้

- * ต้องมีการศึกษาข้อมูลการนำเข้าสินค้าอาหารว่ามีกี่ชนิดและปริมาณที่มีการนำเข้ามีปริมาณเท่าไร เพื่อนำมาสู่การวางแผนการผลิตให้เหมาะสม
- * ส่งเสริมให้มีการผลิตอาหารเพื่อส่งออกไปยังเพื่อนบ้านฝั่งเมียนมาร์แทนการปลูกข้าวโพดหรือถั่วแดงในพื้นที่ที่มีความเหมาะสม
- * ระบบการจัดการเรื่องตลาดต้องเชื่อมโยงกับตลาดชุมชนที่มีอยู่เดิม

(4) ระบบบริโภคและสุขภาพ

1. การสร้างความรู้และความตระหนักในการบริโภค เสนอให้หน่วยงานที่รับผิดชอบเรื่องความปลอดภัยทางอาหาร ต้องมีมาตรการในการสุ่มตรวจและคัดกรองผลิตภัณฑ์อาหารทุกชนิดที่มีการผลิตและใช้ในชุมชน รวมถึงการคัดกรองผู้ป่วยและการให้ความรู้ในการบริโภคแก่ชุมชน

2. การสร้างแรงจูงใจในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เสนอให้มีการส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการผลิตอาหารปลอดภัยในระดับครัวเรือนและระดับชุมชนให้เกิดกลุ่มเครือข่ายที่เชื่อมโยงสู่ระดับตำบล
3. ควรมีมาตรการในการปกป้องพื้นที่อาหารของชุมชน
4. การเตรียมความพร้อมในการตั้งรับและปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่จะส่งผลกระทบต่อระบบอาหารของชุมชนในอนาคต

2) ข้อเสนอต่อแนวทางการจัดการระดับชุมชน

(1) ระบบทรัพยากร

1. ทำแปลงต้นแบบเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตข้าวไร่และพืชอาหารในรูปแบบเดียวกับไร่หมุนเวียน โดยใช้เทคนิคเกษตรอินทรีย์ สถานที่คือ ชุมชนบ่อไคร้จำนวน 2 แปลง

(2) ระบบผลิต

1. ทดลองปลูกพืชผักสวนครัวในต้นกล้วยเพื่อแก้ปัญหาขาดแคลนน้ำ (บ้านจำโป)
2. ทดลองเทคนิคการจัดการน้ำเพื่อการผลิตในฤดูแล้ง (บ้านจำโป/บ้านแม่ละนา)
3. เรียนรู้เทคนิคเกษตรอินทรีย์ (ทั้ง 4 ชุมชน)
4. เทคนิคการปรับปรุงบำรุงดินโดยชีววิธี (บ้านบ่อไคร้)
5. เทคนิคการผลิตปุ๋ยหมักที่มีประสิทธิภาพจากคอกวัว (กลุ่มเกษตรกรผู้เลี้ยงวัวบ้านแม่ละนา ได้เสนอโครงการเข้าแผน อบต.แล้ว)
6. การปรับพื้นที่เป็นขั้นบันไดเพื่อชะลอการชะล้าง(ให้อบต.ประสานหน่วยจัดที่ดินดำเนินการ)
7. ทดลองพืชทางเลือกที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ (ทั้ง 4 ชุมชน)

(3) ระบบเศรษฐกิจชุมชน

1. ศึกษาดูงานการจัดการตลาดสินค้าเกษตรอินทรีย์เพื่อนำมาปรับใช้ในพื้นที่
2. กระบวนการทำงานต้องสร้างเครือข่ายให้เชื่อมโยงกับผู้บริโภค

(4) ระบบบริโภค

1. ทดลองพืชอาหารที่เป็นพันธุ์พื้นบ้านเพื่อค้นหาพันธุ์ที่สามารถปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้ดี
2. ศึกษาดูงานชุมชนที่มีการจัดการฐานทรัพยากรพันธุกรรม และการปรับตัวของเกษตรกรในสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

5.3 สรุปบทเรียนด้านการพัฒนาศักยภาพของทีมวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง

เนื่องจากทีมวิจัยฯ ทั้งหมดเป็นชาวบ้านล้วน แม้หลายคนจะเป็นผู้นำท้องถิ่น ผู้นำชุมชน แต่ก็พบว่าด้านความสามารถในการอ่านเขียนค่อนข้างจำกัด หากจะใช้ความสามารถในงานเขียนมาเป็นตัวชี้วัดคงไม่อาจวัดได้ แต่หลายคนในทีมวิจัยฯ ก็ได้พัฒนาตัวเองในด้านที่ถนัด เช่น

(1) การเก็บข้อมูล

ทีมวิจัยที่สารททำการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม ได้แก่ นายเจริญ งามสุภา นายอินสม เตชะ และนางสาววรรณ นฤกิติ และนอกจากทีมวิจัยฯ ทั้ง 3 คนแล้วในการเก็บข้อมูลยังมีแม่บ้านและ อสม.บ้านจำโบ จำนวน 4 คน ชาวชนจากบ้านแม่ละนา จำนวน 4 คน และชาวชนบ้านปางคาม จำนวน 7 คน ได้เรียนรู้และเป็นทีมหลักในการเก็บข้อมูล

กระบวนการจัดเก็บข้อมูลชุมชน บุคคลที่เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดเก็บข้อมูลประกอบด้วยผู้เก็บข้อมูลและผู้ให้ข้อมูล โดยทั้งสองฝ่ายได้รับการพัฒนาศักยภาพในการเรียนรู้ไปพร้อมกัน ในส่วนของผู้เก็บข้อมูลซึ่งเป็นกลุ่มเยาวชนการนำกลุ่มเยาวชนมาร่วมเรียนรู้ ปัจจัยที่ทำให้เยาวชนกลุ่มนี้เข้ามาร่วมในงานวิจัยคือ การทำให้เยาวชนเห็นคุณค่าในตัวเอง เช่น บางคนชอบเล่นโทรศัพท์ก็มอบหมายให้ช่วยเรื่องการบันทึกภาพโดยใช้โทรศัพท์ที่ทุกคนมีอยู่แล้ว บางคนมีความสามารถด้านงานศิลปะก็ให้เขาได้ใช้ความสามารถในการช่วยทำสื่อในโอกาสต่างๆ และต้องสร้างบรรยากาศในการเรียนรู้ให้เยาวชนสนุกและมีความสุข นอกจากการดึงเอาสิ่งที่เป็นศักยภาพเดิมที่มีอยู่ในแต่ละคนออกมาใช้ในกระบวนการเรียนรู้แล้วในการเก็บข้อมูลหรือการศึกษาข้อมูลในแต่ละด้าน เยาวชนกลุ่มนี้ก็ได้รับการพัฒนาทักษะในการเก็บข้อมูลโดยการทำความเข้าใจถึงเป้าหมายในการจัดเก็บข้อมูลว่า ข้อมูลที่จัดเก็บจะนำไปใช้ประโยชน์อย่างไร องค์ประกอบของข้อมูลจะต้องมีอะไรบ้าง และวิธีการในการพูดคุยสอบถามเพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการเมื่อทำความเข้าใจกับผู้จัดเก็บในเบื้องต้นแล้วให้ทดลองทำ ในขณะที่ทดลองจัดเก็บข้อมูลพี่เลี้ยงคอยสังเกตการณ์และให้คำแนะนำหรือช่วยทำเป็นตัวอย่างในจังหวะที่เหมาะสม และมีการสรุปบทเรียนการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อปรับปรุงแก้ไขในจุดที่ยังติดขัดก่อนที่จะลงไปเก็บข้อมูลจริงในชุมชน

(2) การวิเคราะห์ข้อมูล

ทีมวิจัยฯ ที่สามารถพัฒนาทักษะด้านการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อใช้ประโยชน์ ได้แก่ นายจำรุณ วงษ์จันทร์ นายเจริญ งามสุภา นายจาริก สุขเรือนทอง นายอุทัย บันดาลทอง นายอินสม เตชะ นายเกษม เกิดทวีกิจ และนายศรชัย ไพรเนติธรรม

กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลที่ใช้ในการดำเนินงานของโครงการนี้มีวัตถุประสงค์อยู่ 2 ข้อ คือ 1. วิเคราะห์เพื่อนำมาใช้ประกอบการกำหนดแผนการดำเนินงานหรือออกแบบกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา โดยในขั้นตอนการวิเคราะห์ที่ทีมวิจัยจะนำข้อมูลสถานการณ์ที่ได้จากการศึกษา ทั้งจากเวทีจากการเก็บข้อมูลรายครัวเรือน การสังเกตสถานการณ์จริงในพื้นที่ และจากข้อมูลมือสอง มาจัดหมวดหมู่และพูดคุยแลกเปลี่ยนกันเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงของข้อมูลแต่ละด้าน และนำไปสู่การกำหนดเป็นแผนงานหรือกิจกรรม กิจกรรมบางอย่างนำมาดำเนินการภายใต้โครงการวิจัย บางกิจกรรมถูกส่งต่อไป อบต.เป็นผู้ดำเนินการ บางกิจกรรมเป็นการดำเนินการร่วมกันระหว่าง อบต.และทีมวิจัย

2. การวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อให้เกิดความตระหนักรู้ ในขั้นตอนนี้เป็นการวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วมและวิเคราะห์เพียงบางส่วนที่ต้องการ เช่น การศึกษาต้นทุนการผลิต หลังจากได้ข้อมูลจากการเก็บข้อมูลราย

ครัวเรือน ได้มีการนำข้อมูลกลับเข้ามาคุยกับผู้ให้ข้อมูลในชุมชนอีกครั้ง โดยใช้การสนทนากลุ่มย่อย เชิญผู้ให้ข้อมูลมาร่วมวงแลกเปลี่ยน เพื่อเปรียบเทียบและตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ในการแลกเปลี่ยนจะมีการเติมข้อมูลหรือยกตัวอย่างกรณีศึกษาเพื่อให้เกิดการวิเคราะห์เปรียบเทียบ ทำให้ผู้ร่วมสนทนาได้เห็นความเชื่อมโยงของสถานการณ์ที่บางครั้งอาจมองว่า เป็นเรื่องไกลตัวแต่ในความเป็นจริงแล้วล้วนส่งผลต่อครอบครัวชุมชนทั้งโดยตรงและโดยอ้อม

(3) ด้านการสื่อสาร

ทีมวิจัยฯ ที่สามารถสื่อสารงานที่ทำให้ผู้อื่นเข้าใจได้มากกว่าร้อยละ 70 คือ นายจำรูญ วงษ์จันทร์ และนายเกษม เกิดทวีกิจ สามารถสื่อสารได้มากกว่าร้อยละ 50 มี นายเจริญ งามสุภา นายอินสม เตชะ นายศรชัย ไพรเนติธรรม ส่วนทีมวิจัยฯ ที่เหลือสามารถสื่อสารได้เพียงบางกิจกรรมที่ทำ แต่ไม่สามารถเชื่อมโยงกับระบบอาหารทั้งระบบได้

กระบวนการสื่อสารในงานวิจัยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความเข้าใจ และสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน การดำเนินการมีทั้งการจัดเวทีอย่างเป็นทางการ และการสื่อสารกับตัวบุคคลตามสถานการณ์ต่างๆ ตัวอย่างเช่น ในกระบวนการก่อนที่จะลงไปเก็บข้อมูลรายครัวเรือน ต้องมีการสร้างความเข้าใจกับผู้นำท้องถิ่นและผู้นำชุมชนก่อน ในชุมชนมักมีการลงไปเก็บข้อมูลจากหน่วยงานต่างๆ อยู่เสมอ ในช่วงการดำเนินการของโครงการวิจัยที่จะต้องทำการเก็บข้อมูลท้องถิ่นเองก็กำลังดำเนินการในเรื่องนี้เช่นกัน ทีมวิจัยจึงได้มีการสื่อสารกับผู้บริหารท้องถิ่นและผู้นำถึงความร่วมมือในกระบวนการเก็บและใช้ประโยชน์จากข้อมูลร่วมกัน โดยการนำเอาแบบสอบถามทั้งของท้องถิ่นและของโครงการวิจัยมาเปรียบเทียบและมีการปรับปรุงเพื่อให้ได้ข้อมูลครอบคลุมทุกด้านที่ทั้งสองฝ่ายต้องการ และผลจากการสื่อสารสร้างความเข้าใจทำให้เกิดความร่วมมือในการทำงาน โดยท้องถิ่นได้มอบหมายให้ทีมวิจัย ทำการปรับปรุงแนวคำถามในแบบสอบถาม และในพื้นที่วิจัยสี่ชุมชนให้ทีมวิจัยดำเนินการจัดเก็บข้อมูลเองโดยท้องถิ่นให้การสนับสนุนงบประมาณเป็นค่าตอบแทนในการจัดเก็บข้อมูลชุดละ 10 บาท

(3) การพัฒนาทักษะ/เทคนิค ด้านการผลิต

ทีมวิจัยฯ ที่สามารถพัฒนาทักษะด้านการจัดการน้ำ (เก็บกักน้ำ/เทคนิคการใช้น้ำ) มี นายจำรูญ วงษ์จันทร์ นายเจริญ งามสุภา นายอินสม เตชะ นายอุทัย บันดาลทอง และผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมประกอบด้วย นายจอมจันทร์ นະນอง นางนະกອ ຯ นางນະລາ ຯ สมาชิกในครอบครัวของนายเจริญรวม 7 คน นายชัย ຯ และนายอู๋ บ้านแม่ละนา

เทคนิคการผลิตปุ๋ยจากคอกวัว คือ นายพิบูลย์ศักดิ์ ทรัพย์ผ่องใส นายจำรูญ วงษ์จันทร์ และนายจอมจันทร์ นະນอง

เทคนิคการปลูกพืชผักแบบอินทรีย์ ประกอบด้วย นายจอมจันทร์ นະນองและภรรยา นายเจริญ งามสุภาและครอบครัว นายอินสม เตชะ นางนະກອ ຯ นางນະລາ นายชัย